

Huoltoriidat lastensuojelutarpeen arviointiprosessissa

Sosiaalityöntekijän näkökulma

ULLA HILLI
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2018

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

HILLI, ULLA: Huoltoriidat lastensuojelutarpeen arviointiprosessissa. Sosiaalityöntekijöiden näkökulma.

Pro gradu -tutkielma, 79 s., 5 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Leena Autonen-Vaaraniemi

Toukokuu 2018

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden työkokemuksia huoltoriidoista lastensuojelun alkuvaiheen palvelussa. Tutkimuksessa havainnollistetaan, minkälaisesta ilmiöstä on kyse ja miten lastensuojelulle asetut tehtävät toteutuvat Tampereella palvelutarpeen arvioinnissa, kun lastensuojeluilmoituksen taustalla vaikuttaa vanhempien huoltoriita. Tutkimuksen tavoitteena on antaa tietoa yhteiskunnallisen perhepalvelujärjestelmän toiminnasta, huomioiden lastensuojelulle annettu lakisääteinen tehtävä lapsen kehityksen turvaajana.

Tutkielman aineisto koostuu joulukuussa 2017 toteutetusta viiden sosiaalityöntekijän virikehaastattelusta. Virikkeinä toimivat lastensuojeluilmoituksen muotoon kirjoitettu teksti, jotka haastateltava sai haastattelun alussa luettavakseen. Koostaan huolimatta aineisto on sisällöltään monipuolinen. Aineiston analyysiin on käytetty sisällönanalyysi -menetelmää.

Sosiaalityöntekijät kuvasivat huoltoriitoja erittäin haasteellisina ja työläinä asiakastapauksina. Huoltoriidan perustilanne syntyy vanhempien runsaasta keskinäisestä epäluottamuksesta. Sosiaalityöntekijät pyrkivät tuomaan lapsen näkökulman kuuluviin riiteleville vanhemmille, mutta tutkimuksen myötä on nähtävissä, etteivät lapset tule tästä huolimatta aina autetuiksi. Asiakkuuden rajanvetoa sosiaalityöntekijät perustelevat eri tavoin. Johtopäätöksenä on huoltoriitaperheiden palvelun havaitseminen epätasa-arvoiseksi. On sosiaalityöntekijän suhtautumisesta kiinni, miten huoltoriitaan suhtaudutaan lastensuojelullisena asiana. Lisäksi tutkimustulokset osoittavat, ettei sosiaalityöntekijöillä ole yhteneväisiä käytäntöjä perheiden ohjaamiseksi. Tutkimustulosten myötä tarvitaan pohdintaa siitä, miten huoltoriitojen keskellä olevat lapset tulevat parhaiten autetuiksi varhaisessa vaiheessa. Lisäksi pohdittavaksi jää, mikä on se instituutio, joka varhaisen puuttumisen toteuttaa.

Asiasanat: Huoltoriita, lastensuojelu, rajatyö, virikehaastattelu

University of Tampere
Faculty of Social Sciences

HILLI, ULLA: Custody disputes in services of the first stage child protection
Master's Thesis, 79 pages, 5 appendix pages
Social Work
Supervisor: Leena Autonen-Vaaraniemi
May 2018

In this Master's Thesis, I study social workers work experiences of custody disputes in the first stage service of the child protection work. I have studied what kind of a phenomenon custody dispute is in the child welfare services. Next step of the study was to find out are the legal tasks, which are given to the child welfare, being handled when there is a custody dispute in the child welfare report. The aim of the study is to give information about the social family service system, taking into account its legal task being the protector of children's development.

The material of the study consists of five social workers vignette interviews, which were carried out in December 2017. The material has versatile content, despite of its size. The analysis was carried out using the methods of content analysis.

Interviewed social workers described custody disputes as extremely challenging and laborious customer cases. Basic custody dispute is formed by the lack of trust between the parents. Social workers are trying to bring the child's point of view to quarrelling parents, but the study shows that children are not always helped. Social workers justify drawing the line of the customership differently. The conclusion is that the service of custody dispute families is not equal. It depends of the social worker's attitude how the custody dispute is being handled as a child protection matter. Furthermore, the research results show that social workers do not have consistent practices to instruct families. The study shows that we need to consider which institution takes the responsibility of the children in custody disputes.

Keywords: custody dispute, child welfare, boundary work, vignette interview

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 HUOLTORIITA JA LASTENSUOJELU	4
2.1 Näkökulmia huoltoriitoihin.....	4
2.2 Huoltoriidan vaikutukset lapsiin	7
2.3 Sosiaalitoimen tehtävät huoltoriidassa.....	10
3 HUOLTORIIDAT SOSIAALIPALVELUJÄRJESTELMÄSSÄ.....	17
3.1 Luhmannin systeemiteoria	17
3.2 Rajatyön käsite.....	20
4 TUTKIMUSASETELMA.....	23
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	23
4.2 Lastensuojelutarpeen arviointiprosessi Tampereen kaupungissa	24
4.3 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa	25
4.4 Tutkielman aineisto ja haastattelu aineiston keruumenetelmänä	26
4.5 Virike haastattelun pienoismaailmana	30
4.6 Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä	31
4.7 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	33
5 HUOLTORIITA SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KUVAAMANA	36
6 LASTENSUOJELUN ROOLIT HUOLTORIIDASSA.....	42
6.1 Lapsikeskeinen rooli	42
6.2 Lakisääteinen rooli	46
6.3 Vanhempikeskeinen rooli	47
7 ASIAKKUUDEN RAJANVETOA	50
7.1 Perheen tilanteen määrittämä rajanveto	50
7.2 Instituution määrittämä rajanveto	53
7.3 Kehittämisideoita eropalveluihin	57
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	61
Lähteet.....	67
Liite 1 Virikkeet.....	75
Liite 2 Haastattelukutsu	78
Liite 3 Haastattelurunko.....	79

1 JOHDANTO

Tässä pro gradu -tutkielmassani tarkastelen huoltoriitaa ilmiönä lastensuojelun alkuvaiheen palveluissa. Huomioni keskittyy siihen, miten sosiaalityöntekijät suhtautuvat huoltoriitaan ja miten he tekevät rajanvetoa arviointiprosessissa palvelutarpeen alkamiselle. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata sosiaalityöntekijöiden kokemuksia huoltoriidoista sekä antaa vastaus kysymykseen, nähdäänkö huoltoriita lastensuojeluun kuuluvana asiana. Erojen koskettaessa yhä useampaa perhettä Suomessa, joutuvat vanhemmat sopimaan lasten huollosta, elatuksesta sekä tapaamisesta (Hakovirta & Broberg 2014, 114). Kunnan sosiaalitoimelle on määritelty tehtäviksi perheasioiden sovittelu, sopimusten vahvistaminen, selvitystyö tuomioistuimelle ja täytäntöönpanosovittelu. (Taskinen 2001, 45–46.) Tämän lisäksi yhteiskunnassamme lastensuojelulta odotetaan lain velvoittamaa kannanottoa, tukemista ja valvomista perheiden kiistanalaisissa tilanteissa tai ongelmissa (Pösö 2010, 325). Näiden sosiaalitoimelle annettujen tehtävien toteutus vaikuttaa monimutkaiselta, koska useat paikkakunnat toteuttavat näitä tehtäviä eri instituutioissa. Tätä vahvistaa myös huoltoriidassa olleiden etäisien kokemukset eropalveluiden hajanaisuudesta (Inkilä & Paavilainen 2013, 160).

Aiempi tutkimus on tuonut esiin eropalveluiden kehittämistarpeita. Antikainen (2007) esittää väitöskirjassaan, että lisääntyneet huoltoriitaperheet tulisi ottaa vakavasti ja hän on tutkimuksensa myötä havainnut palveluvajeen kyseisten perheiden kohdalla yhteiskunnassamme. Huoltoriitaperheet ovat nähtävissä uudenlaisena sosiaalipalveluiden kohteena, jotka tulee huomioida erityisesti (Antikainen 2007, 173). Myös Jevnen (2017) tutkimus vanhempien kokemuksista sosiaalihuollon toimista huoltoriitojen keskuudessa, nostaa esiin tarpeen pohtia erityyppien kehittämistä. Huoltoriidat ovat harmaata aluetta, jossa asiaan suhtautuminen on ammattilaisesta riippuvaa (Jevne mt.). Tilastojen valossa eroperheiden määrä on ollut 2000-luvun kasvussa, jonka vuoksi yhä useampi lapsi kokee vanhempiensa eron (Lapsen elatus- ja huolto 2015). Ottaen huomioon eron negatiiviset vaikutukset lapsen kehitykseen (Esim. Amato 2001; Karttunen 2010), johon lastensuojelulla on lakisääteinen velvollisuus puuttua, on perusteltua tarkastella lastensuojelun roolin selvittämistä huoltoriidoissa.

Palveluiden hajanaisuus kertoo työskentelystä usean instituution rajapinnalla, mikä toimii tutkimuksessani yhtenä teoreettisena näkökulmana. Teoriataustassani tuon hahmotan, miten rajapinnalla tehtävä työ voi vaikeuttaa palvelun kohdistumista sitä tarvitsevalle. Instituution rajalla tehtävässä työssä on otettava huomioon eri tahojen toimintatavat ja tehtävät (Kiuru & Metteri 2014,

185–187). Toisinaan rajatyöllä voidaan myös paikata palveluiden puuttumista (Pösö 2010, 332). Oma tutkimukseni tuo esiin havainnollistaa huoltoriitoihin liittyvää rajatyöskentelyä. Yhteiskunnallisen järjestelmän toimivuuden hahmottamiseen olen käyttänyt Niklas Luhmannin teoriaa järjestelmän systeemisydestä (Luhmann 1995; Kilpeläisen 2009, 70 muk). Näiden ensimmäisessä luvussa tarkemmin esiin tuotavien taustateorioiden tarkoitus on paikantaa lukijalle sitä yhteiskunnallista ja institutionaalista tilaa, jossa huoltoriitoja käsitellään. Toinen lähtökohta tutkimuksessani on, minkälaisia tehtäviä yhteiskuntamme on asettanut lastensuojelulle ja mikä on lasten osallisuus tässä palvelussa. Pidän näitä kahta tutkimukseni lähtökohtaa ikään kuin kietoutuneina toisiinsa tarkastellessani huoltoriitoja lastensuojelun palvelussa.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman myötä Pirkanmaalla on käynnissä perhekeskuspilotointi Nokialla, Kangasalalla, Lempäälässä sekä Tampereella Hervannan ja Vuoreksen alueilla. Perhekeskuksen ajatuksena on yhdistää eri verkostoja saman katon alle, jolloin palveluiden saaminen asiakkaalle helpottuisi. Tulevien palveluiden kohteena ovat maahanmuuttajat, eroperheet ja yleisemmin vanhemmuuden ja parisuhteen tuen tarpeessa olevat perheet. Lisäksi toimipisteen on tarkoitus toimia yleisenä kohtaamispaikkana perheille. (Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma.) Suomessa on tällä hetkellä vireillä lapsenhuoltolain muutos, jonka tavoitteena on lapsen edun parantaminen huoltoa ja tapaamisia koskevissa tilanteissa. Lisäksi lakimuutoksen on tarkoitus vähentää huoltoriitoja oikeudessa ja niiden vaikutuksia lapsiin. (Lapsen huoltolainmuutos.)

Omaakohtainen avioeron kokeminen ja sen jälkeinen erovanhemmuus ovat toimineet kiinnostuksen lähteenä eroperheiden kanssa toteutettavaan sosiaalityöhön. Kandidaatin tutkielmassani perehdyin isien kokemuksiin erovanhemmuudesta, jonka jälkeen kiinnostukseni aihepiiriin ainoastaan kasvoi. Tampereen sosiaalipäivystyksessä sosiaalityöntekijän sijaisuuksia tehdessäni havaitsin, että on paljon hätääntyneitä erovanhempia, joilla on huoli lapsestaan. Toisaalta kääntöpuolena, havaitsin olemassa olevan runsaasti myös vanhempia, jotka eivät enää kykene riitelyltä näkemään oman lapsensa kärsimystä ja oireilua. Töissä vastaanottamieni huoltoriita-puheluiden jälkeen päässäni alkoi mietityttää, miten eropalvelut toimivat yhteiskunnassamme. Tulevatko riidan keskellä olevat lapset autetuiksi? Nämä ajatukset tulivat juuri sopivasti ennen tutkielmaseminaarini alkua, ja pääsin nopeasti ideoimaan tulevaa tutkielmaani. Tuoreen kokemuksen lisäksi myös Mari Antikainen (2007) nostaa väitöskirjassaan esiin huoltoriitojen työllistävän sosiaalipäivystyksiä. Toivon tutkimukseni täydentävän keskustelua siitä, kuka huolehtii viimesijaisesti lasten kehityksen turvaamisesta vanhempien ristiriitojen keskellä.

Tutkimukseni on lähestymistavaltaan laadullinen. Aineiston keruumenetelmänä olen käyttänyt lastensuojelussa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden haastatteluja. Haastatteluiden pohjana toimivat virikkeet (liite 1), jotka olin ennalta kirjoittanut fiktiivisen lastensuojeluilmoituksen muotoon. Aineiston analyysiin käytin menetelmänä sisällönanalyysiä. Olen käyttänyt tutkimusraportin kirjoittamiseen perinteiseksi havaitsemaani jäsentelyä pro gradu -tutkielmissa. Tutkimusraportti alkaa tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen esittelyllä (luvut 2 ja 3), jonka jälkeen tulee tutkimusasetelman tarkempi määrittely (luku 4). Tutkielman lopussa on tulososio (luvut 5, 6 ja 7), ja viimeisenä tutkimuksen johtopäätökset ja pohdinta.

2 HUOLTORIITA JA LASTENSUOJELU

Esittelen tässä luvussa tutkimukseni keskeisimmän käsitteen huoltoriita. Avaan ensin, mitä huoltoriita tarkoittaa ja miten sitä on aiemmassa tutkimuksessa määritetty. Tämän jälkeen kerron lyhyesti yleisemmin eron vaikutuksia lapsiin, jonka jälkeen esittelen, miten huoltoriitojen on tutkittu vaikuttavan lapsiin. Luvun lopuksi määrittelen, miten tutkimuksessani lastensuojelun paikka jäsentyy huoltoriitoihin, ja kerron mitä lastensuojelun toiminnalta odotetaan. Luvun tarkoitus on kytkeä tämä pro gradu tieteelliseen keskusteluun ja virittää lukijaa huoltoriitojen tarkasteluun. Lastensuojelu voidaan ymmärtää eri maissa eri tavoin. Suomalaista lastensuojelua kuvataan ulkomaisella tutkimuksella, jolloin jää huomioimatta, ettei lastensuojelu tapahdu yhteiskunnallis-kulttuurisessa tyhjiössä. Tämän lisäksi haastetta tutkimukselle tuo lastensuojelun monimuotoinen ymmärtäminen. Laajasti lastensuojelua tarkastellen tutkimus perustuu lasta tai nuorta vahingoittavien elinolosuhteiden ja niiden hallintakäytäntöihin. Toinen ymmärrystapa on suppea, jolloin tutkimus keskittyy kunnallisen lastensuojelun toimintaan. (Pösö & Heino 2003, 590.) Näin ollen tämän tutkimuksen lähtökohtana on pidettävä suppeaa painotusta tutkimuksessa. Pösö ja Heino (mt. 590) pitävät suppean tutkimuksen vahvuutena sen keskittymistä lastensuojelun erityiskysymyksiin, jona itse huoltoriitoja pidän. Tähän perustuen olen keskittynyt kuvaamaan lastensuojelun käytänteet kotimaisten lähteiden kuvaamina.

2.1 Näkökulmia huoltoriitoihin

Ero koskettaa vuosittain kymmeniä tuhansia lapsia. Sosiaalihuolto on vahvistanut Suomessa 40 124 sopimusta lasten huollosta ja tapaamisesta vuonna 2005. Tämän jälkeen luku on ainoastaan noussut ja vuonna 2016 se on ollut jo 47 283 sopimusta. Ensimmäistä kertaa 2000-luvun puolella vuonna 2016 sovittujen sopimusten määrä on laskenut edellisestä vuodesta. Olosuhdeselvityksiä käräjäoikeudelle on tehty 1179 kappaletta vuonna 2016. Tilaston valossa näyttää siltä, että lapsen huoltajuudesta sovitaan yleisemmin yhteishuolloksi. (Lapsen elatus- ja huolto 2016.) Yhteishuollossa molemmilla vanhemmilla on vastuu huolehtia lapsesta ja ottaa kantaa lasta koskeviin päätöksiin, ellei ole toisin säädetty (Laki lapsen huollosta 1983). Eroihin sisältyvien huoltoriitojen nykyistä määrää on mahdotonta arvioida, sillä oikeustilasto on lakkautettu niiden osalta. Vuonna 2013 oikeudessa on käsitelty alle 1700 huoltoriitatapausta. (Oikeustilastot 2013.) Lisäksi osa vanhemmista voi riidellä keskenään, jolloin huoltoriita ei tule välttämättä ulkopuolisten tietoon ja avun tarjoaminen heille on

jopa mahdotonta. Edellä olevat tilastolliset luvut vahvistavat käsitystä siitä, että eroperheille suunnatuille palveluille riittää kysyntää maassamme.

Eron jälkeen koko perhe on muutoksen tilassa. Lapselle ero merkitsee pahimmillaan toisen vanhemman poistumista hänen arjestaan. (Kääriäinen 2009, 82.) Erossa perhe ei eroa, vaan vanhemmat, mutta se koskettaa koko perhettä. Eron jälkeen perhe joutuu orientoitumaan yhteiskuntaan uudelleen, ja se tulee määriteltyksi uudella tavalla sosiaalisena instituutiona. Vanhempien suhde ei kuitenkaan lopu eroon, vaan jatkuu lapsivälitteisenä. (Kuronen 2003.) Vanhemmat huolehtivat eron vaikutuksesta lapseen, ja lapset käsittelevätkin samanlaisia surun ja menetyksen tunteita eron jälkeen kuin aikuinen. Erossa kahden aikuisen suhteen päättyminen nostaa kuitenkin tunteet pintaan, jolloin entisellä pariskunnalla on helposti jännittynyt suhde. Huolimatta jännittyneestä suhteesta, heidän tulisi kuitenkin toimia eron purkamiseksi yhdessä, jotta lasten arki sujuisi myös eron jälkeen. (Kiiski 2012, 181.)

Huoltoriitaa on määritelty eri tavoin. Huoltoriita voidaan määritellä eronneiden vanhempien monimutkaiseksi vuorovaikutussuhteiden kokonaisuudeksi, joka yleensä muuttuu riitaprosessin aikana. Huoltoriidassa aktivoituu useita eri alueita, esimerkiksi vanhempien valta, syyllisyys ja lasta koskeva huolenpito. Lisäksi yleistä huoltoriidalle on sen osapuolten erimielisyys. Erotilanteeseen liittyy usein epärointiä ja harkintaa sekä vanhemman että lasten kannalta. Toisinaan parit saattavat palata vielä eron jälkeen pariskunnaksi. Oikeuskäytännössä ajatellaan eroavan henkilön kykenevän harkintaan ja valvomaan lasten parasta, vaikka erosta sopimista ei olla nähty rationaalisena päätöksentekona. (Kaivosoja & Auvinen 2003, 16.)

Toinen lähestymistapa huoltoriitaan on konfliktin taso. Korkeana konfliktina voidaan nähdä vanhempien välinen riita lapsen huollosta, mikä käsitellään tuomioistuimessa. Pienempänä konfliktina lähestytään tapauksia, joissa on vanhempien välisiä ristiriitoja, mutta vanhemmat toteuttavat vanhemmuutta yhteistyössä ja huolto sovitaan ilman oikeudellisia toimia. Kuitenkin tässä lähestymistavassa on haasteensa, koska toisinaan vanhemmat riitelevät vain saadakseen yksinhuoltajuuden ja provosoivat konfliktia tästä johtuen. Lisäksi konfliktien taustalla voi vaikuttaa vanhemman mielenterveysongelmat, päihteet, koettu väkivalta tai muunkaltainen huolimaton vanhemmuus, joka vaikuttaa lapsen tilanteeseen enemmän. Huoltajuudesta päätettäessä keskeistä olisi pohtia vanhempien välisen konfliktin tasoa, huomioiden tilanteeseen taustalla vaikuttavat asiat. (Nielsen 2017, 211.)

Huoltoriitoja voidaan lähestyä myös sosiaalisena ja oikeudellisena ilmiönä. Auvinen (2002) määrittelee tutkimuksessaan huoltoriidaksi lasten huoltoa koskevat tapaukset, jotka tulevat tuomioistuimen käsittelyyn, joko vanhempien hakemuksen tai riitauttamisen kautta. Huoltoriidoissa on toisinaan sodan lait, missä lopputuloksena haetaan ainoastaan toisen vanhemman tuhoa. Tällaisista tapauksista voidaan puhua eropatologisoituina huoltoriitoina. Niissä sovinto ei ole edes oikeudenkäynnin tavoitteena, vaan tarkoitus on ainoastaan kostaa. Nämä erot kohdistavat lapsiin kohtuutonta painetta, ja se näkyy heidän käytöksessään erilaisina oireiluina. Huoltoriidan taustatekijöinä näkyy useimmiten mustasukkaisuutta ja väkivaltaa. Toisinaan myös erilaiset psyykkiset sairaudet voivat olla huoltoriidan taustatekijänä. Patologisen huoltoriidan piirteitä ovat muun muassa vaikeus irrottautua entisestä kumppanista, voimakas vanhemman syyttely ja mitätöinti sekä eriaikaisuus vanhempien eroprosessissa. Huoltoriitoja ei yhdistä mikään yhtenäinen ryhmä vanhempia, vaan kunkin riidan taustalla on aina omat motiivinsa. (Auvinen 2002, 114, 118–119.)

Cashmore ja Parkinson (2011) ovat selvittäneet riitelevien vanhempien syvähaastatteluilla perusteita, miten huoltoriita syntyy. Australiassa toteutettu tutkimus osoittaa, että päällimmäinen syy huoltoriidalle on toisen vanhemman huoli erityisesti alle kouluikäisen lapsen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista. Lisäksi vanhemmat toivat tutkimuksessa esiin huolta uudesta puolisoista ja lasten haluttomuudesta tavata toista vanhempaansa. Oman tutkimukseni näkökulmasta on mielenkiintoista tuoda esiin myös Cashmoren ja Parkinsonin haastatteleminen vanhempien kokemukset poliisiin ja lastensuojelun toimista. Tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla oli kokemuksia, ettei poliisi tai lastensuojelu puuttunut tilanteisiin riittäväillä toimilla. (Mt., 192–200.)

Kanadalaisessa tutkimuksessa Saini, Black, Fallon ja Marshmall (2013) ovat perehtyneet huoltoriitoihin lastensuojelussa käyttäen kattavaa aineistoa lastensuojelun toteuttamista selvityksistä. Saini ym. (mt.) ovat havainneet, että tutkituista lasten kaltoinkohteluserelvityksistä (11 562 kappaletta) 12% kuului taustaltaan huoltoriitaperheeseen. Jos kaltoinkohteluserelvitykseen liittyi huoltoriita, tehdyn selvityksen taustalla oli usein toinen vanhemmista. Muutoin ilmoitus tuli useimmiten muilta viranomaisilta. Huoltoriitoihin liittyvät ilmoitukset kaltoinkohtelusta eivät olleet poikkeuksetta keksittyjä. Kuitenkin ne, jotka olivat osoittautuneet keksityiksi, liittyivät huoltoriitoihin. Huoltoriitoja koskevat selvitykset avattiin useammin kuin kolme kertaa lastensuojelussa. Tämän Saini ym. (mt.) näkivät kertovan lastensuojelun työntekijöiden tekemän työn haastavuudesta huoltoriitojen keskuudessa. Lastensuojelun arvioinnin koskettaessa huoltoriitaperheitä tulisi pitää mielessä, kuinka huoltoriita vaikuttaa lapseen. (Mt., 128–131.)

Mattila-Aalto, Bergman-Pyykkönen, Haavisto & Karvinen-Niinikoski (2012) ovat analysoineet eronneiden vanhempien ja palvelujärjestelmää edustavien ammattilaisten välisessä vuorovaikutuksessa näkyviä prosesseja. He ovat havainneet analyysissään, että vanhempia altistaa riitelylle tietämättömyys siitä, mistä kaikesta heidän pitäisi sopia. Lisäksi vanhemmat ajattelevat viranomaisen kertovan, mikä on parasta heidän lapselleen, kun viranomaiset puolestaan vastuuttavat vanhempia asiassa.

Useimmiten vanhemmat hakevat yksinään riitatilanteissa tukea viranomaiselta, jonka sanomiset vanhemmat kuuntelevat tarkkaan ja käyttävät niitä tarpeen tullen oman etunsa mukaisesti. Näin ollen viranomaisen sanat voivat olla synnyttämässä lisää riitaa vanhempien välille. Ongelmana on palveluihin hakeutuminen yksin, koska riita on vähintään kahden henkilön välinen asia. Tämän vuoksi asian selvittämiseen tarvitaan mukaan myös molemmat asianosaiset. Analyysin tuloksena on varhaisen eropalvelun puute palvelujärjestelmässä. Järjestelemässämme ei näytä olevan riittävästi valmiuksia eroriitelyyn tarpeeksi varhaisessa vaiheessa, jolloin siitä olisi vielä perheille hyötyä. Tämän vuoksi eroihin liittyviin riitoihin tulisi puuttua mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta ne saataisiin ratkottua ennen isojen ongelmien syntyä. Oman tutkimukseni näkökulmasta mielenkiintoinen tieto on, että haastatteluissa useampi ammattilaistaho on kokenut, ”ettei riitainen ero kuulu oikein kenelläkään”. Lisäksi haastateltava on artikkelissa todennut, että lastensuojeluilmoituksen myötä perheen asiat tutkitaan lopulta. (Mattila-Aalto ym. 2012, 228–238.) Tästä päättelen, että toiset organisaatiot ja tahot, näkevät lastensuojelun vastuuna selvittää tilanne perinpohjaisesti.

2.2 Huoltoriidan vaikutukset lapsiin

Tämän luvun tarkoitus on kuvata tutkimustuloksia siitä, miten huoltoriidan on tutkittu vaikuttavan lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin. Tutkimukseni kannalta on merkittävää ymmärtää huoltoriita lapsen näkökulmasta, koska palvelutarpeen arvioinnin tarkoitus on lapsen hyvinvoinnin tukeminen. Eron vaikutuksia lapsen hyvinvointiin on tutkittu kansainvälisesti jo vuosikymmeniä. Useat tutkimukset nostavat esiin vanhempien eroon sisältyvän runsaasti erilaisia huolenaiheita koskien lapsien tulevaisuutta. Amato & Keith (1991) ovat havainneet meta-analyysinsä tuloksissa eronneiden perheiden lasten sijoittuvan heikompaan osaan esimerkiksi akateemisissa saavutuksissa, minäkuvassa, sosiaalisessa kompetenssissa sekä psyykkisessä sopeutumisessa. Tutkimus on tehty

vertaamalla ei eron kokeneita lapsia eronneiden perheiden lapsiin. Tutkimuksessa on jätetty huomioimatta muut lasten tilanteisiin vaikuttaneet tekijät.

Amato (2001) on toistanut Amaton & Keithin (1991) tutkimuksen laajempaan ja saanut samansuuntaiset tulokset eron vaikutuksista lapsiin. Lisäksi Amato (mt.) on havainnut, että lapsen kokemukseen vanhempien erosta vaikuttavat useat muut tekijät, kuin itse ero. Lapsen näkökulmasta on merkittävää vanhempien riitely ennen ja jälkeen eron, muut eron tuomat konkreettiset muutokset, vanhemmuuden laatu sekä muutokset elämisen tasossa. Nähtävissä on, etteivät 1990-luvulla toteutetut erilaiset interventiot eroperheille ole tuoneet toivottua apua lapselle. Toteutetut interventiot eivät ole kuitenkaan epäonnistuneita, vaan muut sosiaaliset muutokset ovat heikentäneet eronneiden perheiden lapsien tilaa. (Amato 2001, 366–367.)

Wallerstein, Lewis ja Blakeslee (2007) seurasivat eronneiden lasten elämää yli 20 vuotta. Teoksessa kuvataan hyvin selkeästi jo aikuisiksi kasvaneiden lasten arkoja tunnetiloja vanhempien rikkoutuneesta parisuhteesta. Tämä rikkoo jossain määrin myytin siitä, että ero on lapselle lyhytkestoinen kriisi. Tutkimuksen myötä on myös havaittu, että koettu vanhempien ero voi vaikuttaa eron kokeneiden lasten tuleviin parisuhteisiin sekä sitoutumiseen (Mt.; ks. myös Wallerstein & Kelly 1979). Toisaalta erotilanteet ovat mutkikkaita, jonka vuoksi niiden lapsiin kohdistuvien vaikutusten selittäminenkin ei ole suoraviivaista. Lapsen kasvaessa lapsen oma ymmärrys kasvaa, ja hän voi kokea eron kasvattavanakin asiana. (Sinkkonen 2003, 133.)

Lapset ovat osallisina eroprosessissa neljästä viiteen vaiheeseen perheen sisällä. Ensimmäinen lapsi kokee ajan ennen eroa, jonka jälkeen on itse eron läpikäyminen. Tähän toiseen vaiheeseen kuuluu muun muassa vanhempien päätös erota ja siitä seuraavat konkreettiset vaikutukset lapsen arkeen. Kolmanneksi seuraa lapsen vaikuttavat sosiaaliset ja taloudelliset sekä psykologiset muutokset lapsen elämään. Neljäntenä lapsen vaikuttavana tilanteena voidaan nähdä muutokset lapsen ja vanhemman suhteeseen eron jälkeisessä elämässä. Mahdollisena viidentenä tilanteena on uusperheen rakentuminen toiselle, tai molemmalle vanhemmalle. Vaiheiden läpi elämisen erilaiset vaikutukset ovat yksilöllisiä. Toisiin lapsiin ne voivat vaikuttaa vain lyhytaikaisesti, mutta toisiin eron tuomat vaikutukset ovat pidempiaikaisia. Eron kokemiseen vaikuttavat muun muassa muutosten tahti ja muutosten teko yhteisymmärryksessä. (Wallerstein & Kelly 1979, 468.)

Lapset saavat huoltoriidan keskellä roolin tahtomattaan. Vanhemmat sekoittavat lapset mukaan käyttämällä heitä sopimattomilla tavoilla viestinviejinä, tai selvittävät lasten kautta tietoja toisesta

vanhemmasta (Saini & Birnbaum 2007; ref. Saini, Black, Fallon & Marshall 2013, 118). Myöhemmin myös vanhempien kodeissa olevat erilaiset toimintatavat altistavat vanhempia riitelemään kumman tapa on oikea (Saini, Black, Fallon & Marshall 2013, 118). Myös riitelevät vanhemmat itse ovat tuoneet esiin huoltoriidan negatiivisia vaikutuksia lapseen. Päälimmäisenä huolena vanhemmat näkevät lapsen emotionaalisen kärsimisen tilanteesta. Lisäksi esiin nousi lapsen muuttunut käytös, kuten sängyn kastelu, ja toisen vanhemman toteuttama lapsen manipulointi. (Cashmore & Parkinson 2011, 198.)

Tutkijat ovat erittäin yhteneväisiä ajatuksiltaan eron aikaisen ja jälkeisen vanhempien välisen riitelyn olevan lapsille erittäin haitallista (Esim. Karttunen 2010; Sinkkonen 2003; Wolman & Taylor 1991). Ayoub, Deutsch ja Maraganore (1999, 306–307) ovat tutkimuksessaan todenneet erittäin riitaisen avioeron (*eng. high conflict divorce*) vaikuttavan lapsen emotionaalisen ahdistuksen määrään. Lisäksi tutkimuksessa havaittiin yhteys ahdistuksen kasvavalla määrällä, jos lapsi joutuu silminnäkijäksi vanhempien väliselle väkivallalle eron yhteydessä. Ayoub, Deutsch ja Maraganore (mt., 309) pitävät tärkeänä, ettei riitelyn ja väkivallan yhdistelmälle altistumisen merkitystä lapsen kehitykseen pitäisi missään nimessä aliarvioida. Jo lapsen altistuminen vanhempien psyykkiselle ja fyysiselle yhteenotolle kuuden ensimmäisen ikävuoden aikana, ilman vanhempien eroakin, on riski varhaisnuoruusiän mielenterveysongelmille (Westrupp ym., 2017). Toisaalta lapsen ja vanhemman välisen suhteen vahvuus on havaittu tärkeämmäksi lapsen hyvinvoinnin kannalta, kuin vanhempien riitely tai heidän yhteistyön toimivuus (Nielsen 2017, 228).

Vanhempien hyvällä yhteistyöllä eron jälkeen on nähtävissä selkeä positiivinen vaikutus lapsen hyvinvointiin, kun taas vahvasti riitelevien vanhempien toiminta nähdään hyvinvointia heikentävänä tekijänä (Lamela, Figueiredo, Bastos & Feinberg 2016). Eron lapseen tuottamiin vaikutuksiin pystytään vaikuttamaan sillä, miten hyvin vanhemmat pystyvät jatkamaan normaalia vanhemmuutta eron jälkeen ja pitämään ristiriidat taka-alalla. Ammattiapua kaivataan siinä vaiheessa, jos lapsi oirehtii selkeästi, esimerkiksi äärimmäisellä aggressiivisuudella, masennuksella, univaikeuksilla, koulunkäyntiongelmilla tai muulla itsensä vaarantavalla käytöksellä. (Poijula 2007, 236.)

Sirpa Salo (2011) on tutkinut yleisemmin vanhempien parisuhdeongelmien merkitystä lasten hyvinvointiin. Tutkittujen perheiden (N=106) lapsilla havaittiin 71,7 % psyykkisiä oireita vanhempien riitelystä. Oireet näkyivät esimerkiksi lasten ylivilkkautena, emotionaalisina ongelmina tai käyttäytymisongelmina. Lapsen suojaaminen riidoilta on kannattavaa. Lasten hyvinvointiin vaikutti selkeästi, jos lapsi joutuu valitsemaan puolen vanhempien välillä sekä taakan kantaminen

vanhempien riidoista. Salo (mt.) ehdottaa pohdittavaksi, miten vanhempia voitaisiin tukea riittävän ajoissa ja pitää tärkeänä parisuhdeterapiassa lasten esiin ottamista keskusteluissa. Tutkimuksessa on havaittu myös vanhempien muuttaneen toimintamallejaan aktiivisemmin, mikäli pariterapia on alkanut oma-aloitteisesti. (Salo 2011, 115–117, 127, 131.)

Risto Karttunen (2010) on tutkinut huoltoriitojen yhteydessä kuultujen lasten asemaa kuulemistilanteissa. Huoltoriidan keskellä syntyvät lojaalisuusristiriidat luovat lapselle sietämättömiä paineita ja oireilua. Lojaliteettiongelmat rajoittavat kuulemistilanteissa kiintymyksen ilmaisua ja tekevät valintatilanteesta lapselle tuskallisen. Näin ollen lapsi ei aina pysty tulemaan kuulluksi. Tämä johtaa siihen, ettei lapsen tasapainoinen kehitys toteudu useimmissa täytäntöönpanosovitteluun menneissä konflikteissa, vaan se vaarantuu vakavasti. (Karttunen 2010, 154–157.) Karttunen (mt.) tutkimustuloksia vahvistavat Birnbaumin ja Sainin (2012) tutkimustulokset. Laadullinen tutkimus on toteutettu synteessä 35 aiemmin tehdystä tutkimuksesta, jotka koskivat lasten kokemuksia osallisuudestaan huoltoriidan keskellä. Tutkimuksen keskeisimpänä tuloksena voidaan pitää lasten halua tulla kuulluksi huoltoriidan keskellä myös tilanteissa, joissa siihen ei ole esimerkiksi lakisääteistä velvoitetta. Lisäksi lapset ovat valmiita ottamaan ulkopuolista apua vastaan saadakseen näkökulmansa esiin. Sosiaalityöntekijöiden olisi tärkeää osallistua lasten elämään pitkäkestoisemmin nähdäkseen, mikä lapsen kanssa toimii ja mikä ei, jotta lapsi tulee autetuksi. (Mt., 407–408.)

2.3 Sosiaalitoimen tehtävät huoltoriidassa

Tutkimukseni tarkastelee lastensuojelun ensivaiheen toimintaa huoltoriitojen parissa. Lastensuojelu on taho, jota laki velvoittaa työskentelemään perheiden ja lasten sosiaalisten ongelmien kanssa. Kuvaan tässä luvussa lyhyesti lain määrittelemiä tehtäviä lastensuojelulle, sekä lapsen asemaa lastensuojelun palvelussa ja erotilanteessa. Kerron myös lyhyesti aiempia tutkimustuloksia vanhempien kokemuksista saamastaan palvelusta koskien huoltoriitoja. Luvun lopuksi käsitelen lapsen osallisuutta sosiaalitoimen palveluiden piirissä.

Lastensuojelutarpeen selvitysprosessi alkaa joko asiakkaan hakemuksella tai lastensuojeluilmoituksen vastaanottamisen jälkeen. Käytännössä heti aloitetaan välitön arviointi kiireellisten toimien vuoksi, jonka jälkeen arvioidaan seitsemän arkipäivän sisällä

lastensuojelutarpeenselvityksen tarpeellisuus. Tämän jälkeen alkaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän maksimissaan kolmen kuukauden mittainen selvitystyö. Kolmen kuukauden aikana sekä lasta että vanhempia tulee tavata, ja pyytää yhteistyötahoilta riittävät tiedot selvityksen ratkaisemiseksi. Selvityksen päättyessä on päätettävä alkaako asiakkaalla lastensuojelun asiakkuus. Päätös asiakkuuden alkamisesta tai päättymisestä on ilmoitettava huoltajille kirjallisena. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417; Taskinen 2010, 58–59.) Lastensuojelussa toteutetaan jatkuvaa tilanteiden ja olosuhteiden arviointia. Jos näissä arvioinneissa näkyy lasta kuormittavia ongelmia, lapsen asiakkuus lastensuojelussa jatkuu. (Huuskonen, Korpinen, Pösö, Ritala-Koskinen & Vakkari 2010, 654.)

Tarja Pösö (2010, 325) on kuvannut artikkelissaan lastensuojelua seuraavasti:

”Lastensuojelu on institutionaalinen lain, julkisen hallinnon, ammattilaisten ja kansalaisten välinen käytäntö, jossa eri tavoin otetaan kantaa, ohjataan, tuetaan ja valvotaan sellaista lapsuutta ja perhe-elämää, joka on kiistanalaista tai ongelmallista vallitsevien sosiaalisten ja kulttuuristen odotusten näkökulmasta.”

Bardy (2009) on kuvannut artikkelissaan lastensuojelun perusidean olevan yksinkertainen ja sen perustuvan lähtökohdiltaan lapsikeskeiseen perhelähtöisyyteen. Lastensuojelun tilanteet ovat kuitenkin hyvin moninaisia, ja ne versovat uusia muunnelmia. Tilanteet toimivat perheen ja yhteiskunnan välisten suhteiden rajapinnoilla. Tällä tarkoitetaan, että perheen yksityisyys ja vanhempien vastuu ovat ensisijaisia asioita, mutta kaikenlaiseen lasten kaltoinkohteluun on puututtava. Ristiriitoja syntyy tilanteissa, joissa lasta on suojeltava myös silloin, kun asianomaiset vastustavat sitä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on vastata lastensuojeluprosessista sen alusta loppuun asti, mutta sosionomit työskentelevät heidän rinnallaan aktiivisesti perheiden kanssa. Lastensuojelutyö on vaativaa työtä, jossa vaaditaan tunnetaitoja asiakkaan kohtaamiseen, kestävää arvopohjaa ja toisaalta myös kontrollin käyttöä. (Bardy 2009, 73–74.)

Heinonen ja Sinko (2009) käsittelevät lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävänkuvan roolia. Sosiaalityöntekijällä tulee olla yliopistopohjainen koulutus, mikä antaa valmiuden hahmottaa laaja-alaisesti asiakkuuden kokonaisuutta ja sovittaa palvelun eri osa-alueet toisiinsa sopiviksi. Lastensuojelutyötä tehdään laajoissa moniammatillisissa verkostoissa, joissa sosiaalityöntekijällä tulee olla taitoa ohjata asiantuntijatiimiä ja hyödyntää lapsen etu huomioiden tiimin moniosaaminen lapsen asiassa. Tämä on toisinaan haasteellista, koska lapsen tilanteeseen tullaan useista eri

lähtökohdista ja ihmisillä on erilaiset näkemykset. Sosiaalityöntekijältä vaaditaankin myös ymmärrys oman osaamisen rajallisuudelle. (Mt., 89–100.) Toisinaan työssä vaaditaan pysäyttämisen paikkoja, esimerkiksi kiireellisen sijoituksen merkeissä. Tällöin pelkkä ohjaaminen muihin palveluihin ei ole riittävää tukea, ja sosiaalityöntekijältä vaaditaan kärsivällistä työskentelyä vanhempien ja lasten vuorovaikutussuhteiden parissa. (Bardy 2009, 42.)

Leila Kankainen (2000) esittelee artikkelissaan sosiaalityöntekijän tehtävät huoltoriidoissa. Vanhempien erotessa sosiaalihuollon tehtävänä on vahvistaa sopimus lapsen tapaamisesta ja huollosta. Vanhemmille on myös annettava tukea ja ohjausta siitä, kuinka he voivat menetellä ja mitä kaikkea tulee ottaa huomioon, jotta he voivat itse sopia parhaimman ratkaisun lapsensa kannalta. Lisäksi sosiaalihuollon tehtävänä on olla käytännön toteuttajina perheasioiden sovittelussa, joka voi tapahtua esimerkiksi perheneuvolassa. (Kankainen 2000, 391–394.)

Auvinen (2002, 122) näkee perheasioiden sovittelun yhtenä tarkoituksena vaikuttaa vanhempien asenteisiin ja lapsen aseman vahvistamiseen, jotta vanhemmat pääsevät sopimukseen. Edellä mainitut palvelut ovat vanhemmille vapaaehtoisia, mutta kunta on ne velvollinen perheille järjestämään. Mikäli vanhemmat eivät pääse sopimukseen lapsen huoltoa koskevista kysymyksistä, vaan joutuvat kärjöönsä asiasta, kunnan sosiaalitoimi toteuttaa oikeuden pyytämän olosuhdeselvityksen. Jos toinen vanhemmista ei toteuta oikeuden päätöstä, on toisen vanhemman haettava päätöksen täytäntöönpanoa. Sosiaalityöntekijä on myös tässä tehtävässä mukana seuraamassa, ettei täytäntöönpanotilanne ole lapsen edun vastainen. (Kankainen 2000, 391–394; ks. myös Auvinen 2002, Taskinen 2001.)

Myös Taskinen (2001, 45–46) esittelee teoksessaan sosiaalitoimen roolit erotilanteissa. Sosiaalitoimen tavoitteeksi hän on asettanut lapsen aseman turvaamisen, vanhemmuuden jatkumisen, tasapuolisuuden, riittävän hyvän vanhemmuuden, oikeusturvan sekä tunteiden huomioon ottamisen. Roolit perustuvat eri säädöksiin ja niillä kaikilla on omanlaiset tavoitteet ja tehtävät. Tämä vaikuttaa myös asiakkaan ja työntekijän väliseen suhteeseen. (Mt., 43–47.) Taskisen (mt.) tai Kankaisen (mt.) teoksessa ei tule esiin sosiaalitoimen lastensuojelullista vastuuta lainkaan. Näin ollen näen huoltoriitaa lähestyttävän lähtökohtaisestikin sosiaalipalveluissa melko sopimusteknisesti. Sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuus huoltoriitojen selvitysprosessissa on joutunut kritiikin kohteeksi. Sosiaalitoimen tehtävänä on toteuttaa tuomioistuimen pyytämä selvitys. Maija Auvinen (2006) on väitöskirjassaan tutkinut sosiaalitoimen asiantuntijuutta selvityksen toteuttajana. Auvinen

(mt.) on havainnut tutkimuksensa myötä, että sosiaalitoimen toteuttamat selvitykset eroavat toisistaan, eivätkä ne pohjautu selkeisiin teorioihin. Selvitysten teolle ei ole yhteneväistä ohjeistusta, eikä riittävää koulutusta. Tätä selittää osaksi se, ettei kaikilla paikkakunnilla tehdä vuositasolla, kuin yksi tai kaksi selvitystä. Läpi Auvisen (mt.) väitöskirjan näkyy ajatus siitä, ettei hän näe sosiaalityöntekijöitä riittävinä asiantuntijoina toteuttamaan selvitystä, vaan hän kaipaa selvitystyöhön enemmän psykologista osaamista. (Auvinen 2006, 131–138, 189, 528–536.)

Auvisen tavoin myös Mari Antikainen (2007, 169–172) esittää tarpeelliseksi sosiaalityöntekijöiden huolto- ja tapaamisasioiden koulutuksen lisäämistä. Nykyiset sopimuskäytännöt eivät tue eronneiden vanhempien yhteisymmärrystä, jonka vuoksi olisi tarkasteltava paremmin sosiaalityön ammatillisia metodeja. Tilanteet ovat kuitenkin yksilöllisiä, jolloin aukotonta ohjetta sopimustilanteisiin ei ole. Antikainen (mt.) puolestaan kritisoi sosiaalitoimen resurssien puutetta, jonka vuoksi tilanteisiin ei päästä perehtymään riittävästi. Tämä heikentää asiantuntijuuden syntymistä. Antikainen (mt.) pitää Auvisen (mt.) tutkimuksen antamaa kuvaa sosiaalityön asiantuntijuudesta yksioikoisena, koska asiantuntijuutta on tutkittu ainoastaan selvityksien valossa. Antikainen (mt.) peräänkuuluttaa kuitenkin sosiaalityön asiantuntijuuden syntyvän vuorovaikutuksessa. (Mt., 169–172.)

Lastensuojelulaista ei ole löydettävissä selkeää vastausta siihen, onko huoltoriita lastensuojelullisen intervention paikka (Auvinen 2006, 135). Toisaalta lastensuojelulta edellytetään tuen antamista perheille riittävän varhain sekä pyrkimystä ehkäisemään perheiden ongelmia ja puuttumista jo havaittuihin ongelmiin. Lastensuojelulaki määrittää puolestaan lapsille oikeuden tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen, turvalliseen kasvuympäristöön sekä erityiseen suojeluun. Vastuu lapsen kehityksestä on ensisijaisesti huoltajilla. Lastensuojelun on tuettava vanhempia tässä kasvatustehtävässä, mikäli lastensuojelutarpeen tarvetta arvioitaessa käy ilmi tuen tarve. Lastensuojelua toteutettaessa on huomioitava lapsen etu. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.) Vaikka laki määrittelee lastensuojelun tehtävät, sen toteutuksen tapa on maassamme moninaista (Pösö 2010, 327). Sosiaalityöntekijällä on vastuu siitä, alkaako lastensuojeluilmoituksen perusteella asiakkuus vai ei (Heinonen & Sinko 2009, 89). Näin ollen omassa tutkimuksessani on keskeistä, minkälaisena ongelmana sosiaalityöntekijät paikantavat huoltoriidan lapsen kehitykselle? Ainakin Heinon (2007, 58, 62) raportin perusteella voidaan sanoa, että perheristiriidat ovat yleinen syy vanhemmille hakea apua lastensuojelulta.

Saini ym. (2012) ovat selvittäneet kanadalaisten lastensuojelun työntekijöiden kokemuksia huoltoriidoista. Lastensuojelun työntekijät pitävät huoltoriitoja erittäin työläinä. Huoltoriitaperheet vievät runsaasti työaikaan puheluin, kotikäynnein ja erilaisin toimin yhteistyötahojen kanssa. Lisäksi työntekijät kokivat avuttomuutta huoltoriitaperheiden kanssa. Työntekijät toivat tutkimuksessa esiin vähäiset tiedot huoltoriitaperheiden kanssa toimimisesta, jonka vuoksi he toivoivat lisää ymmärrystä runsaasti riitelevien perheiden kanssa työskentelystä. Työntekijät kertoivat, ettei heille ole täysin selvää, miten lastensuojelun valtuuksilla voidaan vastata huoltoriitaperheisiin. Työntekijöiden kokemuksen mukaan työn haasteellisuutta lisäsi epäselvyys huoltoriitojen kanssa työskentelevien osapuolien osuuksista työnkuvassa. Tehtävää helpottaisi selkeytetty vastuu, jolloin myös lapsen turvallisuus taattaisiin paremmin. (Mt., 1313.) Tilanteen helpottamiseksi on ehdotettu keskittymistä vanhempien keskinäisen huolen vähentämiseen. Tämä onnistuu vahvistamalla riitelevien vanhempien tietoisuutta molempien kodeissa tapahtuvasta hoivasta. Työntekijöiden keskittyessä enemmän lapsen hoivaan, jäävät aikuiset taka-alalle ja lapsen huomiointi tilanteessa kasvaa. (Jevne & Andenæs 2017, 303–304.)

Vanhempien kokemuksia huoltoriidoista lastensuojelussa on tutkinut Norjassa Kari Jevne (2017). Jevne (mt.) kuvaa tutkimukseensa sisältyneiden huoltoriitojen ammatillista käytäntöä lastensuojelun ja oikeuden harmaaksi alueeksi, koska sen käsittelyyn vaikuttaa, miten ammattilainen suhtautuu huoltoriitaan. Tutkimuksessaan Jevne (mt.) on muodostanut vanhempien narratiivisten kuvausten perusteella kolme kategoriaa siitä, miten vanhemmat näkevät lastensuojelun positioivan heidän paikkaansa lastensuojelussa. Kategoriat ovat: oikeutettu vanhempi, riitainen vanhempi ja huolehtimaan kyvytön vanhempi. Oikeutetut vanhemmat kokevat saavansa tukea lastensuojelun työntekijöiltä riitaiseen tilanteeseen. Nämä vanhemmat myös haluavat tukea lapselleen. Sen sijaan riitaiset vanhemmat, jotka kokivat vähäistä yhteistä linjaa työntekijöiden kanssa, eivät pitäneet saamaansa tukea sopivana. He pitivät työntekijöiden toimintaa lasta riittämättömästi huomaavana, eikä lasta otettu lastensuojelun avun piiriin. Viimeisessä kategoriassa toinen osapuoli vanhemmista koki tullessa turhaan nähtynä huonona vanhempana. Viimeisen kategorian vanhemmat eivät nähneet tarvetta lastensuojelulle, mutta tästä huolimatta asiakkuus aloitettiin työntekijöillä olevan huolen vuoksi.

Jevnen (Mt.) näkemys vanhempien kertoman perusteella on, että asiakkaan kokemukseen vaikuttaa runsaasti työntekijöiden erilaiset suhtautumiset ammatillisiin valtuuksiin, ja miten huoltoriidan nähdään asettuvan lastensuojelun palveluihin. Ammattilaisten erilainen suhtautuminen asiaan pitäisi huomioida ja tietoisuutta sen mahdollisesta vaikutuksesta lapsen huomioida vahvemmin

ammattilaisten keskuudessa. Konflikti käsitteen käyttöä tulisi vähentää, koska se voi entisestään lisätä vanhempien välistä riitelyä. Lisättävä olisi keskittymistä muuhun, mitä konfliktiin sisältyy. (Mt., 227–233.)

Inkilän ja Paavilaisen (2013) tutkimus etäisien kokemuksista moniammatillisesta yhteistyöstä huoltoriidassa kertoo kehitystarpeista sosiaalitoimen osuudessa. Tutkimukseen osallistuneiden isien kokemukset lastensuojelun toimista olivat varsin negatiivisia. Inkilä ja Paavilainen epäilevät, että etäisien kokemus puuttuvasta moniammatillisuuden hyödyntämisestä huoltoriidassa voi johtua palveluiden hajanaisuudesta. Lisäksi palveluissa on haasteena, että ne painottuvat korjaavaan toimintaan ja ne ovat huonosti tiedossa. (Mt. 157–157; 160.) Oma huomioni Inkilän ja Paavilaisen (mt.) tutkimuksesta on, että tutkijat ovat summanneet isien kokemukset sosiaalitoimesta yhteen instituutioon. On kuitenkin huomioitava, että useilla paikkakunnilla lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät tee olosuhdeselvityksiä, vaan niitä hoitavat eri organisaatioissa lastenvalvoja. Tämä sosiaalitoimen yhteen summaaminen kertoo itselleni siitä, että yhteistyötahoilla on epätietoisuutta sosiaalitoimen erilaisista tehtävänkuvista.

Lasten osallisuus, tai sen puuttumattomuus on puhuttanut lastensuojelussa, sekä huoltoriidoissa. Lastensuojelun palvelussa lapsen osallisuudella voidaan sanoa olevan erityinen merkitys. Osallisuudessa on kyse siitä, että lapsi voi olla itse mukana häntä koskevassa työssä. Osallisuuden voidaan nähdä toteutuvan lapsen vahvassa asemassa sekä tiedon tuottajana että vastaanottajana. On tärkeätä ymmärtää vahvan osallisuuden positiivinen merkitys lapsen identiteetin kehitykselle. Luottamus työntekijän ja lapsen välillä on merkittävä osallisuuden tunteen lisääjä. Luottamus syntyy tutustumisen myötä, jonka vuoksi lastensuojelussa on varattava aikaa myös lapsen tapaamisille. Lastensuojelun toiminta voidaan kyseenalaistaa, jos lasten tapaamisille ei ole aikaa. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117, 127–129.)

Tiina Muukkonen (2009) kannattaa osallisuuden rakennusta lastensuojelussa lapsierityisesti, eli huomioiden tilanteiden yksilöllisyyden, esimerkiksi lapsen iän. Lastensuojelutyö hyötyisi lapsen osallisuuden lisäämisellä viiden eri merkityksen kautta. Ensinnäkin lapsi tulee kuulluksi. Toiseksi tietohyöty lisääntyy, eli lapsi ja vanhemmat saavat tietoa, jolla he voivat jäsentää toimintaansa ja parantaa kommunikaatiotaan. Lisäksi lastensuojelu saa tietoa perheen arjen kokemuksesta. Kolmas merkitys on suojelehyöty, esimerkiksi selkeä tukipalvelu. Neljäs hyöty on olemassa olevien

voimavarojen esiin tuominen. Viides hyöty mahdollistaa tilanteen yhteisen arvioinnin, mikä osallistaa lapsen itsensä prosessoimaan asiaansa. (Mt., 139–142.)

Lasten osallisuus näkyy myös muissa sosiaalitoimen lapsia koskevissa velvollisuuksissa. Sosiaalitoimen tehtäviin kuuluu selvittää lapsen mielipide ennen huolto- ja tapaamissopimusten vahvistamista, mikäli se on mahdollista lapsen ikä- ja kehitystaso huomioon otettuna. Mielipide selvitetään, mikäli vanhemmat ovat sopimuksen teosta erimielisiä, lapsi on muun kuin huoltajansa hoidettavana tai muutoin lapsen etu mielipiteen selvitystä vaatii. (Lastenhuoltolaki 1983.) Tässä on kuitenkin pelko lapsen joutumisesta lojaliteettiristiin, koska yleisesti ottaen lapset eivät halua eroon vanhemmastaan. Tuomioistuimelle välittyvään mielipiteeseen vaikuttaa muun muassa missä lasta kuullaan, missä kohtaa prosessia, kenen seurassa ja minkälaisissa psyykkisissä olosuhteissa. Lapsen kuulemisesta päättää sosiaalitoimi. Jos kuulemista ei toteuteta se perustellaan tuomioistuimelle. (Auvinen 2002, 147–149.)

3 HUOLTORIIDAT SOSIAALIPALVELUJÄRJESTELMÄSSÄ

Käsittelen tässä luvussa tutkimukseni laajempaa teoreettista näkökulmaa. Sijoitan tutkimukseni palvelujärjestelmän tutkimukseen, jossa kiinnostuksen kohteena on instituutiotason toiminta (Esim. Kiuru & Metteri 2014). Oman työni tarkoitus on antaa lisätietoa huoltoriidassa olevien perheiden saamasta palvelusta. Aiemmat tutkimukset viittaavat siihen, että sosiaalitoimen eroperheille suunnatuissa palveluissa on kehittämistarpeita (Esim. Antikainen 2007; Auvinen 2002; Gottberg 2006; Jevne, 2017). Luvun tarkoituksena on jäsentää lukijalle, miten huoltoriidat asemoituvat sosiaalihuollon palvelujärjestelmässä tässä tutkimuksessa. Aloitan luvun kuvaamalla Luhmannin (1995) systeemiteorian merkityksen tutkimukseni teoreettisessa viitekehyksessä. Luhmannin teorian kuvaamisen jälkeen esittelen, miten huoltoriidat voidaan hahmottaa rajatyöhön kuuluvana ilmiönä, ja miten rajatyön käsite liittyy huoltoriitoihin tässä tutkimuksessa.

3.1 Luhmannin systeemiteoria

Sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän jäsentämisessä hyödynnän makrotasolla saksalaisen sosiologi Niklas Luhmannin teoriaa yhteiskunnan systeemisydestä (Luhmann 1995; Kilpeläisen 2009, 70 muk)¹. Luhmannin (mt.) teorian tarkoitus tässä tutkimuksessa on ainoastaan kuvailla yhteiskunnan palvelujärjestelmän toimintalogiikkaa. Teoria ei ota kantaa siihen, onko yhteiskuntamme toimintajärjestelmä toimiva. Yhteiskunta muodostuu erilaisista yksittäisistä funktiojärjestelmistä, joiden olemassaolo perustuu niiden sisäiseen kommunikointiin, joka on systeemissä teoriassa keskeistä. Funktiojärjestelmiä ovat esimerkiksi talous, tiede ja politiikka. Luhmann (mt.) käsittelee systeemiteoriaa näiden funktiojärjestelmien kautta, ei vuorovaikutuksen kautta, kuten systeemiteoriaa on tunnetummin jäsenetty. Olen ymmärtänyt, ettei Luhmannin teoriassa nähdä olevan hierarkiaa eri funktiojärjestelmien välillä. Kuitenkaan itse itseään ylläpitävät funktiojärjestelmät eivät ole täysin ympäristön vaikutuksen ulkopuolella, vaan niiden eroavuus ympäristöstä on niiden perusedellytys. (Luhmann 1995; 2004; Kilpeläisen 2009, 71–72 muk.)

Oleennaista on, että erot luovat järjestelmässä rajat, jotka puolestaan auttavat ympäristön hahmottamisessa. Rajojen ylläpito on järjestelmän ylläpitoa, eli funktiojärjestelmä toimii autopoieettisesti, itse itseään ylläpitäen. Näin ollen funktiojärjestelmät toteuttavat ainoastaan omaa funktiotaan, mutta luottavat muiden funktiojärjestelmien toteuttavan omaa funktiotaan. Tämä

1) Toissijainen viite, koska tutkijan kielitaito ei riitä Luhmannin alkuperäisiin saksankielisiin teoksiin.

tarkoittaa paradoksaalisesti funktiojärjestelmien olevan riippuvaisia muista funktiojärjestelmistä. (Luhmann 1995; 2004; Kilpeläisen 2009, 71–72 muk.) Näen lastensuojelussa eräänlaisen rajan syntyvän muun muassa asiakkuuden alkamisessa.

Luhmann (mt.) keskittyy tarkastelemaan siis näiden eri järjestelmien välisiä suhteita ja niiden välisiä eroja. Hänen oletuksenaan ei ole, että yhteiskuntaa voitaisiin havainnoida kuitenkaan yhdestä pisteestä. Havainnointiin vaikuttavat aina myös havainnoijan näkemykset järjestelmistä ja niiden suhteista ympäristöön. Funktiojärjestelmät sisältävät sisäisiä alajärjestelmiä, jotka ovat ainoastaan suhteessa järjestelmään itsessään. Nämä puolestaan muodostavat erilaisia ympäristöjä, jolloin jokaisella alajärjestelmällä on erilainen ympäristö. Mikään järjestelmä ei kuitenkaan ole keskustoimija, vaan jokaiselle on oma tarpeellinen tehtävä. Toisiinsa nämä järjestelmät voivat vaikuttaa ainoastaan muuttamalla omia toimintatapojaan. Muuttamalla omaa toimintatapaa, pyritään saamaan muutosta myös ympäröiviin järjestelmiin. Tätä toisiin järjestelmiin vaikuttamista omien toimintatapojen vaikuttamisen kautta kutsutaan resonanssiksi. (Luhmann 1995; 2004; Kilpeläisen 2009, 71–72 muk.) Yhteiskunnan toimijoiden verkosto perustuu luottamukselle siitä, että kukin tahon hoitaa oman osuutensa. Ne tehtävät, jotka jäävät tekemättä, tehdään toisaalla. Jos näin ei tapahtuisi, se puolestaan vaikuttaisi koko verkoston toimintaan. (Luhmann 2004, 172–173.)

Luhmannin ekologinen kommunikaatioteoria pohjautuu tähän systeemiteoreettiseen ajatukseen yhteiskunnan sisältämistä itsenäisesti toimivista järjestelmistä. Sen huomio on kiinnittynyt järjestelmien ja ympäristön väliseen eroon, jossa omaa toimintatapaa muokkaamalla voidaan resonoida muutoksia myös muihin järjestelmiin. Ekologinen kommunikaatioteoria kuvaa tätä toimintalogiikkaa funktiojärjestelmien sisäisen kommunikaation, resonanssin ja koodien kautta. Ymmärrän resonanssin eräänlaisena yrityksenä uudistaa toimintaa, koska muut järjestelmät joutuvat vastaamaan myös omalla toiminnallaan jonkin järjestelmän muuttumiseen. Kommunikaatio muodostuu kolmesta osasta; informaatio, sen välittäminen ja ymmärtäminen. Kommunikointi ei kuitenkaan tapahdu välttämättä yhteisymmärryksessä. Se, miten informaatio otetaan vastaan vaikuttaa mahdollisesti ympäristöön, jos saadun informaation myötä järjestelmä muuttaa toimintatapojaan. Luhmannin mukaan kommunikaatio syntyy kaksiarvoisista koodeista, jotka ovat ymmärrettävissä ainoastaan omassa funktiojärjestelmässään, esimerkiksi tieteessä tosi-epätosi. Näiden koodien avulla funktiojärjestelmiä voidaan eriyttää toisistaan. (Luhmann 2004; Kilpeläisen 2009, 73–80 muk.)

Yleisessä vuorovaikutukseen perustuvassa systeemiteoriassa keskitytään erilaisten verkostojen hyödyntämiseen, ja se sijoittuu enimmäkseen meso- ja mikrotason systeemeihin. Unohtamatta kuitenkaan sitä, että sosiaalityössä yksilö nähdään myös osana yhteiskuntaan sisältyvää vuorovaikutusta(makrotasoa). Näkisin, että vuorovaikutukseen perustuvassa systeemiteoriassa edellytetään monien eri hierarkkisten tekijöiden yhtäaikaista vaikutusta, mutta Luhmannin (mt.) systeemiteoriassa voidaan keskittyä yhteen funktiojärjestelmään, jona sosiaalityötä voidaan pitää. Sosiaalityöllä on oma kieli ja tarkoitus, mutta täysin muista riippumaton funktiojärjestelmä se ei ole, esimerkiksi lait määrittelevät toimintaa. Näin ollen teorian käyttöönotto vaatii soveltamista. Oma lähestymistapani sosiaalityön merkitykseen on rakenteellisempi, ja pidän kyseisen teorian käyttöä sosiaalityössä hyödyllisenä rakenteellisessa lähestymisessä.

Yhdyn Kilpeläisen (2009, 80) ajatukseen siitä, että kommunikaatioteoriaa hyödyntämällä voidaan ymmärtää sosiaalityön toimintalogiikkaa paremmin. Käsitellessäni sosiaalityön rakenteellista puolta yksilön sijaan, lähestyn aiheita näiden Luhmannin (mt.) ajatusten pohjalta. Hyödynnän tutkimuksessani myös Kilpeläisen (mt., 82) näkemystä siitä, että sosiaalityön yhtenä tarkoituksena on hyvinvoinnin edistäminen yhteiskunnassa ja yksilöiden toimintakykyisyyden vahvistaminen. Luhmannin (mt.) teoriasta mukaillusti näen muiden yhteiskunnan funktiojärjestelmien tuottaessa sosiaalityölle resonanssia, jää sosiaalityön järjestelmän tehtäväksi reagoida omalla toiminnallaan siihen. Sosiaalityöhön on Kilpeläisen (mt. 80) mukaan vaikeaa liittää kuitenkin Luhmannin ajatusta kaksiarvoisesta koodista, mutta hän kannattaa teorian käyttöä sosiaalityön jäsentämisessä tutkimuksen taustateoriassa. Näen instituutioiden systeemisyyden olevan yhteiskunnassamme merkittävä edellytys järjestelmämme toimivuudelle.

Varmistuin teorian vastaavan kaltaisesta käytöstä löydettyäni Onnismaan (2009) tutkimuksen. Onnismaa (mt.) on tarkastellut suomalaista varhaiskasvatusta käyttäen Luhmannin systeemiteoriaa. Myös hänen tutkimuksessaan käsitellään rajapinnalla toimimista, mutta tutkimus keskittyy kuitenkin varhaiskasvatuksen sisällä olevaan kommunikaatioon. Onnismaa näkee onnistuneen kommunikaation ylläpitävän varhaiskasvatuksen omaleimaisuutta ja edistävän sen olemista tasavertainen neuvottelukumppani muille järjestelmille. Onnismaa pitää Luhmannin teoriaa hyödyllisenä muun muassa erilaisten osajärjestelmien kommunikaatio-ongelmien kuvaamisessa, sekä toimivana heuristisena työvälineenä tarkastella erilaisia kasvatuksellisia ilmiöitä. (Mt., 50, 62.)

Kuten Onnismaa, hyödynnän Luhmannin teoriaa yhteiskunnan toimivuudesta ainoastaan tutkimukseni luonteen ymmärtämiseksi. Teoria toimii tutkimukseni ymmärtämisen kannalta

lähtökohtana, mutta tutkimukseni ei perustu sen syvällisempään käyttöön. Käytän Luhmannin (mt.) teoriaa ainoastaan soveltuvien osien. Ymmärrän sosiaalihuollon olevan yläinstituutio, jonka alla on alajärjestelmiä, kuten aikuissosiaalityön ja lastensuojelun organisaatiot. Nämä alajärjestelmät toimivat itsenäisesti. Näen niiden tarkoituksena toimia asiakkaidensa edun mukaisesti ja siten, että jokainen alajärjestelmä ottaa huomioon muiden alajärjestelmien toiminnan.

Jos tutkimustulokseni viittaavat palvelujen kehittämistarpeeseen, tutkimukseni yhtenä mahdollisena tarkoituksena voidaan ajatella resonanssin aiheuttamista eri instituutioiden välille. Tällöin yhden eropalvelun kehittämisen pitäisi johtaa muutoksiin myös muissa eropalveluissa. Huoltoriitojen koskiessa useita eri alajärjestelmiä, on lopulta tutkimani perhepalveluiden organisaation itsensä päätettävissä, toteuttaako kyseinen alajärjestelmä tutkimustulosten avulla ekologista kommunikaatiota hyödyntämällä tuloksia. Jos tulokset vaikuttaisivat alajärjestelmän toimintatapaan, olisi huomioitava, miten se vaikuttaa muihin alajärjestelmiin. Ekologisen kommunikaatioteorian mukaan se ei voisi olla vaikuttamatta kaikkiin yhden järjestelmän muuttaessa toimintatapaansa. Toisaalta, jos mikään ei muuttuisi, voitaisiin tutkimustyötä myös pitää turhana.

3.2 Rajatyön käsite

Alun perin rajatyön käsitteellä on erotettu tieteellinen työ ei tieteellisestä (Gieryn, 1983). Myöhemmin rajatyön käsitettä on käytetty tieteellisessä tutkimuksessa ammattilaisten perusteluna omien ammatillisten taitojensa ja toimivaltansa erotteluna toisista. Kirjallisuudessa näkyy, että työn rajoja perustellaan eettisin tai teknisin perustein, joilla olemassa oleviin ongelmiin puututaan. Rajanvetoa kuitenkin pidetään organisaatioiden toimintaan kuuluvaksi toiminnaksi. (Slembrouck & Hall 2013, 61–63.) Antikaisen (2007) ja oman työkokemukseni myötä voin vahvistaa huoltoriitojen työllistävän runsaasti sosiaalipäivystystä, josta kirjataan tilanteen vaatiessa lastensuojeluilmoitus lastensuojelunpalveluntarpeen arviointia varten. Tällöin huoltoriita työllistää jo kahta instituutiota. Kuten luvussa 2.3 esitin, sosiaalitoimella on velvollisuus vahvistaa sopimukset lapsen tapaamisista ja huollosta (Laki lapsen huollosta 1983). Lisäksi eroperhe voi hakeutua perheasioiden sovitteluun, mikä kuuluu kunnan sosiaalitoimen järjestämiin tehtäviin (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301). Mikäli vanhemmat eivät pääse sopimukseen lapsen huoltoa koskevista asioista, asian selvittely tapahtuu käräjäoikeudessa (Laki lapsen huollosta 1983). Näin ollen perheellä voi olla kunnan

palveluista riippuen useita eri instituutioita hoitamassa heidän erotilannettaan, jolloin huoltoriitaa voidaan lähestyä rajatyön käsitteen kautta.

Lastensuojelu julkisena palveluna puuttuu yksityisten henkilöiden elämäntilanteisiin, mitä voidaan pitää institutionaalisenä rajana. Tämä raja voi olla osin myös kiistanalainen, joka sisältää asiakkuuden aloittamisen ja sen ulkopuolelle jättämisen arviointia ja valikointia. Tällä valikoinnilla otetaan myös kantaa siihen, mitkä tehtävät nähdään lastensuojelun toimina yhteiskunnassa. Toisaalta palvelu voi olla myös asiakkaille vastentahtoista, jolloin sitä voidaan pitää julkisen vallan käyttönä. (Pösö 2010, 324–326.) Myös Kiuru ja Metteri (2014, 166) käyttävät tutkimuksessaan käsitettä *tehtäväalue instituutioiden rajalla*, tarkoittaen sillä ilmiökenttää kahden instituution rajalla tehtävästä työstä. Tutkimuksen lähtökohtana on instituutioiden toteuttama yhteistyö. Tutkimustuloksissa on havaittu, että raja-aluetta voidaan tarkastella omana rakenteena yksiköiden välillä. Instituutiot ovat luoneet oman yhteistyön systeemin, jossa toimitaan vastavuoroisesti. Rajalla tehtävään työhön yhdistyy kuitenkin kahden järjestelmän rakenteet, käytännöt ja tehtävät. (Mt., 166, 185–187.) Sijoitan huoltoriidat tällaiseen instituutioiden välillä tehtävään työhön, jossa voitaisiin hyötyä yhteistyöstä, mutta tehtäviä määrittää kunkin yksikön käytännöt.

Osa lastensuojelun työntekijöistä on kokenut, etteivät huoltoriidat välttämättä kuuluisi lastensuojelun palveluihin. Lisäksi tutkittavat kokivat, että toiset ammattikunnat työnsivät huoltoriitaperheet lastensuojeluun, vaikka tilanteissa ei olisi huolta lapsesta ollutkaan. (Saini ym. 2012, 1313.) Onko tässä kyse Pösön (2010, 332) ajatuksesta lastensuojelun toiminnasta institutionaalisen rajavedon näkökulmasta, jossa voidaan toisinaan ottaa kiistanalaisia *rajapinnalla olevia asiakasryhmiä* palvelun asiakkaaksi, koska paikataan toisen palvelun puuttumista? Tämänkaltaista tilannetta on pidetty ristiriitaisena (Antikainen 2007, 26; Auvinen 2006, 529; 2002, 125). Sosiaalityöntekijä joutuu tilanteessa toimimaan *kaksoisroolissa*; lastensuojelun edustajana tai selvityksen toteuttajana. Tämän vuoksi tehtävät tulisi selkeästi eriyttää. (Auvinen 2006, 529; 2002, 125.) Toisaalta moniammatillinen työskentely kuuluu lastensuojelun toimenkuvaan, ja siellä tehdään viranomaisyhteistyötä useiden toimijoiden kanssa (Pösö 2010, 327).

Rajakohdetta voidaan lähestyä myös abstraktisena tai konkreettisena välineenä, jolla voi olla useampi merkitys kontekstista riippuen, mutta kuitenkin se tunnistetaan eri toimijoiden parissa. Näin ollen useampi toimija työskentelee yhteisen asian hyväksi, ja rajakohteet ovat tilanteessa toimijoiden suhteiden välittäjiä. Kyseessä on määrittelyprosessi, jolloin asiakkaan kanssa toimivat tahot

tarkentuvat. (Väyrynen & Lindh 2013, 409–410.) Asetan huoltoriitakiistat myös eräänlaisiksi rajakohteiksi, huoltoriitojen työllistäessä useita tahoja. Eronneille perheille suunnatuissa palveluissa ei kuitenkaan välttämättä tiedetä muista perheen kanssa työskentelevistä tahoista, ellei asiakas itse niistä kerro. Kuitenkin näen huoltokiistan itsessään abstraktisena palveluiden yhdistäjänä tilanteessa.

Raitakari ja Juhila (2013) ovat analysoineet, miten moniammatillisissa mielenterveyspalveluiden asiakkaiden, heidän läheistensä ja ammattilaisten tapaamisissa tehdään asiakasvalintoja. Tutkimuksessa on lähestytty tilanteita, joissa heikommassa asemassa olevilla asiakkailla on useita palveluntuottajia ja vaihtelevat palveluntarpeet. Tämä on vastaan individualistista kuluttajuusdiskurssia, jossa kuluttajalla nähdään olevan valinta päättää palvelustaan. Sosiaali- ja terveyspalveluita valittaessa mukana on kuitenkin myös kunnan, ammattilaisten ja asiakkaan näkemys. Raitakarin ja Juhilan analyysi näyttää toteen, että asiakkaalla on vain vähän mahdollisuuksia valita työntekijäänsä, mutta vaikutusmahdollisuuksia kuitenkin palvelunsisältöön. Asiakkaat olivat kuitenkin tietoisia rajallisista toimintamahdollisuuksistaan. Haasteellisina he pitävät tilanteita, joissa asiakas ei näe avuntarvetta. Tällöin työntekijän ei sitä tarvitse myöskään antaa. (Raitakari & Juhila 2013, 190–193.) Näen tämän ongelman tulevan esiin myös huoltokiistoissa. Palveluiden ollessa vapaaehtoisia, vanhemmat voivat kieltäytyä niistä. Toisaalta lastensuojeluilmoitusten tuottamia asiakkuuksia Ruotsissa tutkinut Madeleine Cocozza (2007) kuvaa asiakkuuteen pääsyprosessia valikointina, jonka seurauksena useampi asiakas jää lopulta palvelun ulkopuolelle, kuin pääsee sisään. Tämä viittaisi siihen, ettei lastensuojelun asiakkaaksi ole helppo päästä, vaikka sitä tahtoisikin.

Olen pyrkinyt kuvaamaan tähän lukuun rajatyön käsitettä, johon huoltoriidat tutkimuksessani sijoittuvat. Huoltoriidoista puhuttaessa näkyy useamman instituution työpanos, kuten olen luvussa 2.1 esittänyt. Vaikka huoltoriidat ovat useita instituutioita työllistäviä tahoja, niiden sijoittaminen suoraan aiempien instituutioiden rajapintoja koskettavien tutkimusten viitekehyksiin on haasteellista. Näen raja-asiakkuuden syntyvän usean palvelun työllistämisestä ilman selkeää organisoivaa tahoja. Aiemman tutkimuksien viitekehysten mukaan huoltoriidoista ei voitaisi puhua raja-asiakastyönä, mutta tässä tutkimuksessa pidän sitä kuitenkin yhtenä lähtökohtana. Tämä lähtökohta auttaa perustelevaan tutkimukseni tarpeellisuutta yhteiskunnassa, ja hahmottamaan lukijalle, miten lähestyn huoltoriitoja. Näen huoltoriidat yhteiskunnassamme näkyvänä haasteena ja niiden parissa työskentely vaatii pohdintaa, kuinka palvelujen rajanveto tulisi toteuttaa.

4 TUTKIMUSASETELMA

Esittelen tässä luvussa metodologiaa, jolle perustan tutkimukseni. Metodologiaa voidaan lähestyä laajassa tai suppeassa merkityksessä. Laajassa merkityksessä sen nähdään tarkoittavan tutkimuksen tiedon lähtökohtaa ja tieteellistä perusnäkökulmaa. Tällöin todellisuuden ymmärtäminen riippuisi siitä millä tavoin ja millä välineillä sitä on tutkittu. Suppeassa merkityksessä metodologialla tarkoitetaan metodiikkaa, jolla tutkimus on toteutettu. Tässä merkityksessä käytetyt menetelmät ratkaisevat tuloksen, ja todellisuus otetaan vastaan ongelmattomana. (Tuomi & Sarajärvi 2009.) Olen pyrkinyt käsittelemään tutkimusraportissani metodologiaa opinnäytteelle riittävällä tasolla. Olen syventynyt siihen lukemalla erilaisia tutkimusoppaita ja muodostanut niistä ymmärrystä sille, kuinka laadullinen tutkimus toteutetaan. Luku etenee tutkimustehtävän ja -kysymysten esittelyllä, jonka jälkeen esittelen lyhyesti palvelutarpeen arvioinnin prosessin Tampereella. Tämän jälkeen esittelen aineistoni sekä käyttämäni aineistonkeruumenetelmät.

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni on menetelmältään laadullinen. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on kuvata ja ymmärtää jotain ilmiötä. Kuitenkin laadullisen tutkimuksen toteuttava tutkija tekee omaa tulkintaansa keräämästään aineistosta. Tällöin tutkimusta tehdessä tutkijan on tiedostettava läsnä oleva subjektiivisuus ja huomioitava sen tuomat vaikutukset tutkimukselle. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole määrällisen tutkimuksen tapaan tarkoituksena tilastollinen yleistys, jolloin aineiston määrällä ei ole niin vahvaa merkitystä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.) Tyypillistä laadulliselle tutkimukselle on, että se sisältää piirteitä tapaustutkimuksesta, tehtäessä havaintoja aineistosta, jonka tapaukset tutkija on valinnut (Alasuutari 2014, 4). Tutkija itse toimii inhimillisenä aineiston keruun välineenä. Laadulliselle tutkimukselle ominaista on sen eteneminen jatkuvana prosessina, joka sisältää sen muotoutumista vähitellen uomiinsa, esimerkiksi tutkimustehtävän tai -menetelmien kohdalla. Vaikka tutkittavan ilmiön käsitteellistäminen edistyy vähitellen, sitä on ohjaamassa tutkijan teoreettiset näkökulmat. Näin ollen aineiston ja teorian kehittämistä voidaan pitää laadullisessa tutkimuksessa vuorovaikutteisena. (Kiviniemi 2015, 74–80.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen lastensuojelutarpeen arviointeja tekevien sosiaalityöntekijöiden kertomuksista merkityksiä huoltoriidoista.

Tutkimuskysymyksiksi olen muodostanut seuraavat kolme kysymystä;

Millaisena ilmiönä huoltoriita näyttäytyy perhepalveluiden sosiaalityöntekijöille?

Mitä ovat lastensuojelun roolit huoltoriidoissa sosiaalityöntekijöiden kuvaamina?

Miten perhepalveluiden sosiaalityöntekijät rajaavat huoltoriita-taustaisen perheen asiakkuutta instituutioiden välisillä rajapinnoilla?

Ensimmäisen kysymyksen tarkoitus on avata tarkemmin, millainen ilmiö huoltoriita on, mitä ilmiöön kuuluu ja miten sosiaalityöntekijät siihen suhtautuvat. Toinen kysymys hakee vastausta siihen, miten perhepalveluiden sosiaalityöntekijät toteuttavat tehtäviään huoltoriidassa. Kolmannen kysymyksen myötä perehdyn, minkälaisiin tilanteisiin perhepalveluiden sosiaalityöntekijät rajaavat työskentelyn huoltoriitaperheiden kanssa. Kysymys pyrkii selvittämään näkevätkö sosiaalityöntekijät huoltoriidan itsessään lastensuojelullisena asiana.

Odotan tutkimustulosten antavan tietoa siitä, mihin suuntaan instituutioiden yhteistyötä voitaisiin viedä. Tutkimukseni tarkastelee instituution toimintaa. Tutkimuksessani hyödynnän sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä heidän organisaationsa toiminnasta huoltoriitaperheiden kanssa. Tutkimukseni ei yksinään riitä kattavaan kehittämistyöhön, mutta sen tavoitteena on antaa tietoa ilmiöstä, jonka parissa työskentelee useampi instituutio. Perhepalveluiden sosiaalityöntekijöiden näkökulma on näistä toimijoista vain yksi. Lastensuojeluviranomaiset ovat taho, joille muilla viranomaisilla on lakisääteinen velvollisuus kertoa havaitsemistaan lapsia koskevista huolista. Sosiaalityöntekijöillä puolestaan on velvollisuus selvittää ilmoitusten myötä esiin noussut huoli.

4.2 Lastensuojelutarpeen arviointiprosessi Tampereen kaupungissa

Tutkimukseni on toteutettu Tampereen kaupungissa. Tampereella lastensuojelu on jaettu kahteen eri organisaatioon, sosiaalihuoltolain mukaisesti perhepalveluihin (jatkossa perhepalvelut) ja lastensuojelulain mukaisesti lastensuojelun avohuollon palveluihin. Kuitenkin myös perhepalvelujen toiminta on nähtävissä osana lastensuojelun palveluita, koska perhepalvelut toteuttavat lastensuojelun

tuen tarpeen arvioinnin. Mikäli sosiaalityöntekijät yhdessä ohjaajien kanssa arviointia toteuttaessaan näkevät lapsella tarvetta lastensuojelun asiakkuuteen, siirtyy perhe lastensuojelun sosiaalityöntekijän tuettavaksi. Alueellisesti perhepalvelut on jaettu kolmeen osaan; itä, länsi ja etelä. (Tampereen kaupungin kotisivu.) Tutkimukseni kohteena on Tampereella perhepalveluiden organisaatio, koska siellä arvioidaan Tampereella lastensuojelun asiakkuuden tarve. On huomioitava, että kaikissa kunnissa tämänkaltaista erottelua palveluiden välille ei ole tehty. Suomessa kunnilla on sosiaalihuoltolain mukainen velvollisuus toteuttaa sosiaalipalveluita lapsen tasapainoisen kehityksen turvaamiseksi, mutta laki ei määrittele minkälainen organisaatorakenteen tulee olla perheiden tukemiseksi. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.) Tutkimukseni tekoon on myönnetty lupa Tampereen kaupungilta ja annettu lupa tuoda kaupungin nimi esiin tutkimusraportissani.

4.3 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa

Tutkimukseni tieteenfilosofisena lähestymistapana vaikuttaa fenomenologis-hermeneuttinen ajattelu. Ihmistieteitä tutkivalle lähestymistavalle keskeisiä käsitteitä ovat kokemukset, merkitykset ja yhteisöllisyys. Ihmisten kokemat asiat merkitsevät heille aina jotain, jolloin ihmisten suhteesta maailmaan tulee intentionaalinen. Kokemukset muotoutuvat ihmisten niille antamien merkitysten kautta. Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää tai selittää ilmiötä. Merkitykset puolestaan syntyvät yhteisössä, jossa ihmiset kasvavat ja ne toimivat subjekteja yhdistäen. (Laine 2015, 31; Tuomi & Sarajärvi 2018, 31–33.) Tämä tekee merkityksistä intersubjektiivisiä eli yhteisesti jaettuja. Lähestymistapaa käyttävän tutkimuksen voidaan sanoa tekevän tiedettyä tunnetuksi.

Hermeneuttisuus, jolla tarkoitetaan teoriaa tulkinnasta ja ymmärryksestä, yhdistyy fenomenologiaan tutkijan aineiston tulkinnan tarpeen vuoksi. Riippuu haastateltavan ja haastattelijan kyvyistä tulkita toisiaan, miten merkitykset välittyvät. Hermeneuttisesti lähestyvä tutkija on kiinnostunut myös erilaisuudesta, eikä pyri ainoastaan yleistyksen. Näin ollen sen avulla voidaan onnistuneesti ymmärtää myös jonkin instituution jäsenten antamien merkitysten välityksellä sen toimintakulttuuria. (Laine 2015, 31–34.)

Lähestymistavan käyttämisessä on merkittävää tutkijan kriittisyys ja reflektiivinen asenne. Tutkijan tulee ottaa etäisyyttä tutkittavaan asiaan, ja pyrkiä sulkemaan tutkimuksen teoreettiset määritykset aineistoa tulkitessaan. Näin ollen fenomenologista lähestymistapaa pidetään aineistolähtöisenä

metodina. (Laine 2015, 36–37.) Oma tutkimukseni ei ole puhtaasti lähestymistapaa toteuttava, koska olen toteuttanut analyysini teoriaohjaavana. Sen sijaan haastatteluiden toteuttamisessa en ole taustateorioita käyttänyt, vaan toteuttanut ne irrottautuen aiemmin lukemastani tiedosta koskien huoltoriitoja. Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa jäsentää tutkimukseni tiedon syntymisen luonnetta.

Tutkimukseni kohteena ovat sosiaalityöntekijöiden kertomat merkitykset, jotka rakentuivat haastattelun vuorovaikutuksessa. Haastatteluiden intersubjektisuutta vahvistivat käyttämäni virikkeet, joista kerron tarkemmin luvussa 4.5. Niiden avulla varmistin haastateltavan ymmärtävän huoltoriidan samankaltaisena tilanteena tutkijan kanssa, jonka jälkeen haastateltava pystyi kertomaan omat merkityksensä huoltoriidalle perhepalveluissa.

4.4 Tutkielman aineisto ja haastattelu aineiston keruumenetelmänä

Tässä luvussa esittelen tutkielmani empirian muodostumista. Tutkimukseni aineistona olen käyttänyt tekemiäni palvelutarpeen arviointeja tekevien sosiaalityöntekijöiden virikehaastatteluita. Aineiston keruu käynnistyi tutkimusluvan hakemisella Tampereen kaupungilta ja yhteydenotolla kaupungin yhteyshenkilöön. Tämän jälkeen lähestyin sähköpostitse Tampereen kaupungin perhepalveluiden johtavia sosiaalityöntekijöitä ja palvelupäällikköä, joka lupasi johtavien sosiaalityöntekijöiden auttavan haastateltavien saamisessa. En rajannut haastatteluihin osallistuvia työkokemuksen tai virallisen pätevyyden osalta, vaan koin, että sosiaalityöntekijäksi palkatun henkilön tulee olla tehtävään soveltuva. Olivatpa he valmistuneet yliopistosta pääaineenaan sosiaalityö tai eivät, he tosiasiallisesti toteuttavat virassa tai sen sijaisuudessa sosiaalityöntekijän tehtävää viranomaisvelvoitteellaan.

Haastateltavia oli erittäin haasteellista saada tutkimukseen mukaan. Lähetin useita sähköpostikyselyitä syksyn aikana, sekä yritin tavoittaa johtavia sosiaalityöntekijöitä puhelimitse saadakseni kokoon haastateltavia. Lopulta tavoitettuani osan johtavista sosiaalityöntekijöistä puhelimitse sain aineiston keruun käyntiin. Haastateltavien keruuprosessi vei ajallisesti useita kuukausia. Sovin viisi haastattelua tiiviille aikavälille, jotta tutkielman teko pääsi etenemään nopealla aikataululla. Saatuaani kokoon viisi haastattelua, oli päädyttävä osaksi hukkaan menneen ajankin vuoksi siihen, että määrällisesti viisi haastattelua riittää laadulliseen opinnäytetyöhön. Haastattelin

yhteensä viittä sosiaalityöntekijää. Haastattelut toteutettiin Tampereella joulukuussa 2017. Haastatteluiden kesto vaihteli 40 minuutista noin tuntiin. Haastatteluun osallistuneilla oli työkokemusta 1,5 vuodesta yli 12 työvuoteen erilaisissa lastensuojelun palveluissa. Haastatteluista tuli aineistoa litteroituna 1,5 rivivälillä ja fontilla 12 yhteensä 52 sivua. Aineistokatkelmassa UH on lyhenne haastattelijasta eli itsestäni ja haastateltavat olen numeroinut H1-H5.

Haastateltavien osallistuneiden sukupuolta en ole tuonut tutkimuksessani esiin, koska miespuoleisia sosiaalityöntekijöitä on Tampereella niin vähän, että anonymiteetti voisi olisi uhattuna. En kysynyt haastatteluissa erikseen tutkimukseen osallistuvien omaa kokemusta erosta tai huoltoriidasta, vaan lähestyin huoltoriitaa puhtaasti ammatillisesta näkökulmasta. Yksi haastateltavista nosti asian esiin oma-aloitteisesti, jolloin jäin miettimään, että tästä olisi ollut hyvä kysyä kaikilta osallistuneilta. Näin tehdessäni olisin saanut arvioitua sitä, onko omalla kokemuksella huoltoriidasta vaikutus työskentelyyn.

Huolimatta siitä, että tässä aineistossa ei voida puhua aineiston kylläntymisestä, se ei kuitenkaan poista sitä, ettei kyseisten haastatteluiden perusteella voitaisi tehdä erilaisia johtopäätöksiä. Aineiston kylläntymisellä tarkoitetaan, kun aineisto alkaa toistaa itseään, eli haastattelut eivät tuo enää uutta informaatiota tutkittavasta asiasta (Eskola & Suoranta 1996, 35). Ymmärrän aineistoni olevani määrällisesti niukka, mutta pidän sitä sisällöllisesti erittäin monipuolisena. Koin, että haastateltavat puhuivat hyvin avoimesti työnsä käytännöistä koskien huoltoriitoja. Aineistoni pientä lukumäärää harmitellessani kuitenkin ymmärsin, että opinnäytetyön ensisijainen tarkoitus on osoittaa oppineisuuttani. Opinnäytteen ei lähtökohtaisesti oleteta tuottavan tilastollisesti merkittävää tulosta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85).

Haastattelu on yksi suosituimmista vaihtoehtoista kerätä tutkimustietoa. Useissa haastattelututkimuksissa perusteet haastattelun tekemiseen ovat jääneet heikolle tasolle ja haastatteluun suhtaudutaan teknisesti, minkä vuoksi tutkijoiden tulisi pysähtyä pohtimaan perusteluita menetelmän käytölle tarkemmin. Haastattelun etuna voidaan pitää haastateltavan olemista subjektina, jolloin hän voi vastata kysymykseen haluamallaan tavalla. Lisäksi haastattelussa voidaan selventää ja syventää saatuja vastauksia, ja ne voidaan tutkijan niin halutessaan liittää osaksi laajempaa keskustelua. Etenkin tuntemattomampiin tutkimusaihealueisiin perehtyessä haastattelua on pidetty toimivana menetelmänä. Haastattelun haittapuolina pidetään menetelmän kalleutta, haastattelijan taidottomuutta, mahdollisten virhelähteiden vaikutusta, toteutukseen kuluva runsasta aikaa ja haastattelun analysoinnin, sekä tulkinnan vaikeutta. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 34–35.)

Tutkimushaastattelu ei ole ammattilaisten välistä keskustelua. Ensinnäkin tutkimushaastattelua ohjaa tutkimustavoite, joka erottaa sen spontaanista kahden ammattilaisen välisestä keskustelusta. Toiseksi tavallisesta vuorovaikutteisesta keskustelusta haastattelu eroaa siten, että se on institutionaalinen ja sillä on päämäärä. Institutionaalisuus nousee esiin muun muassa haastattelun nauhoittamisella ja muistiinpanojen tekemisellä. Lisäksi roolijako erottaa haastattelun arkikeskustelusta. Haastattelija on henkilö, joka vie keskustelua eteenpäin ja vastaajalla on rooli tiedon antajana. Tilanne rakentuu haastatteluksi, kun molemmat toteuttavat haastattelun tehtäviään. (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 47.)

Hyvärinen (2017, 11) puolestaan kuvaa artikkelissaan haastattelua arkipäiväiseksi asiaksi, koska niitä seurataan niin televisiossa, kuin työelämässä. Tutkimushaastattelukysymysten muodostamiseen ja itse haastatteluun on hyvä perehtyä etukäteen perusteellisesti, koska niiden toteutus eroaa arkipäivän haastatteluista. Valmistautumisessa tulee pohtia oleellisten haastattelukysymysten lisäksi haastattelun tyyliä, ja haastattelijan asennetta haastatteluun, sekä haastateltavaan. Hyvärinen (mt., 12) kannustaa näkemään haastatteluun sisältyvän vuorovaikutuksen muuna, kuin pelkästään kysymysten esittämisenä. Lisäksi haastattelun eettisyyden pohdintaan on hyvä antaa hetki aikaa ennen sen toteuttamista. Haastatteluiden kulkuun sisältyy aina vuorovaikutuksen tuomaa yllätyksellisyyttä, mitä ei pidä unohtaa. (Mt. 12–33.) Oman tutkimukseni kannalta olen pohtinut runsaasti omaa taitoani toimia haastattelijana. Tämä tutkielmani on ensimmäinen tutkimustyöni. Näin ollen en ollut aiemmin tehnyt tutkimushaastattelua, mutta sosiaalityöntekijän sijaisuuksia tehdessä on karttunut kokemusta avointen kysymysten esittämisestä. Vuorovaikutuksen yllätyksellisyyttä painotti myös ohjaajani, pohtiessani hänelle, miten selviydyn haastatteluiden toteutuksesta.

Päädyin haastatteluun menetelmänä, koska valmista aineistoa aiheesta ei ollut olemassa, ja kyselylomaketta käyttämällä en olisi päässyt esittämään jatkokysymyksiä. Kyselylomakkeen käytössä on myös olemassa paljon riskejä (mt., 45). Yhtenä vaihtoehtona olisi ollut perehtyä huoltoriitoihin myös lastensuojelun dokumenttien kautta. Dokumenteista ei olisi kuitenkaan käynyt ilmi sosiaalityöntekijöiden oma näkemys huoltoriidoista.

Ennen haastatteluiden toteutusta valmistin haastatteluuni haastattelurungon ja virikkeet. Molemmat löytyvät liitteistä (Liitteet 1 ja 3). Virikkeistä ja niiden käytön perusteluista kerron tarkemmin seuraavassa luvussa. Virikkeiden käyttöön päätyminen edelsi myös tutustumista muiden haastatteluvaihtoehtojen käyttöön, kuten teemahaastatteluun ja ryhmäkeskusteluun. Ryhmäkeskustelussa tuli haasteeksi jo haastateltavien aikataulujen yhdistäminen. Lisäksi itselläni oli pelko siitä, että haastattelu menisi osallistujien kesken väittelyksi erilaisten kokemusten vuoksi.

Päädyin käyttämään virikkeiden tueksi puolistrukturoitua teemahaastattelua. Teemahaastattelu mahdollistaa haastattelun vuorovaikutuksellisuuden, koska siinä edetään ainoastaan ennalta määriteltyjen teemojen kautta. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 48.) Kokonaisuudessaan haastatteluihin valmistautuminen oli konkreettisten suunnitelmien lisäksi isolta osalta kirjallisuuden lukemista, joka valmisti haastatteluiden tekoon.

Ruusuvuori ja Tiittula (2017, 68-75.) painottavat haastattelijan pysymistä neutraalina haastattelutilanteessa, mikä voi vuorovaikutuksen vuoksi olla toisinaan hankalaa. Erityisesti kiinnitin työni edetessä huomiota asenteeseeni, ja haastatteluissa pyrin kuuntelemaan haastateltavaa sekä kannustamaan häntä kertomaan lisää. Tämä oli minulle eräänlainen haaste, koska koen aihepiirin mielenkiintoisena. Jos asenne olisi haastateltavaa väheksyvä tai tuomitseva, haastattelu voi päättyä lyhyeen (Hyvärinen 2017, 30). Näin ei kuitenkaan omien haastatteluideni kanssa käynyt.

Tutkimuksessani oli yhtenä haasteena oma työkokemukseni huoltoriitaperheistä. Tämä teki toteuttamistani haastatteluista myös sisäpiirihaastatteluja (Juvonen 2017). Sisäpiirihaastattelussa tutkijaa ja tutkittavia yhdistää jokin tekijä, kuten omassa tutkimuksessani työskentelyni Tampereen kaupungilla. Sisäpiirisyyden voisi ottaa myös tutkimuksen lähtökohdaksi, mutta omassa tutkimuksessani se ei sitä ole. Juvosen (mt.) artikkeli ohjasi minua kuitenkin muistamaan roolini tutkijana, eikä arvostelemaan tai arvioimaan haastateltavan tekemää työtä, vaikka olisin eri mieltä tilanteista. Olemassa oleva kokemus teki minusta ja haastateltavasta jossain määrin tasavertaisia, koska omaamme kumpikin tietoa eroperheiden ristiriidoista. Haastatteluja tehdessäni en kuitenkaan tehnyt oletuksia siitä, että ajatteleminen haastateltavan kanssa lähtökohtaisesti asioista samalla tavalla.

Sisäpiirihaastattelussa merkittävää on myös se, jos tutkija havaitsee vastaajien vastaavan päinvastoin sisäpiiritutkijan tietoa. Tällöin asia on varmistettava lisäkysymyksellä, ja jos risteävä vastaus ei ole johtunut huonosta muistista, on asiaa hyvä pohtia tulososuudessa. Sisäpiirihaastattelussa minun oli pohdittava, mikä on oma paikkani haastateltavien näkökulmasta. Haastatteluiden alussa kerroin haastateltaville, että olen paikalla opiskelijan roolissa tekemässä opinnäytetyötäni, en sosiaalipäivystyksen sijaisena. Sisäpiirihaastattelun tulokset voivat olla haastavia raportoitavia, koska ne voivat olla lojaliteettiristiriidassa eri tahojen kanssa. Tällöin tutkijan on pohdittava mille taholle tahtoo olla lojaali ja muistettava eettinen vastuunsa siitä, ettei tutkimuksessa mukanaolosta saa olla haittaa tutkittaville. Sisäpiiritutkimus on kuitenkin arvokasta tietoa, etenkin sisäpiirissä itsessään oleville. (Juvonen 2017, 406–409.)

4.5 Virike haastattelun pienoismaailmana

Menetelmiin tutuessani löysin käsitteen virikehaastattelu (Törrönen 2017). Vinjettili haastattelu käsite näkyi englanninkielisissä tutkimuksissa, mutta tässä tutkimuksessa käytän tuoreen kotimaisen tutkimuskäsikirjan mukaista käsitettä virike. Virike ei ole yksi kysymys tai väittämä, vaan se on laajempi kuvaus tilasta, toiminnasta tai prosessista. Se voidaan toteuttaa myös kuvien avulla. Törrönen (2001) lähestyy virikkeen käsitettä ensinnäkin ärsykkeenä, joka tuottaa haastateltavalle erilaisia reaktioita. Toiseksi virike voidaan nähdä pohjana, jonka päälle haastateltava rakentaa vastaustaan. Kolmanneksi virike on haastattelun apuväline, joka tuo tutkimuskohteen haastatteluun diskursiivisesti läsnä olevaksi, esimerkiksi tarinan muodossa. Keskeistä virikkeen käytössä on sen ennalta suunnittelu ja sen vieminen osaksi haastattelun vuorovaikutusta, kun haastateltavat esittävät asiasta uusia tulkintoja. Virikkeet mahdollistavat haastateltavan ilmaisun kokemuksistaan ja tiedoistaan tutkittavasta asiasta.

Törrönen (mt.) näkee virikkeellä kolmenlaisia käyttömahdollisuuksia; johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. Toimiessaan johtolankana, virike johdattelee haastateltavat erilaisiin näkökulmiin, joihin virikettä hyödyntämällä voi päätyä. Pienoismaailmana toimiessaan tutkimuskohde esitetään esimerkiksi kuvana, johon peilaten haastateltavat tuovat esiin asenteitaan ja arvojaan, tuoden ne tutkijalle analysoitavaksi. Provosoinnin tehtävällä tarkoitetaan muun muassa vakiintuneiden toimintatapojen kyseenalaistamista, jonka tarkoitus on haastaa haastateltavia pohtimaan, esimerkiksi tutkimuskohteenä olevan instituution reunaehdot tai moraalista järjestystä. Tutkimuskysymys määrittelee jo virikkeen suunnan, haetaanko virikkeellä provosointia, johtolankaa vai pienoismaailmaa, vai kaikkia eri suuntauksia. (Törrönen 2001, 205–207.) Tässä tutkimuksessa virikkeet toimivat lähtökohtaisesti pienoismaailmana, mutta mahdollisesti myös provosoijana.

Myös Arthur ja Nazroo (2009, 112) ohjeistavat haastattelun aluksi viemään haastateltava aiheen pariin. He kertovat virikkeiden vievän haastateltavaa vahvemmin sisään aihepiiriin, jota haastattelussa käsitellään. Virikkeillä voidaan esimerkiksi avata keskustelua siitä, mitä haastateltava tekisi virikkeen kuvaamassa tilanteessa, tai onko haastateltava kokenut vastaavaa. (Mt., 129.) Käyttämällä haastatteluissani virikkeitä ne hahmottavat haastateltaville, minkälaisena huoltoriidat nähdään tutkimuksessani. Lisäksi ne tuovat huoltoriidatilanteiden monimutkaisuuden esiin. Virikkeiden käytön haasteena näen niiden mahdollisen johdattelun vastauksissa haluttuun suuntaan.

Rakensin kolme fiktiivistä virikettä (liite 1) oman työkokemukseni perusteella. Virikkeet luki myös kollegani Tampereen sosiaalipäivystyksestä ja hän piti niitä todenmukaisina.

Pyrin tuomaan virikkeissäni esiin erilaisia tapauksia, jotka sisältävät teemoina eri tyyllisen vanhemmuuden, päihteet, väkivallan eri ilmoittajatahot ja eri ikäiset lapset. Osassa virikkeistä on havaittavissa patologisoituneen eron tunnuspiirteitä. Olen sisällyttänyt virikkeisiin lievää väkivaltaa ja alkoholinkäyttöä, koska lastensuojelussa alkaneiden asiakkuuksien taustalla on havaittu näitä olevan (Heino 2007, 58). Lisäksi virikkeet sisältävät runsaasti vanhempien keskinäisiä kasvatuksellisia ristiriitoja sekä lasten läsnä tapahtunutta riitelyä, koska sen on todettu vaikuttavan lapsen kehitykseen negatiivisesti (esim. Karttunen 2010). Päätin olla lähettämättä virikkeitä tai haastattelukysymyksiä haastateltaville etukäteen, jottei haastattelutilanne muuttuisi täysin ennalta pohdituksi. Tällöin haastattelutilanteessa tavoiteltu vuorovaikutus jäisi syntymättä. Virikkeitä on hyödynnetty muun muassa tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden asenteista huumeidenkäyttäjiä kohtaan. Käyttämällä virikkeinä väitteitä saadaan haastateltavat puhumaan suuremmin kantaansa. (Rantanen 2007, 186.)

Annoin haasteltavalle yhden virikkeen kerrallaan luettavaksi, jonka jälkeen haastateltava kertoi oman näkemyksensä virikkeen tilanteesta. Tässä tutkimuksessa virikkeet toimivat haastattelussa eräänlaisena lastensuojeluilmoituksena, jota haastattelemani sosiaalityöntekijät ikään kuin arvioivat palvelutarpeen arvioinnin näkökulmasta. Haasteltaville virikkeet haastattelussa oli uusi asia, ja he suhtautuivat niihin avoimesti. Kaikki haastateltavat omasivat runsaasti kokemuksia huoltoriitojen käsittelystä, ja jokainen haasteltava myönsi käyttämieni virikkeiden esimerkkitalanteet tutun kuuloisiksi.

4.6 Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä

Olen käyttänyt aineistoni analyysissä laadullisessa tutkimuksessa usein käytettyä perusmenetelmää sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysin avulla voidaan analysoida monenlaisia laadullisia tutkimuksia ja siihen nähdään tavalla tai toisella perustuvan monet erilaiset laadulliset analyysimenetelmät. Sisällönanalyysillä pyritään kuvaamaan aineiston sisältöä sanallisesti ja tiivistämään se loogiseksi kokonaisuudeksi, kadottamatta aineiston sisältämää informaatiota. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91,

108.) Laadullista aineistoa analysoidessa tavoitteena on saada aikaan teoreettisesti kestävä tulkinta, joka on liitettävissä aiempaan tutkimukseen (Raunio 2014, 190).

Tuomi ja Sarajärvi (2009) ovat jakaneet laadullisen analyysin muodot aineistolähtöiseen, teoriaohjaavaan ja teorialähtöiseen. Oman analyysini taustalla vaikuttaa sen teoriaohjaavuus. Analysointi käynnistyy kuten induktiivinen aineistolähtöinen analyysi, mutta lopuksi aineisto liitetään aiempiin teoreettisiin käsitteisiin. Aineistolähtöisessä analyysissä aineistoa ei käsitellä minkään aiemman tiedetyn kautta, vaan aineiston pohjalta syntyy tutkimuksen käsitteet. Toisaalta sisällönanalyysin taustalla vaikuttaa aina myös ajatus siitä, ettei analyysiä toteuttava tutkija voi nähdä aineistosta enempää kuin hän oman kokemuksensa avulla pystyy ymmärtämään. (Mt., 95–100, 104, 108.) Teoriaohjaavuus tutkielmassani näkyy siinä, että tehdessäni analyysiä olen huomionut tutkielmani luvuissa kaksi ja kolme esittelemäni teoriataustat. Tällöin analyysistä on tunnistettavissa aiempi tieto, mitä minulla on ollut analyysia tehdessäni.

Sisällönanalyysi on toimiva perusanalyysitapa saada aineistoa jäsenneltyyn muotoon. Tämä ei kuitenkaan vielä ole itse analyysi, vaan se muodostetaan tekemällä jäsenneltyyn aineistoon perustuvia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 78–79, 86.) Aloitin analysoinnin lukemalla peruslitteroimaani aineistoa useaan kertaan. Tämän jälkeen pelkistin aineistosta sille epäolennaista pois ja tiivistin haastatteluista. Poistin litteroidusta aineistosta kohtia, jotka olivat täysin epäselviä tai eivät liittyneet tutkimuskysymyksiini.

Aineiston hahmottamisessa käytin apuna taustateorioitani, ja etsin haastatteluista niihin liittyviä asioita, kuten lapsen hyvinvointiin ja instituution rajanvetoon liittyviä käsitteitä. Analysoinnin seuraavana vaiheena ryhmittelin väreillä aineistossa esiintyneet samankaltaisuudet ja eroavaisuudet, ja nimesin nämä ryhmät luokan sisältöä kuvaavaksi. Tähän vaiheeseen käytin apuna tutkimuskysymyksiäni ja taustateoriaa. Muodostin niiden avulla yläluokat; rajanveto, ilmiö ja rooli. Analyysin teko eteni siten, että luin useita kertoja ryhmiteltyä aineistoani ja muodostin niistä vielä alaluokat, etsimällä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kustakin yläluokasta. Lopuksi yhdistin näitä alaluokkia (yhteensä kuusi kappaletta) tutkimuksessa esitettyyn aiempaan teoriaan muodostaen johtopäätöksiä. Näin ollen analyysini teoriaohjaavuus on siis selvästi nähtävissä analyysin eri vaiheissa.

4.7 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimus voi olla luotettava ainoastaan, jos se on toteutettu eettisesti kestävin perustein. Tämä toteutuu, mikäli tutkija pitää kiinni Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimista hyvän tieteellisen käytännön periaatteista. Periaatteiden tavoitteena on vähentää epärehellisyyttä ja vahvistaa hyviä tieteellisiä käytäntöjä muun muassa yliopistoissa. Laadituissa ohjeissa tutkimustieto nähdään puhtaana ja toistettavissa olevana. Periaatteista huokuu tutkimustyön arvokkuus ja tiedontuottamisen tärkeys. (TENK 2012.) Ymmärrän eettisyyden tärkeyden tutkimuksen tekijänä, olen ja noudattanut työtä tehdessäni Tutkimuseettisen lautakunnan ohjeistusta hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Tämä tarkoittaa, että tutkimuksessani toteutan tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja ja olen pyrkinyt huolellisuuteen viittaamalla asianmukaisesti alkuperäisteoksiin ja tekemään lähdeluetteloni asianmukaisesti. Olen yrittänyt saada käsiini aina ensisijaisesti alkuperäislähteen, mutta muutamien artikkeleiden kanssa se ei toteutunut. Luhmannin alkuperäisteokset ovat saksan kielellä, jolloin jouduin kielitaidottomuuteni vuoksi kääntymään toissijaiseen lähteeseen.

Kuula (2006, 24) on jakanut tutkimuseetiikan kolmeen normiin. Ensimmäinen normi ohjaa tutkijoita sitoutumaan totuuden etsimiseen ja tiedon luotettavuuteen. Toisin sanoen tutkimuksen oikeellisuus on pystyttävä tarkistamaan. Tiedon luotettavuuteen vaikuttaa olennaisesti myös aineiston hankinta ja sen käsittely. Toisena normina on tutkittavien ihmisarvon kysymykset, jolla haetaan jokaisen tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamista ja heille aiheutuvien ongelmien välttämistä. Kolmantena normina Kuula (mt.) pitää muiden tutkijoiden kunnioittamista, eli tutkijoiden keskinäisiä suhteita. Tutkittavien hyvää kohtelua on painotettava koko tutkimuksen ajan. Tutkittavilla tulee olla oikeus kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta. Ennen päätöstä osallistumisesta heidän tulee saada siitä riittävästi tietoa. (Kuula 2006, 24.)

Lähetin perhepalveluiden johtaville sosiaalityöntekijöille haastattelukutsut (Liite 2), joissa annoin haastateltaville tutkimuksen ennakkotiedot. Haastatteluiden alussa muistutin osallistuneita siitä, että he voivat keskeyttää haastattelun niin halutessaan. Hyvärinen (2017, 38) ohjeistaa kertomaan haastattelukutsussa hieman itsestään ja vain lyhyesti tutkimusaiheestaan. Lähettämällä haastateltavalle haastattelukysymykset etukäteen voi saada aikaan tutkimukselle negatiivisia vaikutuksia. Hyvärisen mukaan se vaikuttaa pahimmassa tapauksessa haastatteluun tuhoisasti. (Mt., 38.) Tutkittaville ei saa tulla tutkimuksesta minkäänlaista haittaa. Lisäksi huomattava on, että

tutkimuksessa saatavien tietojen käyttö tulee olla luottamuksellista, sisältäen säilytyksen ja sen käytön siten kuin tutkimuksessa on luvattu. (Mt, 40, 61–62.)

Haastateltavien anonyymiys oli minulle ehdotonta, koska haastatteluissa tuli esiin omasta mielestäni jossain määrin kritiikkiä Tampereen kaupungin toiminnasta. Näin ollen sitoudun vastaamaan tutkimuksen aineiston säilytyksestä siten, että se on pysynyt ulkopuolisten ulottumattomissa. Säilytin sitä puhelimesani salasanan takana, ja litteroituani sen Dropbox-tallennuspalvelussa salasananani takana. En kuitenkaan pysty vastaamaan siitä, miten haastateltavat ovat itse kertoneet työyhteisössä osallistumisestaan. Tiedossani on, että osa haastateltavista on ollut asiasta avoin. Tästä huolimatta olen pitänyt kiinni siitä, etten ole itse tuonut ilmi, kuka haastatteluihin osallistui. Aineiston keräämisen yhteydessä en ottanut haastateltavien nimiä ylös. Aineistoni ei sisällä sen kaltaisia asiakasprosesseja, joista kukaan haastateltava olisi yksilöitävissä. Litteroidessani tekstiä, olen poistanut sieltä täytesanoja sekä muuttanut sanamuotoja kirjakieliseksi, mahdollisten murteiden häivyttämiseksi, joka lisää haastateltavien anonyymiyyttä. Aineiston lopullinen arkistointi tapahtuu Tampereen yliopistossa sijaitsevassa yhteiskuntatieteellisessä tietoarkistossa, jotta keräämäni aineisto voisi vähentää kiireisten sosiaalityöntekijöiden haastattelemisen tarvetta.

Tutkimukseni kohteena on instituution toiminta, josta kerään siellä virassa olevien aikuisten ihmisten kautta tietoa, joka ei koske suoraan tutkittavia itseään, vaan työkäytäntöjä. Näin ollen tutkijana en koe tutkimukseni aihealuetta erityisen arkaluontoisena, mutta kuten Kuula (mt. 136) sanoo arkaluontoisuuden määrittelevät lopulta tutkittavat itse. Tutkimukseni ei myöskään täytä Tutkimuseettisen neuvottelukunnan eettisyyden ennakoarvioinnin kriteereitä (TENK), mikä puolestaan vahvistaa käsitystäni tutkimuksen vähäisestä arkaluontoisuudesta. Tutkimukseni johtopäätöksien tekoon liittyy kritiikin riski tulevaa ammattiryhmääni kohtaan. Tarkoitukseni on kuitenkin työkäytäntöjä kehittävä tutkimus, jolloin on nostettava esiin myös mahdollisia epäkohtia. Tutkijana velvollisuuteni on kertoa tutkimuksen tulokset, vaikka ne sisältäisivät kriittistäkin otetta. Johtopäätöksiä esittäessäni olen pyrkinyt huomioimaan, että avaan tuloksia yksittäisen työntekijän toiminnan sijaan instituution lähtökohdista. Toivon, että tutkimustulokseni auttaisivat työyhteisöjä miettimään suunnitelmia työkäytänteiden parantamiseksi. Haastatteluni ei kuitenkaan kohdistu yhteen yksikköön, vaan haastateltavia on eri tiimeistä, jolloin mahdollisia asenteita ei voida nähdä yksittäisen tiimin ongelmana, eikä niitä voida yksilöidä kehenkään.

Pro gradu -tutkielman luotettavuutta vahvistaa sen metodologisten valintojen avoimuus ja perustelu, mitä pidetään sen sisäistä luotettavuutta vahvistavana tekijänä (Raunio 2014, 184–185). Olen läpi

tutkimusasetelma lukua pyrkinyt raportoimaan tutkimukseni kulkua avoimesti ja perustelemaan tekemiäni valintoja. Olen myös pohtinut omaa paikkaani Tampereen kaupungin työntekijänä sisäpiirisyyden kautta. Tämän vuoksi olen käyttänyt erityistä huomiota tutkimuksen analyysin muodostuksessa siten, että olen irrottanut itseni työntekijän roolista ainoastaan opiskelijan rooliin. Ulkoiseen luotettavuuteen liittyy tulosten yleistettävyys isompaan joukkoon (Raunio 2014, 184). Oman tutkimukseni näkökulmasta etenkin aineiston vähäinen määrä heikentää tulosten yleistettävyttä, mutta tulosten yhteneväisyys aiemman tutkimuksen kanssa vahvistaa aineistoani (Raunio 2014, 191).

Ensimmäinen tulosluku kertoo sosiaalityöntekijöiden kuvauksia huoltoriidoista ilmiönä. Mitä sosiaalityöntekijät pitävät huoltoriidan perustilanteena ja minkälaisena sosiaalityöntekijät kokevat huoltoriitaperheet asiakkaina. Toisessa tulosluvussa lähestyn huoltoriitoja lastensuojelun instituution kautta ja käsittelen sosiaalityöntekijöiden työnkuvaa huoltoriitojen parissa lakisääteisyiden sekä lapsi- ja vanhempikeskeisyyden teemojen kautta. Viimeinen tulosluku kertoo perhepalveluiden toteuttamasta rajanvedosta huoltoriitaperheiden perhepalveluiden asiakkuuteen ottamisessa. Sosiaalityöntekijöiden kertomien merkitysten perusteella olen analysoinut rajanvedon taustalla vaikuttavan vahvimmin instituution toiminnan sekä perheen tilanteen. Viimeisessä tulosluvussa esittelen sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä eroperheitä koskevan työn kehittämistä. Olen sisällyttänyt tulososioon autenttisia haastattelusitaatteja. Haastattelusitaattien tarkoituksena on vahvistaa tutkimuksen luotettavuutta. Olen pyrkinyt käyttämään sitaatteja harkitusti, ja valinnut mahdollisimman kuvaavia ja tilannetta monipuolisesti kertovia sitaatteja. Olen erottanut haastattelusitaatit muusta sisällöstä kursivoidulla tekstillä ja lainausmerkeillä. Sitaatin lopussa on määrittelemäni numero haastateltavalle.

5 HUOLTORIITA SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KUVAAMANA

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden vastauksista on tulkittavissa, mitä huoltoriidan perustilanteeseen kuuluu. Tässä luvussa kerron ja hahmotan haastattelusitaatein sosiaalityöntekijöiden kertomaa siitä, minkälaisia huoltoriidat ovat ja minkälaisia ongelmia huoltoriitojen parissa työskentelyyn sisältyy.

Sosiaalityöntekijät kertovat huoltoriitoihin kuuluvaksi hyvin paljon erilaista vanhempien välistä ristiriitaa. Vanhempien ristiriidat näkyvät luottamuksen puutteena toisen kykyyn huolehtia lapsen kasvatuksesta, turvallisuudesta tai esimerkiksi toisen vanhemman päihteiden käytöstä. Sosiaalityöntekijät pitävät huoltoriidoissa yleisenä vanhempien toisistaan tekemiä lastensuojeluilmoituksia erilaisista huolistaan, koskien toista vanhempaa. Lastensuojeluilmoitusten tarkoitusperänä on sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan toisen vanhemman asettaminen huonoon valoon ja mahdollisesti saada oikeudenkäyntiin todisteita, esimerkiksi kirjauksista, jotka kuuluvat sosiaalityöntekijöiden velvollisuuksiin työssään.

Perhepalveluihin tullut lastensuojeluilmoitus selvitetään aina vähintään puhelinsoitolla vanhemmille. Osassa haastatteluista on nähtävissä, että ilmoittajataholla on painoarvoa tilanteen arviointiin. Jos yhteydenottajana on toinen viranomaistaho, osa haastateltavista suhtautui lastensuojeluilmoitukseen vakavammin, kuin esimerkiksi yksityishenkilön nimettömänä tehtyyn lastensuojeluilmoitukseen. Huomioitava kuitenkin on, että yksi vastaaja kertoi, ettei ilmoittajataholla ole merkitystä hänen työskentelynsä, vaan pääasia on asian ilmitulo perhepalveluihin. Eräässä haastattelussa sosiaalityöntekijä kuvasi, että toisinaan huoltoriitaan kuuluu vanhemman syyttäminen lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mikä puolestaan aloittaa viranomaisilla ison selvitystyön. Tämä selvitystyö perustuu viranomaisten ilmoitusvelvollisuuteen poliisille, jos epäillään lapsen kaltoinkohtelua. Sosiaalityöntekijät eivät kertoneet, miten toimitaan, jos tämänkaltaiset vanhempien syyttelyt osoittautuvat perättömiksi.

Haastatteluiden vastauksissa näkyy, että sosiaalityöntekijät joutuvat painimaan totuuden ja valheen välimaastossa. Sosiaalityöntekijät joutuvat työssään arvioimaan vanhempien väittämien todenperäisyyttä selvittäessään lapsen tilannetta vanhempien välillä. Seuraavasta sitaatista on nähtävissä sosiaalityöntekijän kertomaa huoltoriidan peruskuvioon kuuluvasta epäluuloisuudesta ja

ristiriidasta. Lisäksi sitaatista voi havaita sosiaalityöntekijöiden työn haastavuutta heidän arvioidessa vanhempien keskenään ristiriitaisia kertomuksia.

”Varmaan se on se peruskuvio et ollaan kauhean erilinoilla siitä lapsen et mikä on sille lapselle hyväksi ja sellainen epäluuloisuus toista vanhempaa kohtaan ja mitä tuoreempi ero ja voi olla, et jos erosta jo aikaa niin sitten on sitä katkeruutta. Et sen epäluulon lisäksi mikä estää sen et voisi edes pienesti luottaa siihen toiseen vanhempaan ja sitä ristiriitaa siellä just toisaalta ei luoteta ja toisaalta sit tarvitaan sitä vanhempaa siihen mukaan, et onhan ne sitten semmoisia hankalia.” H1

Sosiaalityöntekijät joutuvat arvioimaan vanhempien kertomaa toisen vanhemman väkivaltaisuudesta. Riitatilanteeseen liittyessä vanhempien välistä väkivaltaa, sosiaalityöntekijät voivat ohjata vanhempaa hakemaan lähestymiskieltoa väkivaltaista vanhempaa kohtaan. Tässä tulee eteen vanhemman näkökulmasta ongelmallisuus lapsen oikeudessa tavata toista vanhempaa. Väkivaltainen vanhempi ei välttämättä ole kohdistanut minkäänlaista väkivaltaa lasta kohtaan, jolloin lapsen ja vanhemman väliselle tapaamiselle ei ole estettä. Tapaaminen voi olla kaltoinkohdellulle vanhemmalle hyvin haasteellista toteuttaa.

Anna Nikupeteri (2016) on tutkinut väitöskirjassaan naiseen kohdistuvaa vainoa eron jälkeen. On ongelmallista, etteivät avunhakemisprosessissa läsnä olevat viranomaiset tunnista äiteihin kohdistuvaa vainoa. Lastensuojeluilmoitusta selvittävällä sosiaalityöntekijällä on vastuu tunnistaa äitiin kohdistuvan vainon negatiiviset vaikutukset lapseen ja tehdä päätöksiä perhesuhteisiin mahdollinen väkivalta huomioiden. Nikupeteri (mt.) kannattaa tutkimukseensa perustuen lapsen ja vanhemman tapaamisten mahdollistamista siten, ettei vanhempien tarvitse tavata tapaamisten järjestämisessä. (Mt., 157–158, 164–165.)

Tutkimuksessani kaikki sosiaalityöntekijät reagoivat vastauksissaan virikkeissä kuvattuun väkivaltaan ja he suhtautuivat vanhempien väliseen väkivaltaan lapselle vahingollisena toimintana. He eivät kuitenkaan voi oman työnsä puitteissa ottaa kantaa tapaamisten järjestämiseen. Toisinaan erosta voi olla jo aikaa vanhempien välillä, ja tilanne voi kriisiytyä paljon myöhemminkin esimerkiksi toisen osapuolen uuden puolison myötä. Seuraavassa sitaatissa on nähtävissä, miten sosiaalityöntekijän (H5) kertomassa näkyy vanhempien välinen epäluottamus ja syyttely toista vanhempaa kohtaan, sekä mahdollisuus siihen, että vanhemman väitteet perustuvat todelliseen uhkaan.

”Tyypillisempänä näissä näkyy et vanhemmat syyttelee toisiaan ja miten toinen kohtelee lapsia ja tuodaan esille se, kuinka suuri huoli on siitä et se lapsi on siellä toisella vanhemmalla. Et milloin epäillä et lapsi tulee seksuaalisesti hyväksikäytetyksi tai milloin on fyysisesti kaltoinkohdeltu. Se on varmaan tavallisinta. Mut toki on sit niitäkin, et vanhemmat on hakenu toisiaan kohtaa lähestymiskieltoa, et pelkää tavallaan. Mut ne on ehkä sellaisissa tapauksissa et ero on tuore ja riitaisa. Et nää muut sit et saattaa huoltoriita tulla vuosi pari sitte eron jälkeen et sit tulee jotain, vaikka toisen uus puoliso saattaa laukaista jonkun.” H5

Toteuttamieni haastattelujen perusteella huoltoriidan perustilanteeseen kuuluvat myös kasvatukselliset eroavaisuudet kahden kodin välillä. Tällaisesta tilanteesta kertoi esimerkin virike kolme (ks. liite 1). Sosiaalityöntekijät huomioivat virikkeestä kasvatuksellisen eron, ja kokivat vanhempien tarvitsevan ohjausta vanhemmuuteen. Sosiaalityöntekijöiden puuttumisessa virikkeissä kuvattuihin tilanteisiin oli selvää eroavaisuutta. Eräs sosiaalityöntekijä koki tilanteen olevan mahdollisesti jopa lastensuojelun asiakkuutta vaativa. Muilla haastateltavilla kanta oli enemmän toisiin palveluihin ohjaava, kuten Perhepiste Nopeaan tai perheneuvolaan.

Perhepiste Nopea työskentelee lasten ja nuorten asioissa, kun ongelmat nousevat esiin ensimmäisiä kertoja. Sosiaalityöntekijöiden vastauksista jäi sellainen kuva, ettei kasvatukselliseen ristiriitatilanteeseen ole työvälineitä perhepalveluissa. Etenkään tilanteissa, joissa toinen vanhemmista ei tahdo vastaanottaa palvelua. Seuraavassa katkelmassa näkyy, miten haastateltava näkee kasvatukselliset eroavaisuudet lapseen vaikuttavana asiana, sen jatkuessa pidempään. Lisäksi katkelmassa näkyy, ettei tilanteeseen pystytä antamaan välttämättä ratkaisua perhepalveluissa.

” Paitsi tietenkin, että jos sitten lähtis käymään sellaista kasvatuksellista keskustelua molempien vanhempien kanssa et miten he saisivat yhtenäistettyä sitä kasvatusmenetelmiään.

UH: Miten se käytännössä, onks tällöstä kasvatuksellista keskustelua?

H4: Varmaankin, tai siis on paljonkin meillä palvelutarpeen arvioinnin aikana, et yrittää saada sitä lapsen näkökulmaa vanhemmille, mut tällaisissa huoltoriita-asioissa se saattaa aina joskus vanhemmilta unohtua et se lapsi on siinä välissä kuitenkin.” H4

Olen pyrkinyt virikkeessä kaksi (ks. liite 2) vanhemman runsailla tapaamisten peruuttamisella saamaan näkyviin etäännyttämisen ongelmaa. Etäännytyksen sosiaalityöntekijät tunnistivat huoltoriitaan kuuluvana käsitteenä. Käsite oli kaikille haastatteluun osallistuneille tuttu. Eräs haastateltava kertoi, että käsitettä käytetään toisinaan herkästikin vanhempien taholta, vaikka tilanne ei sitä olisikaan. Etäännyttämisestä keskusteltaessa nousi myös vanhemman sukupuolen merkitys esiin. Haastatteluista on nähtävissä, että etenkin isät ovat tuoneet etäännyttämisen kokemuksia esiin enemmän. Sosiaalityöntekijöiden kuvauksen mukaan etäännyttämisen ongelmiin on kuitenkin vaikea puuttua. Sosiaalityöntekijät pyrkivät keskustelemaan vanhemman kanssa asiasta ja tuomaan tilanteessa lapsen näkökulmaa heille, mutta sen ei aina nähdä auttavan.

Huoltoriitojen määrästä perhepalveluissa haastateltavat eivät olleet yksimielisiä. Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että huoltoriitaperheitä on runsaasti, mutta eräs vastaajista koki niiden viime aikoina vähentyneen. Vastaaja pohti vähentymisen syyksi muiden eropalvelujen riittävän tällaisenaan. Muut vastaajat puolestaan toivat esiin sen, että kyseessä on kasvava asiakaskunta. Yksimielisiä haastateltavat olivat huoltoriitaperheiden haastavuudesta. Jokainen haastateltava tuotti eri tavoin puhetta kyseisen asiakasryhmän olemisesta vaikeasti autettava, haastava ja raskas. Työn haasteellisuutta sosiaalityöntekijät perustelivat sillä, ettei tilanteeseen ole paljon annettavaa sekä vanhempien kyvyttömyydellä nähdä riitelynsä vaikutuksia lapsiin. Huoltoriitoihin puuttumisen keinottomuus oli selkeätä kaikkien haastateltavien vastauksissa. Nämä tulokset ovat hyvin yhteneväisiä Sainin ym. (2012) toteuttaman tutkimuksen kanssa koskien lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksia huoltoriidoista. Myös Sainin ym. (mt.) tutkimuksessa nousi esiin sosiaalityöntekijöiden kokevan keinottomuutta huoltoriitaperheiden kanssa työskentelemisestä. Seuraavilla lainauksilla haastatteluista pyrin kuvaamaan sosiaalityöntekijöiden kokemusta huoltoriidan haastavuudesta ja vaikeasti autettavuudesta.

”Me voidaan ohjata ja me ollaan arvioitu et te hyötyisitte tästä, mut se on heidän vastuulla ja niin kauan, kun ei ole lastensuojelullista huolta niin on vaikea puuttua väkisin. Vaikeimmaksi mä koen, että siellä on selkeästi sellaista manipulointia tai semmoista henkistä väkivaltaa. Niin se on asia mihin on edelleen todella vaikea puuttua.”

H3

”Päällimmäisenä varmaan se, et se on hyvin vahingollista lapsille ja on hyvin valitettavaa, että vanhemmat ei sitä ymmärrä, mitä vahinkoa se tulee aiheuttamaan niille lapsille, ja se kun tietää, että on sellaisia perheitä, että niissä on yritetty hyvin montaa

eri keinoa, mutta ei vanhemmat siltikään halua nähdä sitä tuottamaansa tuskaa niille lapsille, et se on ehkä kurjinta niissä.” H4

Ero on suuri muutos koko perheen arkeen, mikä on huomioitava myös eron kohdanneiden kanssa työskenneltäessä (Kääriäinen 2009, 55). Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä sitä, että kaikki osapuolet tulevat kuulluiksi. Eräs sosiaalityöntekijä kertoi toimivansa siten, että pyrkii olemaan läsnä vanhempien ongelmassa ja auttamaan heitä tarpeen mukaan. Sosiaalityöntekijä nosti esiin muun muassa taloudellisten ongelmien vaikutukset vanhempien elämään erotessa, jonka vuoksi lastenvalvojan luona olisi hänen mukaansa kannattavaa käydä nopeasti. Tämä kertoo mielestäni sosiaalityöntekijöiden vahvasta eron huomioimisesta työssään.

Perhepalveluiden sosiaalityöntekijät toteuttavat omaa osaansa sosiaalitoimen tehtäviin asetetusta neuvonta- ja opastustehtävästä eroperheiden kanssa työskenneltäessä (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301). Tässä nousee kuitenkin itselleni kysymys, miten hankalaa vanhempien on päästä sopimukseen elatuksesta ja tapaamisista, kun ero on tuore ja tunteet ovat vielä pinnassa? Onko pahimman erokriisin aikana hyvä ratkaisu tehdä sopimuksia? Sosiaalityöntekijät pitivät ongelmallisena, että sosiaalityöntekijöiden muihin palveluihin kuten perheoikeudellisiin palveluihin ja perheneuvolaan on pitkä jono, jonka aikana tilanne voi kriisiytyä pahemmaksi. Toisin sanoen jonottaminen palveluun voi joidenkin perheiden kohdalla toimia heikentävästi, mutta voisiko se toisilla perheillä rauhoittaa tilannetta?

Tähän keskusteluun on liitettävissä erään haastattelemani sosiaalityöntekijän pohdinta siitä, etteivät sosiaalityöntekijät voi ottaa kantaa lapsen tapaamisiin, vaikka toisinaan hänen mielensä tekisikin ottaa kantaa vanhempien sitä toivoessa. Voisiko tässä toimia ratkaisuna niille perheille, joissa tilanne uhkaa kriisiytyä, että riittäisä tilannetta rauhoiteltaisiin sosiaalityöntekijän lyhyellä väliaikaisella ratkaisulla? Sosiaalityöntekijät pitivät huoltoriitatilanteen lopullisena auttamisen avaimena ainoastaan vanhempia itseään. He kokivat, että vain vanhemmat itse voivat muuttaa käytöstään, mutta työntekijät pyrkivät ohjaamaan heitä huomioimaan lasta riitelyn keskellä.

Oikeudessa voidaan linjata lasten tapaamiset ja huolto, mutta kuten eräs haastateltava toi esiin, oikeuden ratkaisuun on yleensä toinen osapuoli tyytymätön. Seuraavasta sitaatista on pääteltävissä työn haasteet siitä, että ainoastaan oikeus voi päättää lapsen asumisesta, jos vanhemmat eivät sitä tee yhteistyössä.

”Mut sit taas tapaamisiin liittyen niin ei me voida muutenkaan, voidaanhan me joskus tavallaan suositella jotain, mutta kantaa ei voida ottaa. Vaan sitten pitää vain odottaa, mitä oikeus päättää.” H5

Odottaessa oikeuden päätöstä, joka sisältää sosiaalihuollon toteuttaman pitkän selvitystyön lapsen oloista, tilanteet voivat kärjistyä vanhempien välillä todella inhottaviksi. Tätä näkemystä vahvistaa Inkilän ja Paavilaisen haastattelemien etäisien kokemus oikeudenkäyntiprosessin haastavuudesta ja pitkittyneisyydestä (Inkilä & Paavilainen 2013, 159).

Tämä luku on käsitellyt sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä siitä, minkälainen ilmiö huoltoriita on perhepalveluissa. Keskeisimpänä sosiaalityöntekijät toivat esiin työn haastavuuden ja perheiden vaikeasti autettavan tilanteen. Huoltoriidan perustilanne syntyy sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan vanhempien välisestä luottamuksen puutteesta. Lisäksi vanhempien väliset kasvatukselliset ristiriidat ovat olennainen osa huoltoriitojen perustilannetta.

6 LASTENSUOJELUN ROOLIT HUOLTORIIDASSA

Aineistoa analysoidessa havaitsin sosiaalityöntekijöiden antamien merkitysten nostavan esiin erilaisia roolijakoja työlle. Luin aineiston useita kertoja ja alleviivasin sieltä työnsisältöön liittyviä käsitteitä. Nostin alleviivatut käsitteet erilleen, ja pohdin mitä käsitteistä muodostuu. Yhdistämällä käsitteet, sain muodostettua kolme erilaista roolia sosiaalityöntekijälle: lapsikeskeinen, lakisääteinen ja vanhempikeskeinen rooli. Lastensuojelun rooleja olen avannut siitä lähtökohdasta, miten sosiaalityöntekijä työskentelee huoltoriitaperheen kanssa. Toisinaan roolit menevät jossain määrin myös päällekkäin, eivätkä ne sido toisiaan pois. Esimerkiksi sosiaalityöntekijä voi työskennellä vanhempikeskeisesti, yrittäen ratkaista vanhempien välistä epäluottamusta. Samalla sosiaalityöntekijä tuo helpotusta lapsen oloon riitaisten vanhempien välissä olemiseen, sekä lakisääteisesti selvittää tilanteessa mahdollisesti olevaa lastensuojelullista huolta. Esittelen seuraavaksi roolit alaluvuissaan tarkemmin. Keskeisimpänä haastateltavien vastauksista oli havaittavissa huoltoriitojen vaativuus ja keinottomuus puuttua vanhempien väliseen riitelystä.

6.1 Lapsikeskeinen rooli

Huoltoriitaa pidetään lapsen kehitykselle haitallisena (Ayoub, Deutsch & Maraganore 1999, 306–307). Sosiaalityöntekijän lakisääteisenä tehtävänä on olla turvaamassa lasten kehitystä (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417). Lapsikeskeisessä roolissa muodostui keskeiseksi sosiaalityöntekijöiden erilaiset lapsen asemaa korostavat työtavat, joissa yhtenä tavoitteena on lapsen olojen ensisijainen parantaminen, esimerkiksi vanhempien keskinäisen riitelyn vähentämisellä. Sosiaalityöntekijät haluavat auttaa, ja he pyrkivät toimimaan lasten äänenä vanhempien kesellä. Pääsääntönä on, että lapset tavataan lastensuojelun palvelutarpeen arviointia tehdessä vähintään kerran ja heitä kuullaan. Tästä huolimatta vastauksista on luettavissa, ettei lapsen tilanne tule kuitenkaan aina autetuksi. Sosiaalityöntekijän yhteydenotto kohdistuu lastensuojeluilmoituksen johdosta perheen vanhemmille. Sosiaalityöntekijöiden kertomassa ei noussut esiin, että he selvittäisivät tilannetta lapselta itseltään, ellei saapuneen lastensuojeluilmoituksen perusteella aloiteta lastensuojelun palvelutarpeen arviointia. Seuraavasta sitaatista on luettavissa sosiaalityöntekijän hakevan ratkaisua lapselle, ei niinkään vanhemmille.

”Niin kuin sanottu niin tämä ilmoitus ei nyt näytä siltä, että lapsiin olisi itsessään kohdistunut, varmaan se että jotain sovittelua nämä vanhemmat tarvitsevat, että jos sitä kautta saataisiin se niiden riitely, keskinäinen riitely vähemmäksi niin siitä nämä lapsetkin varmaan hyötyisi.” H5

Osassa haastatteluista lasten asema oli erityisen keskiössä. Tämän olen analysoinut sosiaalityöntekijöiden vastauksista siten, että sosiaalityöntekijä katsoi tilannetta erityisesti lapsen näkökulmasta. Kaikissa haastatteluissa oli nähtävissä se, että sosiaalityöntekijät käyvät vanhempien kanssa runsaasti keskustelua, jossa korostetaan vanhempien toiminnan vaikutusta lapseen. Sosiaalityöntekijät pyrkivät vaikuttamaan vanhempien toimintaan lapsen edun mukaisesti. Suoraan lapselle tuleva tuesta ei mainittu kaikissa haastatteluissa. Yhtenä mahdollisuutena nousi erään sosiaalityöntekijän pyrkimys saada tukea lapsille, esimerkiksi koulussa tarjottavista palveluista. Palveluihin hankkiutuminen on kuitenkin vanhempien vastuulla, etenkin pienempien lasten kohdalla. Samassa haastattelussa nousee kuitenkin esiin, että sosiaalityöntekijä tiedostaa haasteen, etteivät vanhemmat välttämättä ohjaa lapsiaan kyseisiin palveluihin.

”...lasten kohdalla toki kannustan vanhempia hakemaan tukea kuraattorilta ja koulupsykologilta, et pääsisivät puhumaan asioista. Aika herkästikin.” H3

”...toki lapsilla on (mahdollisuus/UH) matalalla kynnyksellä mennä koulupsykologille tai kuraattorille. Mut se on semmoinen vanhemmista riippuva asia, mut monetkaan vanhemmat jotka tulevat tänne, niin he eivät ohjaa lapsia sinne.” H3

Toinen haastatteluista esiin tullut vaihtoehto lapsen näkökulman huomioimiseksi, on lasten elämäntilanteensa parantaminen. Sosiaalityöntekijä kertoi työskennelleensä huoltoriitaperheen lapsen kanssa siten, että on pyrkinyt irrottamaan lapsen vanhempien riitelystä siten, että lasta on vahvistettu elämään omaa elämäänsä. Lasta on tuettu harrastustoimilla ja keskusteluavulla koskien lapsen asemaa vanhempien elämässä.

”Mut siinä ei oo mitään sellaista, mitä voitaisiin tehdä kuin, että äiti kuitenkin jonkinlaista työskentelyä vastaanottaa niin nyt yritämme vahvistaa lasta. Saada hänelle sellaisia tukitoimia ja kivoja asioita hänen elämänsä arkeen. Erottaa hänen elämänsä ja vanhempien elämä ja että he toki kuuluvat hänenkin elämään, mutta että se riitaisuus on

erillään ja käydä sitä asiaa läpi lapsen kanssa. Perhe on (perhepalveluiden) asiakkuudessa. Siellä on muun muassa tukihenkilöä.” H3

Tampereella toimii perheoikeudellisessa palvelussa yksi palveluohjaaja, joka työskentelee lapsen ääni -menetelmällä. Toiminnassa palveluohjaaja tapaa eroperheiden lapsia ilman vanhempia ja pyrkii tuomaan lapsen mielipiteen vanhemmille seuraavalla tapaamisella. Lapsen ääni -palvelu nousee haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden vastauksissa runsaasti esiin. He pitivät palvelua onnistuneena ja ohjasivat perheitä suoraan palveluohjaajan työskentelyyn. Osa haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä kuitenkin kokee, että myös heillä itsellään on ammattitaitoa työskennellä lasten ääntä esiin tuoden, jonka vuoksi he lähtisivät itse työskentelemään vastaavanlaisesti tilanteessa. Lapsikeskeiseen rooliin kuuluu lapsen äänen kuuluvaksi tekeminen vanhempien riitelyn keskellä. Kyseinen Lapsen ääni -toimintamalli oli kaikille sosiaalityöntekijöille tuttu.

Lapsikeskeiseen rooliin kuului, että sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä lasten tapaamista. Havaittavissa on, että lapsen ikä vaikuttaa työskentelyyn. Vanhempia lapsia sosiaalityöntekijät tapaisivat ilman vanhempia, mutta pienempien lasten kanssa sosiaalityöntekijät haluavat seurata vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Lapsen tapaamiseen palvelutarpeen arvioinnin aikana on tullut myös ohjeistus esimiehiltä. Kuten seuraavat sitaatit osoittavat, vastauksista on nähtävissä, että lasten kertomaa kunnioitetaan ja lapsen kertoma nähdään arjen todellisuutena, mikä perheessä vallitsee.

” ...että tässä pääsisi niiden lasten kertomien avulla aika hyvin siihen todellisuuteen kiinni, että kun toinen sanoo toista ja toinen toista niin silloinhan meidän on vaikea mut, senhän takia meillä on lapsen kohtaaminen se tärkein ja me ajatellaan, että se lasten kertoma on lähimpänä joka tapauksessa totuutta ja siihenhän me luotamme ja uskomme ja sitten sitä kautta on helpompi päästä vanhempienkin kanssa keskustelemaan.” H2

”Täytyy sanoa, että mulla on tosi vahvana näissä huoltoriidoissa lapsi, että jonkun aikaa toteutinkin selkeästi, et sainkin enemmän näitä huoltoriitoja ja työskentelin nimenomaan lasten kanssa. Ensin tapasin lapsia, sitten vanhemmat ja sitten vanhemmat joko lasten kanssa tai ilman. Sitten käydään sitä, mitä lapset on tuottanut siitä tilanteesta. Koin sen aika hyväksi käytännöksi.” H3

Lapsen osallisuutta vanhemman tapaamiseen ja huoltoon liittyvissä kysymyksissä on tutkittu. Tutkimusten avulla on selvitetty, että lapset haluavat tulla kuulluksi, mutta se ei välttämättä toteudu riittävästi. (Birbaum & Saini 2012; Karttunen2010; ks. myös Muukkonen 2009.) Sosiaalityöntekijöiden vastauksista nousi esiin, että lapsi joutuu huoltoriidassa todistamaan vanhempiansa välistä kiistelyä, joka voi toisinaan olla myös fyysistä. Vanhempi voi yrittää sosiaalityöntekijän mukaan vaikuttaa lapsen ajatuksiin koskien toista vanhempaa. Lisäksi toinen vanhemmista voi pyrkiä estämään sovittuja tapaamisia perusteettomin syin. Sosiaalityöntekijät nostivat esiin myös jommankumman vanhemman perusteettomat epäilyt lapseen kohdistuvasta kaltoinkohtelusta. Tämä kertoo lapseen kohdistuvan mahdollisesti rajujakin epäilyjä, unohtamatta epäiltyä vanhempaa. Sosiaalityöntekijät eivät voi olla selvittämättä vanhemman väitteitä tilanteen tultua esiin perhepalveluille, vaan ne on otettava aina vakavasti.

Haastatteluista on selkeästi nähtävissä sosiaalityöntekijöiden tiedostavan huoltoriidan vaikutukset lapseen, mutta tästä huolimatta lapset eivät saa aina apua tilanteeseen. Vastauksista on ymmärrettävissä, että lapsen avun saanti on tilannekohtaista, ja toisinaan lapsen ääni voi jäädä kuulematta kokonaan. Sosiaalityöntekijät näkevät vanhempien tuottaman tuskan lapselle, mutta vanhemmat itse eivät sosiaalityöntekijöiden mukaan halua nähdä riitelyn vaikutuksen seurauksia lapseen. Seuraava sitaatti on vastaus kysymykseen tulevatko lapset kuulluiksi. Sitiaatti kertoo hyvin suoraan sen, miten sosiaalityöntekijä näkee tilanteen lapsen kannalta.

”Mä ajattelen, että ei ne kyllä aina tuu (autetuiksi/UH).”H4

Jos vanhempien riitely on johtanut puheyhteyden katkeamiseen, voi lapsi joutua olemaan vanhempien viestinvälittäjä. Sosiaalityöntekijä kuvasi myös tämän olevan vahingollista lapselle pidemmän päälle, koska lapsesta voi tulla tällöin huoltoriidan keskellä vastuunkantaja. Vahvemmin haastatteluissa kuitenkin nousi esiin se, että voi olla myös hyvä, jos vanhemmat eivät kommunikoi keskenään suoraan, vaan esimerkiksi tekstiviestein. Eräs sosiaalityöntekijä kertoi pohtivansa yhdessä vanhempien kanssa mahdollisia kommunikointimahdollisuuksia, jonka tulkitseen hänen tarkoituksenaan suojata lasta. Myös toisenlainen lapsen suojaaminen tuli esiin haastattelussa. Sosiaalityöntekijä kertoi välttävänsä toisinaan lapsen tapaamista, jotta suojaisi lasta vanhempien väliseltä riitelyltä. Sosiaalityöntekijän mukaan tämän tarkoitus on välttää lapsen joutumista lojaliteettiristiriitaan. Tämä on kuitenkin ristiriidassa aiemman tutkimuksen kanssa siitä, että lapset haluavat äänensä kuuluviin (Birbaum & Saini 2012).

6.2 Lakisääteinen rooli

Lakisääteisen roolin havaitsin muodostuvan siten, että sosiaalityöntekijä perustelee tekemäänsä työtä velvollisuuden tai lain kautta. Tässä roolissa näkyy etenkin sosiaalityöntekijän tehtävään kuuluva selvitys lapsen turvallisuudesta. Virikkeen myötä noussut lastensuojelullisen huolen selvitys on myös lakisääteinen tehtävä. Sosiaalityöntekijän on aloitettava saapuneen lastensuojeluilmoituksen selvitys seitsemän arkipäivän kuluessa asian vireille tulosta. Virikkeet oli tehty lastensuojeluilmoituksen muotoon, jonka myötä sosiaalityöntekijöille nousi myös lakisääteinen velvollisuus toimia. Tämä näkyi myös haastattelussa. Kaikki haastateltavat pohtivat virikkeiden tilanteita tulleina lastensuojeluilmoituksina.

”Ensisijaisesti perhepalveluiden täyt.. mä ajattelisin että tässä kohtaa me olemme se joiden pitäisi tässä ensisijaisesti toimia, koska se lastensuojeluilmoitus tulisi joka tapauksessa, niin kuin tässä tapauksessa vanhemmilta tullut, niin kyllä se nyt kun poliisi on puuttunut ja siellä on niitä tilanteita ollut jolloin meidän.. me ollaan sinne niin kuin ensimmäisenä...” H2

Haastatteluissa nousi toistuvasti esiin erilaisten asioiden selvittely. Selvittelyn käsite jäi vastauksissa kuitenkin hyvin epämääräiseksi. Sosiaalityöntekijät kuvasivat useassa kohtaa, että huolta selvitetään, mutta eivät tuoneet esiin, mitä tapahtuu selvittelyn jälkeen. Kaikki haastateltavat esittivät selvittelyn lapsen tilanteesta työhön kuuluvana asiana. Useimmiten selvittely tapahtuu puhelimitse. Jos työntekijälle nousee puhelimesta suurempi huoli perheestä, avataan heille kolme kuukautta kestävä palvelutarpeen arviointi. Palvelutarpeen arvioinnin aikana kaikkia perheen jäseniä pyritään tapaamaan, ja mahdollisesti ratkaisemaan tilanne jollakin tapaa.

H5:”Mut onhan se sitten selkeästi meidän rooli siinä kohtaa, jos vanhemmalla on se huoli toisesta, että he varmaan odottavat, että me selvitämme ja luottavat siihen, että kun me olemme sen tehneet ja todenneet, että tässä on kaikki meidän mielestä ok niin se saattaa jo helpottaa. Mut sitten kun on oikein kunnon riitä niitä niin sitten sekään ei auta.

UH: Että sä ajattelet teidän rooliksi sen huolen selvityksen.

H5: Joo ”

Usein ratkaisu vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden kertoman perusteella olevan huoltoriita perheiden ohjaus tilanteesta riippuen toiseen palveluun, jolloin sosiaalihuoltolain mukainen matalan kynnyksen ohjauspalvelun toiminnan voidaan katsoa täyttyvän. Ohjaamalla perhe tarvitsemansa palvelun piiriin sosiaalityöntekijä täyttää oman osuutensa asiakasperheen tarvitsemasta palvelusta. Sosiaalityöntekijä on selvittänyt ja arvioinut sen riittäväksi. Kuitenkin haastatteluissa tuli ilmi, vaikka perheet ohjattaisiin toisiin palveluihin, on mahdollista, että myöhemmin perheet palautuvat perhepalveluihin. Tässä kohtaa herää kysymys, onko ohjaus silloin ollut riittävä toimenpide, vai olisiko tällöin sosiaalityöntekijän mainitsemalla pienellä interventiolla saatu apua perheelle? Yksi haastateltava kertoi palvelutarpeen arvioinnin aikana tehdyn työskentelyn jo auttavan, vaikka tilanne voisi myöhemminkin kriisiytyä.

Toinen lakisääteistä roolia kuvaava termi on varmistelu, joka liittyy olennaisesti myös selvitykseen. Sosiaalityöntekijät kertoivat varmistelewansa muun muassa koulusta ja päiväkodista, onko heillä huolta perheen lapsista. Lisäksi varmistelun termi liittyy perheen muiden palveluiden piiriin ohjaamiseen. Kaikki sosiaalityöntekijät eivät kokeneet kuitenkaan tehtäväkseen varmistaa toisaalle ohjaamisen jälkeen, onko perhe mennyt ohjattuun palveluun. Vastuun toiseen ohjattuun palveluun menemiseen sosiaalityöntekijät näkivät vanhemmilla itsellään. Kuitenkin, mikäli perhe ohjataan toiseen palveluun sosiaalityöntekijän toimesta, osa jatkopalveluiden tarjoajista ilmoittaa itse sosiaalityöntekijälle vastaanottaneensa hänen kauttaan saapuneen asiakkaan. Ymmärsin kuitenkin siten, ettei tästä ollut mitään yhteneväistä sovittua käytäntöä. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden vastauksista on nähtävissä varmisteluun kuuluva satunnainen tarkastaminen, miten perheellä sujuu.

6.3 Vanhempikeskeinen rooli

Vanhempikeskeisessä roolissa pidin korostuneina niitä työtapoja, jotka keskittyivät vanhemman kanssa työskentelyyn. Haastatteluihin osallistuneet sosiaalityöntekijät toivat esiin ohjaavansa vanhempia huoltoriitatilanteissa monin tavoin. Sosiaalityöntekijät ohjaavat vanhempia muun muassa erilaisiin eropalveluihin sekä perhettä koskevissa kasvatuksellisissa asioissa. Alla olevassa sitaatissa on tilanne, jossa työntekijä on arvioinut, ettei perheen tilanne ratkeaisi muutoin kuin oikeudessa. Tästä johtuen sosiaalityöntekijä on opastanut vanhempaa hakeutumaan käräjämenettelyyn hakemaan ratkaisua. Tämänkaltainen ohjaus on ainoastaan vanhemmalle toimivaa työskentelyä, ellei asiakkuus jatkuisi lapsen tukemiseksi.

”Aika samalla tavalla kyllä mennään, kun ilmoitusten kautta mennään, ettei meillä mitään erityistä ole(Huoltoriidoille/UH). Se mikä niissä tulee, mihin on tämän vuoden (2017) sisällä havainnut niin että tässä on se, että vanhemmat odottavat meidän asettuvan jommankumman puolelle ja me yritämme olla neutraaleja, ettei olla kummankaan puolella niin sitten saadaan siitä syytöksiä, että te ette usko mua, ja miksi te ette tee mitään. Siinä on aika hankala olla välikädessä, että usein sitten ohjaankin, että on parempi, että oikeus ratkaisee.” H5

Toinen työntekijä puolestaan kuvasi ohjeistaneensa lähestymiskiellon hakemiseen. Muutoinkin haastateltavan vastauksesta on nähtävissä vanhempien tukeminen erilaisiin rajaustoimenpiteisiin, jotta lapsi ei altistuisi virikkeen yksi kaltaiselle riitelylle jatkossa. Huoltoriidan perustilanteesta (ks. luku 6.1) on nähtävissä, että riitelyn taustalla vaikuttavat ainoastaan vanhemmat, ei lapsi. Näin ollen on luonnollista, että sosiaalityöntekijöiden työskentely keskittyy vanhempien kanssa käytäviin keskusteluihin lapsen edusta ja lapsen näkökulman esiin tuomista. Sosiaalityöntekijät pyrkivät toiminnallaan muuttamaan vanhemman toimintatapoja. Selvittely tapahtuu ensin vanhempien kautta. Jos erityistä huolta ei nouse vanhempien puheesta, saattaa sosiaalityöntekijä sulkea lastensuojeluilmoituksen aloittamatta palvelutarpeen arviointia. Tällöin lapsen ääni voi jäädä täysin kuulematta. Seuraavassa sitaatissa sosiaalityöntekijä kertoo, ettei aina varmista onko perhe hakeutunut ohjattuun palveluun, vaan luottaa vanhempien omaan toimintakykyyn. Tällöin vastuu palveluihin hakeutumisesta siirtyy ainoastaan vanhemmille itselleen.

”No se riippuu täysin tapauksesta, tiedän kyllä, että olen sulkenut ihan soitolla enkä ole lähtenyt selvittään, että olen luottanut siihen vanhemman kertomukseen siitä, että homma on vanhemmilla hallinnassa. Mut sitten on niitäkin, että lähden varmistelemaan.” H4

Joskus tilanteet kärjistyvät huoltoriidoissa vanhempien väliseksi puhumattomuudeksi. Tällöin sosiaalityöntekijä voi toimia vanhempien välisen kommunikoinnin ratkaisijana, jotta kommunikointi onnistuisi jatkossa jollain tapaa. Jos toinen vanhempi ei puolestaan halua ottaa minkäänlaista apua tilanteessa vastaan, jää sosiaalityöntekijälle yhdeksi vaihtoehdoksi tukea ainoastaan toista vanhempaa. Sosiaalityöntekijän mukaan varsinaisena sovittelijana sosiaalityöntekijän ei pitäisi toimia, vaan vanhemmat voidaan ohjata kunnan järjestämään asiantuntija-avusteiseen sovitteluun. Toisinaan sosiaalityöntekijän tehtävänä voi olla vanhempien rauhoittelu, etenkin jos ero on tuore.

”... ensin tuli olo, että tässä on pienempää ja vanhempaa lasta joiden kokemus on hyvin erilainen. Kumpikin vanhempi tekee näitä tutkintapyyntöjä, niin ajattelen sen ensin semmoisena kiusanteko fiiliksenä, ja ajattelen että mitä annettavaa meillä tässä on. En ehkä niinkään lähtisi näitä vanhempia, tai no vanhempien kanssa varmaan keskustelisin ensin ja yrittäisin saada tilannetta rauhoittumaan, ennen kuin sen kummemmin lähtisin arviointia tekemään.” H3

Toisinaan vanhemmat hakevat työntekijästä vahvistusta itselleen, tai toivovat sosiaalityöntekijän kirjaavan tarkkaan kertomansa, jotta voi käyttää niitä toista vanhempaa vastaan oikeudessa. Myös haastateltu sosiaalityöntekijä näyttäytyy mahdollisena vanhemman tukena. Hän kertoi, että vanhemmat voivat tarvittaessa olla häneen mistä tahansa yhteydessä ja he voivat yhdessä pohtia asiaan ratkaisua. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksista on pääteltävissä, että toisinaan sosiaalityöntekijän läsnäolo ja vanhemman kuulluksi tuleminen, on riittävä apu perheelle.

UH: ”Minkälaisia muita välineitä tai jos sulla on asiakas perheenä, jolla on huoltoriita niin miten sä heitä tuet, opastat neuvot? Jos vielä on tilanteena et he ovat saman katon alla, et miten se työskentely tapahtuu?

H3: Siis eihän se on lähinnä sitä, että mä teen mahdolliseksi. Minuun voi olla yhteydessä aina kun joku mietityttää niin ohjeistan, että voi olla yhteydessä niin mietitään yhdessä

UH: Sellainen läsnäolo

H3: Joo sellainen se mitä siinä on, kun siellä menee tunteet laidasta laitaan niin semmoinen. ”

Sosiaalityöntekijä kertoi vanhempien kanssa voitavaksi käydä kasvatuksellista keskustelua siitä, mikä on lapselle hyväksi, jotta vanhemmat saisivat yhtenäistettyä kasvatusmenetelmiään.

Tässä luvussa olen tuonut esiin sosiaalityöntekijöiden kolme erilaista roolia huoltoriidan selvittäjänä; lapsi-, laki- ja vanhempikeskeinen rooli. Käytännössä roolit kuitenkin vaihtelevat tilanteittain.

7 ASIAKKUUDEN RAJANVETOA

Tutkimukseni yhtenä tarkoituksena on käsitellä huoltoriitaa rajatyönä. Miten haastatteleman sosiaalityöntekijät tekevät ja perustelevat asiakkuuden rajanvetoa perhepalveluiden instituutiossa? Sekä huoltoriidan ilmiöön että rooliin kuuluu olennaisesti se, miten huoltoriitoihin puututaan palvelussa. Näkevätkö sosiaalityöntekijät huoltoriidan itsessään lastensuojelullisena huolena? Sosiaalityöntekijöiden kertomasta rajanvedosta perhepalvelussa olen analysoinut kaksi rajanvetoa, perheen määrittämä ja instituution määrittämä rajanveto. Tämän lisäksi tutkimukseni viimeiseen tuloslukuun olen tiivistänyt sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä siitä, miten eropalveluita voitaisiin kehittää rajanvedon helpottamiseksi.

7.1 Perheen tilanteen määrittämä rajanveto

Haastatteluiden perusteella olen tulkinnut, että rajanvedon perusteluiden taustalta on ymmärrettävissä myös perheen tilanteen vaikutus. Ensinnäkin vanhempien toteuttaman kiistelyn pituudella nähtiin olevan merkitys palveluiden saamiseen. Sosiaalityöntekijät nostivat esiin, että huoltoriidan pitkittyminen vaikuttaa siihen alkaako palvelutarpeen arviointi. Vanhempien riitelyä koskevan lastensuojeluilmoituksen ollessa ensimmäinen, perhe saatetaan ohjata perheoikeudellisiin palveluihin palveluohjaajan tapaamiselle. Ohjaamiseen työntekijöillä oli erilaisia käytäntöjä. Osa haastateltavista sosiaalityöntekijöistä ohjasi vanhemman itse olemaan palveluun yhteydessä ja osa sosiaalityöntekijöistä oli itse yhteydessä palveluohjaajaan, joka puolestaan otti vanhempiin yhteyttä. Tässä on mahdollisuus siihen, että perhe ei lopulta hakeudu palvelujen pariin. Tämä viittaisi eräänlaiseen institutionaaliseen rajatyöhön, jossa useammat tahot toimivat saman asiakastilanteen kanssa.

”Ei tässä oikein, minä en oikein tätä nykyä ainakaan ottaisi tätä perhettä, jos tämä olisi yksittäinen ja tällöinen ensimmäinen kerta niin ohjaisin nämä muualle keskustelemaan.

” HI

Jos sosiaalityöntekijät havaitsivat vanhempien riitelyn olevan jo pitkäkestoista ja sen vaikuttavan lapseen erilaisena oireiluna, sosiaalityöntekijät näkivät lastensuojelun avohuollon toimet tarpeellisena. Sosiaalityöntekijät eivät määritelleet kuitenkaan oireilua tarkemmin. Osa

haastateltavista kuitenkin koki huoltoriitojen jäävän välimaastoon, kuulumatta oikein kumpaankaan palveluun. Eräs haastateltava näki tilanteen seuraavasti: jos sosiaalihuoltolain mukaiset perhepalvelut eivät pysty vaikuttamaan vanhempien toimintaan, siirretään asiakkuus lastensuojelun avohuollon puolelle. Seuraavassa sitaatissa näkyy sosiaalityöntekijän perustelevan perheen ohjaamista lastensuojelun avohuollon palveluihin huoltoriitojen patologisuudella ja pitkittyneisyydellä.

”Varmasti silloin kun se on hyvin patologista tai sellaista (naurahtaa) pitkään jatkunutta lapseen vaikuttamista. Et yritetään jopa aivopestä ja vaikuttaa hänen maailmaansa siitä toisesta aikuisesta.” H4

Pitkittyneen huoltoriidan vaikutuksia sosiaalityöntekijät pitivät lapselle vahingollisena. Sosiaalityöntekijä kuvasi työssä vaikeaksi erotella sitä, mikä lapsen oireilusta on huoltoriidasta johtuvaa, ja mikä ei. Jos huoltoriita pitkittyisi, useimmat sosiaalityöntekijät näkivät perheiden kuuluvan tällöin lastensuojelun avohuollon asiakkuuteen. Asiakkuuden syntymiseen lastensuojelun avohuollossa sosiaalityöntekijät kuitenkin kokivat huoltoriidan keskellä enemmän vaikuttavan lapsen oireilun, kuin vanhempien toiminnan. Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta, huoltoriitaa ei kuitenkaan nähdä selkeänä lastensuojelun huolenaiheena ennen kuin se aiheuttaa lapselle itselleen pitkään jatkunutta oireilua. Seuraavista sitaateista on nähtävissä sosiaalityöntekijän pitävän huoltoriitaa vahingollisena lapselle, ja hän näkee lapsen oireilun vuoksi perheen olevan lastensuojelun avohuollon palvelujen tarpeessa.

”Ajattelen et he (lastensuojelun avohuollon palvelu/UH) ajattelevat saman tyyppisesti, et nämä ovat haastavia ja vaikeita auttaa huoltoriitaperheet, mutta siinä on sitten ne muut kriteerit jotka tekevät sen, että lapsi on lastensuojeluntarpeessa. Mä ajattelen et silloin se ei ole ehkä enää se huoltoriitaperhe se kriteeri, tai se semmoinen kuvaava, vaikka se olisikin ollut se aiheuttaja.” H1

”Mut sitten, jos on hirveen vaikea tilanne ja pitkittynyt huoltoriitatilanne, niin siinä tapauksessa sitten lapsikin oirehtii jo ja sitten tarvitaan ehkä jo lastensuojelun palveluita, jotka on jo velvoittavia.” H1

Toiseksi perheen määrittelemisissä tilanteissa vaikutti eropalveluiden vapaaehtoisuus. Tämä näkyi sosiaalityöntekijöiden odottavan vanhemmilta itseltään motivaatiota työskennellä riidan ratkaisussa, mikä on välttämätöntä ajatellen perhepalveluiden perustamista vapaaehtoisuuteen. Jos vanhemmilla

on motivaatiota muuttaa toimintatapaansa, näkyi sosiaalityöntekijöiden vastauksissa heidän ohjaamisensa perheoikeudellisiin palveluihin. Toisaalta hieman ristiriitaisesti vanhempien riitelyn ollessa runsasta, näkivät sosiaalityöntekijät tästä huolimatta perheoikeudelliset palvelut ratkaisuna, siellä olevan ammattitaidon vuoksi. Vanhempien motivaatio ja oma aktiivinen toiminta korostuivat myös vanhempien ohjaamisessaan asiantuntija-avusteiseen sovitteluun perheneuvolaan. Osa sosiaalityöntekijöistä piti haasteellisena, ettei vanhempia pystytä velvoittamaan yhteistyöhön, jolloin työskentelyssä heidän kanssaan koetaan keinottomuutta. Tämä keinottomuus puuttua vanhempien toimintaan ei näkynyt suoranaisena rajanvetona, mutta vaikutti siihen, ettei perheelle aloitettu palvelutarpeen arviointia.

”Et heillä (perheoikeudelliset palvelut/UH) on ammattitaito siihen koska he nimenomaan työskentelevät näiden huoltoriitaperheiden kanssa.” H5

Seuraavasta sitaatista on nähtävissä sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen vanhempien olemattomaan vuorovaikutukseen ja lastensuojelutarpeeseen. Vanhempien välisen puheyhteydettömyyden sosiaalityöntekijät näkivät ongelmallisena, mutta eivät perusteena työskentelyyn, vaikka sosiaalityöntekijät myönsivät sen negatiiviset vaikutukset lapseen. Vanhempien väliseen heikkoon vuorovaikutukseen sosiaalityöntekijät eivät nähneet vaikutuskeinoja. Toisinaan he pitivät vanhempien keskinäistä puhumattomuutta myös hyvänä, ettei ylimääräinen kommunikointi vanhempien kesken aiheuta lisää ristiriitoja.

”Ei välttämättä sellaisenaan, vaikka tottakai se on lapsen kannalta ikävää, välillä vaan aikuisten asia menee niin että se on lapsenkin etu etteivät vanhemmat mitään ylimääräistä kommunikaatiota tee.” H4

Vanhemmilla on itsellään vaikutusta siihen alkaako selvitystyö perhepalveluissa. Eräästä vastauksesta minulle jäi ymmärrys, että toisinaan myös vanhemmat määrittävät itse alkaako palvelutarpeen arviointi. Sosiaalityöntekijä kuvasi, että toisinaan palvelutarpeen arvioinnin alkamiseen vaikuttaa se, ovatko vanhemmat siihen halukkaita. Ymmärrän tämän siten, että jos sosiaalityöntekijä on vanhempaan esimerkiksi puhelimitse yhteydessä ja vanhempi toteaa, ettei ongelmia ole, eikä koe tarvetta itse palvelulle. Tällöin lastensuojeluilmoituksen selvitys voi jäädä siihen.

Selkeänä palvelutarpeen arviointiin johtavana lastensuojelullisena huolena sosiaalityöntekijöiden vastauksista esiin tulivat vanhempien päihdeongelma ja lapsen altistuminen väkivallan näkemiselle, lapsen fyysinen kaltoinkohtelu sekä vanhempien kertomuksissa oleva runsas ristiriita, jonka sosiaalityöntekijät halusivat selvittää. Vanhempien kertomuksia toisesta vanhemmasta ei kuitenkaan aina pidetä tosina, mutta niihin sisältyvään huoleen suhtaudutaan vakavasti. Esimerkiksi, jos vanhempi epäilee toisen vanhemman päihdeongelmaa, on perhepalveluiden tehtävänä selvittää, pitääkö väitteet päihdeongelmasta paikkaansa. Sen sijaan huoltoriitaperheiden kevyempinä huolina sosiaalityöntekijöiden vastauksista oli nähtävissä kasvatukselliset ristiriidat ja vanhempien keskinäiset ristiriidat. Merkittävä tekijä palveluntarpeen arvioinnin alkamiseksi oli sosiaalityöntekijöiden kokema huoli perheen tilanteesta. Sosiaalityöntekijät näkivät perheille, joille palvelutarpeen arviointi aloitettiin, tarpeen *erityisestä* huolesta. Erityisenä huolena sosiaalityöntekijät näkivät lapsen altistumisen väkivallalle, vanhempien päihteiden käytön tai lapsen oireilun huoltoriidasta. Seuraavasta sitaatista on nähtävissä, ettei sosiaalityöntekijä pitänyt virikkeessä kuvattua huoltoriitaa erityisenä huolena.

”Hmm ainahan näistä huoli tulee, kun vanhemmat alkaa riitelee keskenään mut tässä tietysti ei nyt erityistä huolta tuu.” H5

Tässä luvussa olen käsitellyt sosiaalityöntekijöiden kuvaamaa asiakkuuden rajanvetoa käyttäen perusteena perheen tilannetta. Sosiaalityöntekijät eivät koe kaikkien huoltoriitatilanteiden kuuluvan perhepalveluihin, vaan perheen tilanne vaikuttaa mihin palveluun perhettä ohjataan. Toisinaan palvelu on perhepalvelu, toisinaan jokin toinen taho.

7.2 Instituution määrittämä rajanveto

Sosiaalityöntekijöiden vastauksista on tulkittavissa sosiaalityöntekijöiden hyvin ristiriitainen suhtautuminen palvelun tarjoamiseen huoltoriitaperheille. Ristiriitaisuus näkyy haastateltavien keskinäisissä vastauksissa olevissa eroavaisuuksissa, mutta myös haastateltavien omien vastauksien sisällä on jossain määrin ristiriitaisuutta. Sosiaalityöntekijä kertoi, että lastensuojelulla instituutiona on pyrkimys siihen, ettei huoltoriitoja perhepalveluissa hoidettaisi. Lisäksi sosiaalityöntekijän mukaan perheitä pyritään ohjaamaan muualle, vaikka hänen vastauksissaan on selkeästi ilmaistu myös lapsista syntyvä huoli perheen tilanteen vuoksi.

Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi myös vastauksessaan palveluiden antamiseen liittyvän rajan hakemista, mikä kertoo tilanteen olevan monimutkainen myös sosiaalityöntekijöille. Haastavien tilanteiden arvioinnissa näkyi, että vähemmän kokemusta omaavat sosiaalityöntekijät hakivat varmistusta palvelutarpeen arvioinnin aloittamiseen johtavalta sosiaalityöntekijältä, jolloin asian ratkaisu ei jää yhden sosiaalityöntekijän arvioitavaksi. Sosiaalityöntekijän kertoman mukaan esimiehet linjaavat jo perhepalveluille tulleita lastensuojeluilmoituksia, ennen kuin ne jaetaan sosiaalityöntekijöille. Toisinaan saapuneen lastensuojeluilmoituksen kuulostaessa kevyeltä, voivat sosiaalityöntekijän mukaan myös ohjaajat tehdä puhelimitse vanhemmilta arviointia tilanteeseen.

Toiseksi haastatteluiden kokonaisvaltainen ristiriitaisuus näkyy siinä, että yhdellä vastaajista on selkeä ajatus siitä, että huoltoriitaperheet kuuluvat selkeästi myös lastensuojelun asiakkaiksi. Haastateltavan näkemys on suoraviivainen siltä osin, että hän kokee perhepalveluiden tehtäväksi turvata lapsen tilanne tapauksesta riippumatta. Vastaaja myös koki, että huoltoriitojen käsittelyn mennessä käräjäoikeuteen asti, ei lopputulemaan ole kukaan täysin tyytyväinen. Tämän vuoksi hän pyrki itse ennaltaehkäisemään vanhempien riitelyä, työskentelemällä itse perheen kanssa. Näen tämän eroavaisuuden toisiin haastateltaviin merkittävänä asiakkaiden näkökulmasta siten, että on vahvasti yksittäisestä sosiaalityöntekijästä riippuvaista, miten perheiden ongelmiin suhtaudutaan. Instituution määrittämä rajanveto perustuu siis sosiaalityöntekijöiden tai laajemmin työyhteisön harkintaan palvelujen tarpeesta perheelle. Seuraavat kaksi lainausta haastatteluista näyttävät miten erilaiset näkökulmat ovat. Ensimmäisessä sitaatissa haastateltavan näkemys on, ettei ole selvää missä tilanteessa huoltoriitaperheet kuuluvat palvelutarpeen arviointiin, ja suhtautuminen vaikuttaa kielteiseltä.

”Musta tuntuu, että sosiaalitoimessa ja lastensuojelussa on ollut semmoinen pyrkimys jotenkin jo pitkän aikaa et niitä hoidettaisiin jossain muualla, että yritettäisiin ehkä välttää sitä, ettei niitä tulisi lastensuojeluun eikä palvelutarpeen arviointiin et jotenkin sitä rajan hakemista se ehkä on sitten. Milloin se raja oikein ylittyy et se pitää aloittaa ja jotenkin tuntuu et se on vähä tapauskohtainen jollain lailla että. ” H1

Toisessa sitaatissa on päinvastainen näkökulma, jossa kerrotaan hyvin suoraan, ettei huoltoriita ole este palveluun pääsemiseen.

UH: ”Mut mä oon nyt ymmärtänyt tästä sun kertomasta, että sulla ei ole sellaista ajatusta, että nää ei kuuluis tänne tämä asiakasryhmä (huoltoriidat/UH)

H2: Ei missään nimessä

UH: Et sen ymmärrän selkeesti nousevan täältä sun puheesta

H2: Joo”

Sosiaalityöntekijät tekivät rajanvetoa huoltoperheille pohtimalla, mitä muissa palveluissa on tarjolla perheille. Näen tämän tarkoittavan, että olemassa olevat palvelut vaikuttavat rajanvetoon asiakkaaksi pääsyyn. Eropalveluita tarjoavien palveluiden toimintatapojen tiedostamisessa näkyi eroavuutta sosiaalityöntekijöiden välillä. Eräs haastateltava on ymmärtänyt, ettei Tampereella perheneuvola työskentele juurikaan huoltoriitojen keskuudessa, jonka vuoksi hänellä oli voimakas ajatus siitä, että erityisesti perhepalvelujen tulee toimia huoltoriitoja koskevissa tilanteissa. Kuitenkin osassa muita haastatteluita sosiaalityöntekijät pohtivat myös virikkeiden sisältämien perheiden ohjausta perheneuvolan yksikköön. Perheneuvola sosiaalityöntekijät pitivät vaihtoehtona ensinnäkin silloin, jos vanhemmilla on kasvatuksellisia ristiriitoja. Toinen perhettä perheneuvolaan selkeästi ohjaava syy oli eron jälkeisen sovittelun mahdollisuus, jota toteutetaan Tampereella perheneuvolassa.

Lisäksi Perheoikeudelliset palvelut ovat haastatteluissa hyvin keskeisessä asemassa Tampereen eropalvelujärjestelmässä. Siellä tapahtuvaa lapsen ääni –työskentelyä sosiaalityöntekijät pitivät toimivana menetelmänä huoltoriitoja silmällä pitäen. Perheoikeudellisissa palveluissa toteutetaan lasta koskevat asiakirjat, asiantuntija-avusteinen sovittelu sekä mahdollisuus keskustella palveluohjaajan kanssa erotilanteesta. Haastatteluista käy ilmi, että perhepalveluiden sosiaalityöntekijät kokevat perheoikeudellisessa palvelussa olevan paras asiantuntijuus huoltoriitoja silmällä pitäen. Muita toimijoita huoltoriitatilanteissa sosiaalityöntekijät mainitsivat riippuen riitaan sisältyvistä ongelmista. Esiin nousivat muun muassa Mannerheimin lastensuojeluliiton tarjoamat palvelut, väkivaltatyö ja Tampereen settlementti. Mikäli sosiaalityöntekijät näkivät, ettei perhepalveluilla ole työvälaineitä tilanteen helpottamiseksi, perhe ohjattiin toisen palvelun pariin. Seuraavassa sitaatissa on vastaus kysymykseeni, miten sosiaalityöntekijä kokee huoltoriitaperheiden tulevan autetuiksi perhepalveluiden työllä. Ristiriitaista tässä on, että voivatko perheet tulla autetuksi työllä, mitä ei aina aloiteta tekemään?

”Aika heikosti. Kyllä meillä on yleensä pääsääntö, et jos selkeästi tulee huoltoriitana, niin me pyritään ohjaamaan se perheoikeudellisiin palveluihin.” H5

Tampereella perheoikeudellisissa palveluissa on runsaasti erilaisia mahdollisuuksia eroperheille, mutta heidän työnkuvaansa ei kuulu lastensuojelun palvelutarpeen arviointi (Tampereen kaupungin

kotisivut). Olisiko tällöin tarve päällekkäiselle työskentelylle, jota sosiaalityöntekijöiden vastauksista päätellen pyrittiin jossain määrin välttämään. Jos sosiaalityöntekijä tiesi perheellä olevan jo työskentelyä perheoikeudellisissa, ei työntekijä välttämättä pitänyt perhepalvelujen toimintaa tarpeellisena. Tämä palvelu perheoikeudellisessa toisin sanoen rajasi joissain tapauksissa perheen pois perhepalveluista. Perheoikeudellisiin palveluihin perhe ohjattiin selvästi, jos perheellä ei ollut tehtynä vahvistettuja sopimuksia lasten huollosta ja tapaamisesta.

”Jos se on selvästi et vanhemmat ei pysty sopimaan elatuksesta tai huollosta tai tapaamisista niin ei me voida ottaa niihin täällä kantaa, kun se on linjattu sillä tavalla. Et tämä ei ole se paikka jossa otetaan kantaa, et silloin se ohjataan perheoikeudellisiin palveluihin.” H3

Haastatteluiden perusteella kärjämenettelyyn hakeutumisella on merkitystä palvelutarpeen arvioinnin alkamisessa. Virikkeessä (ks. liite 1) oli tapauksena perhe, jolla oli menossa kärjämenettely. Kärjämenettelyyn suhtauduttiin eri tavoin. Haastateltava toi esiin sen, ettei kärjäoikeuden päätökseen ole kummatkin vanhemmat tyytyväisiä, jonka vuoksi se ei välttämättä helpota riitelyä. Ymmärsin tämän siten, että sosiaalityöntekijä näki perheen olevan tulevasta oikeudenkäynnistä huolimatta palveluiden tarpeessa. Kärjäoikeudenkäynti nähtiin myös auttavana tahona, jossa perheen tilanne tulee arvioiduksi. Tällöin sosiaalityöntekijän mukaan heidän työskentelylleen ei välttämättä ole tarvetta. Sitaatissa olevassa haastattelussa nousi esiin, että kärjäoikeuden päätös nähdään toisinaan sellaisena, mitä perhe tarvitsee. Nämä ristiriitaisuudet kertovat mielestäni siitä, ettei sosiaalityöntekijöillä ole yhteneväisiä ohjeita, miten toimia huoltoriitatilanteissa, joissa vanhemmat hakevat ratkaisua huolto- ja tapaamissopimukseen oikeudesta.

”Alkamiseen ei, ei musta vaikuta, että jos tällainen ilmoitus tulisi niin oli kärjämenettely tulossa tai ei niin tässä olisi mun mielestä palvelutarpeen arvioinnin tarve mut sitten mikä se jatko on niin mitä se tuo tullessaan, kun vanhempia ja lapsia tavataan niin sehän voi olla, että tuleva ero ja kärjämenettely tuo, sitä mitä tämä perhe tarvitsee.” H4

Aina rajanveto ei ole selvää, vaan sosiaalityöntekijän työtehtävään kuuluu runsaasti arviointia siitä, mikä olisi parhain taho hoitamaan perheen tilannetta. Toisinaan tilanteet muuttuvat ja sama perhe voi palautua myöhemmin perhepalvelujen asiakkaaksi. Tampereella rajanvetoa syntyy myös perhepalveluiden ja lastensuojelun avohuollon palveluiden välillä. Sosiaalityöntekijöiden

kokemuksen mukaan lastensuojelun avohuollon asiakkuuteen huoltoriitaperheitä siirretään harvemmin, tai jos siirretään, on taustalla muitakin ongelmia. Sosiaalityöntekijöiden mukaan huoltoriita voi olla vaikuttamassa ongelmiin taustalla, mutta itse huoltoriita ei ole haastattelun sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan peruste lastensuojelun avohuollon asiakkuudelle. Haastattelun katkelmassa näkyy, että joskus rajanvedon vuoksi perheet eivät saa apua mistään, vaan jäävät välimaastoon ilman tukea.

UH: ”Mikä on sun kokemus siitä, että jos perhepalvelut selvittää sitä palvelun tarvetta niin sitten kun Tampereella on tää porrasteinen palvelu, jossa lastensuojelun puoli on erikseen niin, minkä verran sun mielestä näitä perheitä menee lastensuojelun puolelle ihan puhtaasti huoltoriitojen vuoksi?”

H3: Aika vähän menee.

UH: Koet että ne saadaan hoidettua matalammalla kynnyksellä?

H3: Hmm...

UH: Vai koetko et ne jää välimaastoon?

H3: ...Se saattaa olla vähän niin, huoltoriita on semmonen et se ei oo ihan semmonen lastensuojelun peruste. ”

Haastatteluiden perusteella huoltoriidan ilmiöön kuuluvaa etäännyttämistä voidaan pitää myös yhtenä instituution rajanvetoa tekevänä tekijänä. Merkityksellistä on, että etäännyttämistilanteessa on tehty sopimus tapaamisista perheoikeudellisessa palvelussa. Jos sopimusta ei ole tehty, sosiaalityöntekijät ohjaavat perheen ensisijaisesti tekemään sopimuksen tapaamisista perheoikeudellisiin palveluihin. Osa sosiaalityöntekijöistä kuitenkin koki etäännyttämisen myös lastensuojelulle kuuluvaksi ongelmaksi, jolloin vanhempien kanssa pyritään keskustelulla saamaan ymmärtämään lapsen oikeudet tavata toista vanhempaansa. Myös etäännyttämistilanteisiin puuttumisessa on nähtävissä haastateltavien risteävät näkemykset tilanteen kuulumisesta perhepalveluun.

7.3 Kehittämisideoita eropalveluihin

Tutkimukseni viimeinen luku käsittelee sosiaalityöntekijöiden ajatuksia työn kehittämisestä ja huoltoriitojen parissa tehtävän työn ongelmakohdista. Keskustelimme osan haastateltavista kanssa heidän suorista toiveistaan, minkälaisia kehitystarpeita he kokevat. Osan tuloksista olen muodostanut

tulkitsemalla vastauksista nousseita kehitystarpeita. Sosiaalityöntekijät kokivat keinottomuuden taustalla vaikuttavan sen, ettei heillä ole aina mahdollisuuksia vaikuttaa vanhempien väliseen toimintaan. Haasteita nousi sosiaalityöntekijöiden kertomana etenkin suorassa asiakastyössä, miten he saavat vanhemmat ymmärtämään riittelyn vaikutukset lapseen. Lisäksi eräs haastateltava kaipasi sosiaalityöntekijöille lisää menetelmäosaamista huoltoriitojen aihealueesta.

Toinen haastateltava puolestaan kannatti moniammatillisuuden lisäämistä työhön ja yhteistyötä erilaisten eropalveluiden kanssa, joilla on jo valmiiksi terapeuttista osaamista. Eräs kehitysajatus myötäili tulevaa Sote-muutokseen sisältyvää perhetyön yksikköä, jossa on oma yksikkönsä erityistä tukea vaativille asiakasryhmille. Sosiaalityöntekijän ajatuksena oli oma yksikkö huoltoriidoille, jossa olisi moniammatillista erityisosaamista huoltoriitoja silmällä pitäen. Vastaajan taustalla vaikutti, että hänen kokemuksensa on, ettei huoltoriitaperheitä saada riittävästi autettua sosiaalihuoltolain mukaisissa perhepalveluissa. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksista voidaan päätellä, että tulevaisuuteen suunniteltu perhetyön yksikkö on kaivattu ratkaisu.

”Mä ajattelen et ne kaikki saisi laittaa perheoikeudellisiin palveluihin, että olisi olemassa oikeasti oma yksikkö, joka näiden kanssa työskentelee. Harvoin kuitenkaan isommat huoltoriidat tulee meillä autetuiksi enkä oikein ole vielä keksinyt sitä lääkettä siihen, että ne tulisivat autetuiksi. Et auttaisiko sitten enemmän moniammatillinen yhteistyö vai mikä. Jotenkin tuntuu et ne aikuiset tarvitsevat itselleen enemmän tukea.” H5

”Mun mielestä se olisi hienoa, jos ihan itsenäinen yksikkö olisi pelkästään huoltoriidoilla, kun niitä on nykypäivänä niin paljon, mut en tiedä et minkä yhteyteen tai millaista se toiminta vois sitten olla.” H4

Sosiaalityöntekijät näkivät palvelujen vapaaehtoisuuden lisäävän huoltoriitojen haasteellisuutta. Heidän mukaansa toinen tai mahdollisesti kumpikaan vanhemmista ei sitoudu vastaanottamaan palvelua perhepalveluista, tai muustakaan palvelusta. Kuitenkaan kysyessäni pitäisikö eropalveluita muuttaa velvoittavammiksi, osa haastateltavista pohti sen toimimattomuutta vanhemmilta puuttuvan motivaation vuoksi. He näkivät parhaaseen lopputulokseen päästävän sillä, että vanhemmilla on oma motivaatio mukana työskentelyssä, jonka vuoksi kaikki eivät kannattaneet velvoittavia palveluita. Eräs haastateltava kuitenkin nosti itse esiin toivovansa eroperheille palveluiden olevan pakollisia. Yhtenä vaihtoehtona toinen haastateltava nosti esiin mahdollisuuden siirtää perhe myös

lastensuojelun avohuollon palveluiden puolelle, jos vanhemmat kieltäytyvät sitoutumasta työskentelyyn.

”Tai mä oikeastaan ajattelen et, kun vanhemmat eroaa, niin se vois olla semmoinen pakollinen et siihen kuuluu muutama käynti millä varmistettaisiin lasten kannalta järkeviä asioita eron jälkeen.” H3

Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että eroperheille olisi ensisijaista saada tukea ja palvelua hyvin varhaisessa vaiheessa. Tämä ei kuitenkaan toteudu sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan tällä hetkellä Tampereella vähäisten resurssien vuoksi. Myös Mattila-Aalto ym. (2012, 236) penäävät varhaisen puuttumisen merkitystä vanhempien erokonfliktien taltuttamiseen. Heidän näkemyksensä on, että palvelujärjestelmästä ei vielä löydy sellaista paikkaa eikä valmiutta, jossa voitaisiin keskustella erittäin arkisista ongelmista vanhempien kanssa. (Mt., 236) Sosiaalityöntekijät näkivät merkittävänä nopeuttaa palvelun piiriin pääsemistä, koska jonotusaikana tilanteet saattavat kriisiytyä pahemmin. Toisaalta vanhempien tulee hakeutua palveluihin oma-aloitteisesti, joten kaikki vanhemmat eivät niihin välttämättä edes hakeudu.

Eroperheille olevien palvelujen määrästä havaitsin risteävää puhetta. Kolme vastaajaa toi esiin, että palveluita voisi olla enemmän, mikä on nähtävissä myös palveluiden pariin pääsemisen vaikeudessa. Erään haastateltavan näkemys oli, että eropalveluita on jo Tampereella runsaasti, mutta olemassa olevien palveluiden resursseja tulisi lisätä. Palveluihin olisi sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan paras hakeutua mahdollisesti jo vanhempien pohtiessa eroa, jolloin heidän toimintaansa olisi helpompi vaikuttaa. Haastattelussa ei tullut esiin, että perhepalvelut itsessään olisi voinut toimia varhaisena tukena. Seuraava sitaatti kuvaa sosiaalityöntekijän näkemystä palveluiden vaikutuksesta eronneelle perheelle. Sitaaatista on nähtävissä sosiaalityöntekijän näkemys, että lastensuojeluilmoitus perhepalveluihin on useimmiten jo liian myöhäinen interventio perheeseen.

”Mä sanoisin näin, että varmaan keinoja vaikuttaa on siinä kohtaa, kun varhainen tuki korostuu. Että siinä kohtaa joku, osaisi ohjata vanhemmat, kun ne miettivät eroa, että se työskentely pitäisi tehdä siinä. Usein siinä, kun ero on jo tullut ja ollaan kauheassa kriisissä ja riidoissa keskenään niin siinä on sitten jo tosi vaikea auttaa. Että sitten melkein on odotettava, että se tilanne vähän rauhoittuu ja eroprosessi helpottuu. Että varhainen tuki on tärkeää ja sitä pitäisi mainostaa ihan joka paikassa, että mistä vanhemmat vain palvelua saavatkin.” H5

Huoltoriitaperheiden palveluiden ajallinen tarve ei ole aina pitkää asiakkuutta vaativa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan kolmen kuukauden palvelutarpeen arvioinnin aikana saadaan usein selvitettyä perheen tilanne ja ohjattua perhe oikean tuen pariin. Joskus palvelutarpeen arviointikin voi heidän kokemuksensa mukaan riittää palveluksi perheelle. Sosiaalityöntekijä ymmärtää, että tilanne voi syystä tai toisesta kuitenkin myöhemmin kriisiytyä asiakkuutta vaativaksi, mutta jatkuvaa työskentelyä perhepalveluissa huoltoriitaperhe ei tarvitse.

”...Ihan sellainen pieni interventio sen kolmen kuukauden aikana työstetään, etteivät ne läheskään aina ole sellaisia et, ne tarvitsevatkaan mitään sen suurempaa. Vaan se on siihen hetkeen, voi olla, että se joskus myöhemmin kriisiytyy jollain tavalla, mutta ei siinä ole mitään tarvetta jatkuvalle työskentelylle.” H3

Erään haastateltavan näkemys asiakkuuteen perhepalveluissa oli, ettei työskentelevällä taholla ole merkitystä, kunhan joku palvelu ottaa tilanteesta vastuun. Sitaatissa sosiaalityöntekijälle on tärkeintä se, että perhe tulee autetuksi ja vanhempien välinen riitely vähenee. Sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan tuo esiin intervention keston merkitystä.

”Ajattelen että asiakkuus missä tahansa, jos se on sellaista työskentelyä joka auttaa siitä huoltoriitaa selkiytymään ja ikään kuin poistamaan sen ne haitalliset tekijät, että osapuolet pystyy näkemään sen, mitä vahinkoa se tekee ja sitä kautta ehkä sitten ymmärtämään sitä. Hmm, mut sitten joko meillä asiakkuus, perheneuvolassa asiakkuus, jossain sovittelussa esimerkiksi perheoikeudellisissa palveluissa tai muissa niin sitä kautta sitten” H2

Tässä tulososion viimeisessä luvussa olen tuonut esiin sosiaalityöntekijöiden esittämiä haasteita koskien huoltoriitaperheiden palveluita ja ehdotuksia siitä, miten eropalveluita voitaisiin kehittää. Merkittävimpänä haasteina työssä sosiaalityöntekijät pitivät vanhempien toimintaan puuttumisen, sekä palveluiden tarpeen alkamisen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä pro gradu–tutkielmassa olen tarkastellut huoltoriitoja lastensuojelullisena ilmiönä, ja pyrkinyt selvittämään, miten sosiaalityöntekijät tekevät rajanvetoa asiakkuuden alkamiseksi huoltoriitojen parissa työskentelyssä. Tutkimukseni pyrkii avaamaan, millainen ilmiö huoltoriita on lastensuojelussa ja miten sosiaalityöntekijät rajaavat huoltoriitoja instituutioiden rajapinnoilla toteuttaessaan lastensuojelun palvelutarpeen arviointia. Lisäksi olen muodostanut sosiaalityöntekijöille roolit, jotka havaitsin sosiaalityöntekijöiden työssä huoltoriitaperheiden kanssa. Tutkimukseni on toteutettu haastattelemalla Tampereen perhepalveluiden sosiaalityöntekijöitä. Haastatteluissa käytin apunani virikkeenä fiktiivisiä lastensuojeluilmoituksia, jotka kuvasivat huoltoriitatilanteita.

Vanhempien keskinäinen riitely kuormittaa sekä lasta että sekä eri instituutioita yhteiskunnassamme (Antikainen 2007; Ayoub, Deutsch & Maraganore 1999). Lisäksi vanhempien erolla itsessään on nähtävissä lapsen elämänlaatuun heikentäviä tekijöitä (Amato 2001; Wallerstein ym. 2007). Etenkin eron jälkeinen vanhempien välinen riitely on lapselle emotionaalista ahdistusta lisäävää (Ayoub, Deutsch & Maraganore 1999). Tästä huolimatta aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, ettei huoltoriitaa pidetä lastensuojelulle kuuluvana tilanteena (Jevne 2017; Saini ym., 2012). Myös sosiaalityöntekijöiden rooli lapsen olosuhteiden selvittäjänä on joutunut kritiikin kohteeksi, kun vanhemmat kiistelevät lapsen huollosta oikeudessa (Auvinen 2006). Sosiaalihuollolle on kuitenkin asetettu Suomessa lakisääteiset tehtävät lapsen huoltoa ja tapaamista koskevien sopimusten toteuttamisesta, sekä lastensuojelulle erityistehtävä tukea ja edistää lapsen kehitystä (Kankainen 2000; Lastensuojelulaki 13.4.2007/417; Sosiaalihuoltolaki 30.12. 2014/1301). Eroperheiden määrä on ollut pitkään nousussa, lukuun ottamatta vuotta 2016 (Lapsen elatus- ja huolto 2016). Eroperheiden runsaan määrän vuoksi on pohdittava, mikä on se yhteiskunnallinen taho, joka vastaa lapsen hyvinvoinnista huoltoriitaperheiden kohdalla.

Tähän tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät tunnistivat huoltoriidan ilmiönä ja sosiaalityöntekijät kokivat huoltoriidat erittäin työläinä ja haastavina. Huoltoriitaan kuuluu vanhempien runsas keskinäinen epäluottamus sekä muut ristiriidat. Ristiriidoista johtuen vanhemmat tekevät myös itse lapsestaan lastensuojeluilmoituksia, jotta viranomaiset selvittäisivät tilannetta. Toisinaan vanhempien tekemien lastensuojeluilmoitusten tarkoituksena on saada todistusaineistoa oikeudenkäyntiin. Työssään sosiaalityöntekijät joutuvat selvittämään vanhempien keskenään

ristiriitaisia väitteitä ja arvioimaan väitteiden todenperäisyyttä. Sosiaalityöntekijät tunnustivat huoltoriitaan kuuluvaksi myös kasvatukselliset eroavaisuudet ja etäännyttämisen, mutta niiden merkitys lapsen hyvinvointiin jäi haastatteluiden perusteella pienimmiksi. Lisäksi huoltoriitoihin puuttuminen koettiin haasteelliseksi. Sosiaalityöntekijät toivoivat parannusta työmenetelmiin huoltoriitoja koskevien perheiden kanssa. Tämän taustalla vaikutti, ettei vanhempien toimintaan nähty keinoja puuttua. Osa haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä kannattivat eroperheille suunnattuja yksiköitä, joissa voitaisiin hyödyntää moniammatillista osaamista. Päästäkseen parhaaseen tulokseen vanhempien kanssa, sosiaalityöntekijät näkivät vanhemman oman motivaation tärkeänä, mutta toisaalta eropalveluiden vapaaehtoisuutta koettiin haasteena.

Lapsen asema huoltoriidan keskellä nousi esiin tärkeänä. Sosiaalityöntekijät pyrkivät korostamaan vanhemmille riitelyn vaikutuksia lapseen ja tuomaan lapsen äänen kuuluviin. Työn haasteellisuus syntyy osaksi siitä, etteivät vanhemmat suostu näkemään riitelynsä vaikutuksia lapseen. Ristiriitaista lapsen aseman tärkeyteen on, että osa haastateltavista tiedosti, etteivät lapset tule autetuksi tilanteessa, vaikka sosiaalityöntekijöillä halua auttaa olisikin. Lapsi tavataan lastensuojelussa sosiaalityöntekijöiden mukaan, jos kolme kuukautta kestävä palvelutarpeen arviointi alkaa. Muutoin selvitys tapahtuu vanhempien kautta puhelimitse tai vanhempien tapaamisella. Tällöin lapsen kokemus vanhempien riitelmästä ei tule välttämättä kuulluksi. Asiakkuudessa lapsen tilaa vanhempien keskellä voidaan tukea myös vahvistamalla lasta itseään. Sosiaalityöntekijän mukaan lasta voidaan tukea lastensuojelun toimilla esimerkiksi harrastusten mahdollistamisella ja keskusteluavulla. Sosiaalityöntekijät pitivät vanhempien toimintaa huoltoriidassa lapselle vahingollisena.

Muodostin aineistoni perusteella sosiaalityöntekijöille roolit huoltoriidan käsittelyyn. Roolit vaihtelevat työn sisällä lapsi-, vanhempi- ja lakikeskeisen roolin välillä. Mikään rooli ei sido toisiaan pois, vaan näkökulmat vaihtelevat työtä tehdessä. Lapsikeskeinen rooli toimii lapsen näkökulmaa korostaen, jota lähtökohtaisesti voidaan pitää lastensuojelun tehtävänä. Vanhempikeskeinen rooli oli rooleja muodostaessa haastavin, mutta se muodostui sosiaalityöntekijöiden sivuuttaessa lapsikeskeistä roolia ja työskentelyn keskittyessä vanhempien kanssa toimimiseen. Tällöin työskentelyn keskipisteenä ovat vanhemmat ja heidän toimintansa. Lakisäiteinen rooli puolestaan nousee esiin sosiaalityöntekijän perusteltaessa toimintaansa ja velvollisuuksiaan lakeihin vedoten. Roolien käyttö on nähtävissä myös siinä, miten lastensuojelu vastaa huoltoriitaperheiden asiakkuuden rajanvetoon. Havaittiin, että toteuttaessaan rajanvetoa sosiaalityöntekijät käyttävät edellä mainittuja rooleja arvioidessaan ja perustellessaan asiakkuuden tarpeellisuutta.

Sosiaalityöntekijöillä on vastuu tehdä rajanveto asiakkuuden alkamiselle (Heinonen & Sinko 2009,89). Kun lastensuojeluilmoituksen taustalla vaikuttaa huoltoriita, tulkitsin aineistoni perusteella rajanvedon syntyvän instituution tai perheen määrittelemänä. Perheen määrittämän rajanvedon taustalla vaikuttaa vanhempien motivaatio työskentelyyn, halukkuus palvelun alkamiselle, riitelyn kesto sekä lapsen oireilun määrä. Rajanveto vaatii sosiaalityöntekijöiltä arviointia aina tilanteen mukaan, mutta enemmistö haasteltavista koki, ettei huoltoriita itsessään ole lastensuojelun asiakkuuden peruste. Selkeänä lastensuojelullisena huolena haastatteluiden perusteella puolestaan voidaan pitää väkivaltaa ja vanhempien päihteiden käyttöä.

Asiakkuuden rajanvedossa merkittävää on huomioida haastateltavien keskinäinen ristiriitaisuus vastauksissaan. Osa haastateltavista koki huoltoriidan keskellä elävät perheet vahvasti lastensuojelun toimintojen tarpeessa oleviksi, kun taas osa suhtautui päinvastoin. Instituution määrittelemän rajanvedon taustalla vaikuttaa tutkimuksen perusteella kollegiaalinen tuki, jota haetaan esimieheltä ja yleisestä linjauksesta organisaatiossa. Toinen instituution rajanvedon taustalla vaikuttava tekijä oli sosiaalityöntekijöiden pohdinta siitä, mikä on oikea palvelutaho toimimaan huoltoriitojen kanssa. Muiden palvelutahojen toiminnasta, esimerkiksi perheneuvolan, vaikutti haastateltavien vastauksista päätellen olevan epäselvyyttä.

Vastauksista oli tulkittavissa huoltoriitaperheiden ohjaaminen herkästi toisten palveluiden piiriin, vaikka vastauksista oli pääteltävissä samaa ammattitaitoa löytyvän myös perhepalveluiden sosiaalityöntekijöiltä. Voidaan siis sanoa, että huoltoriitoihin sisältyy runsaasti rajanvetoa ja sosiaalityöntekijöiden pohdintaa siitä, mikä on oikea organisaatio auttamaan perhettä. Toisin sanoen, huoltoriidoissa on vahvasti kyse rajatyöstä sosiaalihuollon eri organisaatioiden tehtäväpinnoilla. Tämän lisäksi huoltoriidat voidaan nähdä rajatyönä kokonaan eri instituutioiden pinnalla, niiden ohjautuessa myös oikeusjärjestelmään. On siis tärkeää, että huoltoriitojen keskuudessa vahvistetaan moniammatillista osaamista, ja tiedostetaan eri järjestelmille annetut tehtävät.

Tutkimukseni tärkeimpänä johtopäätöksenä pidän sosiaalityöntekijöiden vastauksien ristiriitaisuuden synnyttämää huolta huoltoriitaperheiden lasten tilanteesta. Vastauksista on nähtävissä, että huoltoriitaperheet eivät saa tasa-arvoista palvelua, vaan on sosiaalityöntekijästä riippuvaa, miten heidän tilanteeseen suhtaudutaan. Tätä tulosta vahvistavat myös Cashmoren ja Parkinsonin (2011, 201) haastateltavien vanhempien kokemukset siitä, ettei lastensuojelussa suhtauduta riittävällä vakavuudella huoltoriitoihin. Myös Saini ym. (2012) ovat havainneet, että huoltoriitaperheet eivät tule kohdelluiksi yhdenmukaisesti lastensuojelussa Kanadassa. Sainin ym. (mt.) tutkimuksessa

sosiaalityöntekijät kokivat, ettei heillä ole lastensuojelussa riittäviä valtuuksia puuttua huoltoriitoihin. Näin ollen ilman valtuuksia tilanteeseen on vaikea puuttua. Sosiaalityöntekijät kuvasivat myös avuttomuuden tunnetta ja huoltoriitaperheiden kuormittavuutta palvelussa. Kuten haastattelemani sosiaalityöntekijät, myös Kanadassa sosiaalityöntekijät toivoivat saavansa lisää koulutusta huoltoriitojen kanssa työskentelystä. (Saini ym. 2013, 1315.)

Lisäksi tekemistäni haastatteluista voidaan päätellä, että sosiaalityöntekijöillä on keskenään erilaisia käsityksiä muiden instituutioiden toimintatavoista. Tämä kertoo siitä, että huoltoriitojen ympärillä työskentelevillä tahoilla on epäselvyyttä, miten muut instituutiot toimivat. Näen tämän johtavan mahdollisesti siihen, että asiakkaat eivät välttämättä saa tarvitsemaansa palveluita ja tukea. Luhmannin (1995) teorian mukaan yhteiskunnan toiminta perustuu systeemisyyteen, jossa eri järjestelmät luottavat siihen, että kukin hoitaa oman tehtävänsä (Luhmann 1995; Kilpeläisen 2009, 71–71 muk). Tutkimukseni perusteella systeemisyyden ei toteudu eroperheille suunnatuissa palvelujärjestelmissä. Systeemissä on nähtävissä eräänlainen aukko, jonka reunoilla olevien palvelujärjestelmien tulisi tarkentaa rooliaan huoltoriitaperheiden keskuudessa. Jos roolia ei tarkenneta, jää työskentelystä liikaa oletamusten varaan. Luhmannin (mt.) mukaan järjestelmät kommunikoivat keskenään muuttamalla ainoastaan omaa toimintaansa, eli muodostavat resonanssia. Tällöin muiden systeemien tehtäväksi jää vastata toimintaansa muuttaneen järjestelmän muutokseen muovaamalla omaa toimintaansa tehtyyn muutokseen sopivaksi. (Luhmann 1995; 2004; Kilpeläisen 2009, 71–72 muk.) Tulokseni viittaavat siihen, että Tampereella tehdään päällekkäistä työskentelyä eroperheiden keskuudessa. Näin ollen on pohdittava, miten instituutiot saadaan kommunikoimaan keskenään siten, että systeemisyyden toteutuksi parhain päin.

On huomioitava myös ne perheet, joista huoltoriitaa koskeva lastensuojeluilmoitus tulee perheen ulkopuolelta. Näissä perheissä vanhemmat eivät välttämättä itse halua palvelua vastaanottaa. Tällöin sosiaalityöntekijän suhtautuminen huoltoriitaan on avainasemassa lapsen tilanteen selvittämiseksi. Näin ollen on merkittävää, mikä rooli sosiaalityöntekijällä on käytössään. Sosiaalityöntekijät tiedostavat lasten kärsivän vanhempien riitelystä, mutta tästä huolimatta pidempiaikaiselle asiakkuudelle ei koeta olevan tarvetta. On pohdittava, toteutuuko lastensuojelulle asetettu lakisääteinen tehtävä lapsen kehityksen turvaamisesta riittävästi.

Pohdittavaksi jää myös se, mikä on varhaista palvelua. Huolimatta siitä, että perhepalveluiden taustalla vaikuttavan sosiaalihuoltolain edellytyksenä on lapsen kehityksen turvaaminen (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301). Sosiaalityöntekijöiden näkemys on, että eroperheet tarvitsevat

palvelua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, mutta he eivät miellä itseään sellaiseksi tahoksi. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, mikäli lapsen oireilu on runsasta, perheen tulee siirtyä mahdollisesti jo lastensuojelun avohuollon palveluun. Onko tällöin kunnallisessa palvelujärjestelmässämme varhaisen palvelun puute, vai onko niin, että olemassa oleva palvelujärjestelmä itsessään ei toimi, kuten sen odotettaisiin toimivan? Haastatteluissa tuli esiin myös, että tarvittava intervention ei tarvitse välttämättä olla ajallisesti pitkä, jolloin pohdittavaksi jää kenen vastuulle tuo pieni interventio jää? Voitaisiinko vastausta työn kehittämiseen hakea sosiaalityöntekijänkin toteuttamista kasvatuksellisista keskusteluista, joiden hyötyjä peräänkuuluttavat myös Saini ym. (2013, 132) tutkimuksensa johtopäätöksissä. He kannustavat oman tutkimuksensa pohjalta sosiaalityöntekijöitä valistamaan vanhempia riitelyn negatiivisista vaikutuksista lapseen (mt., 132). Toinen ehdotus työn kehittämiseen voisi olla Nielsenin (2017) näkemys lapsen hyvinvoinnin parantamisesta, panostamalla vanhemman ja lapsen positiivisen vuorovaikutuksen merkitykseen vanhempien riitelystä huolimatta.

Huoltoriita ja lastensuojelu on tutkimusalueena Suomessa erittäin niukasti tutkittu. Tämän vuoksi monipuoliselle jatkotutkimukselle on erittäin hyvin tilaa. Kannatan aiheen syvällisempää tutkimusta erilaisista näkökulmista, ja erilaisilla menetelmillä. Oma tutkimukseni on laajuudeltaan niin pieni, että kaipaankin laajempaa valtakunnallista selvitystä, miten moniammatillista yhteistyötä voitaisiin kehittää huoltoriitojen keskuudessa, ja minkälaiset menetelmät olisivat toimivia ennaltaehkäisemään huoltoriitoja. Tällä hetkellä hallituksella on kärkihankkeena Lapsi- ja perhepalveluiden –muutosohjelma (LAPE), jonka tavoitteena on asiakkaille muun muassa oikea-aikaiset, vaikuttavammat ja tasalaatuisemmat palvelut. Lisäksi muutosohjelman tarkoitus on tuoda kustannussäästöjä. Pirkanmaalla LAPE-hanke on valinnut erityiseksi kehittämiskokonaisuudekseen perhekeskustoimintamallin, johon suunnitellaan erityisesti vanhemmuuden ja parisuhteiden tuki, eropalvelut ja maahanmuuttajapalvelut. Perhekeskustoimintamallin hyötynä nähdään palveluiden verkosto, jossa apu tavoittaa perheet oikeaan aikaan. Lisäksi perhekeskustoimintamallin odotetaan vähentävän asiakkaiden juoksutusta palvelusta toiseen, sovittamalla yhteen julkisten palveluiden sekä muiden perheille palvelua tarjoavien instituutioiden toimintoja. (Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma.) Ottaen huomioon tulevien toimintamallien muutossuunnitelmat, huoltoriitoja koskevaa monimuotoista tutkimusta voidaan mielestäni pitää erittäin tervetulleena, jotta muutoksesta tulisi mahdollisimman onnistunut.

Huoltoriitojen ollessa perhepalveluissa tunnettu ilmiö, tuo tutkimukseni perhepalvelulle koottua tietoa ja ymmärrystä ilmiöstä enemmän. Tutkimukseni myötä tulee näkyväksi huoltoriitaperheiden erilainen kohtaaminen ja viiden sosiaalityöntekijän kokemukset huoltoriidoista. On kuitenkin

huomioitava, että tutkimukseni aineiston koko on pieni ja se on toteutettu ainoastaan Tampereella. Tämän vuoksi tuloksia ei voida yleistää laajemmin. Aineiston koosta huolimatta, sen sisältö on monipuolinen, eikä näitä yksittäisiäkään sosiaalityöntekijöiden ajatuksia lasten heikosta kuulemisesta voida sivuuttaa. Tutkimuksen aineiston puutteellisuutta vahvistaa sen yhtyminen aiempaan tutkimukseen (Raunio 2014, 191–192). Oma tutkimukseni saa vahvistusta aiemmasta tutkimuksesta.

Tutkimuksen teko on ollut itselleni innostavaa ja kehittävää. Ennen kaikkea olen ymmärtänyt tutkimustyön palapelin rakentamisena, jossa sen osien tulee sopia yhteen. Merkityksellistä tutkimuksessa on sen teoreettinen viitekehys, joka antaa tutkimukselle tarvittavan taustatiedon. Samalla se ohjaa siihen, miten tutkija tutkittavaa aihetta lähestyy. Myös metodologiset valinnat ohjaavat tutkimusta. Olen pyrkinyt tekemään metodologiset valintani perustellen ja tutkimuksestani loogisen, mitä pidetään tutkimuksen luotettavuuden kannalta merkittävänä tekijänä (Raunio 2014, 184). Käyttämäni virikkeet aineiston keruussa osoittautuivat tässä tutkimuksessa toimivaksi. Niiden myötä sosiaalityöntekijät kuvasivat monipuolisesti huoltoriitaa ilmiönä. Tästä huolimatta en pysty sanomaan, miten sosiaalityöntekijät olisivat kertoneet huoltoriidoista ilman virikkeitä. Näin ollen virikkeitä voidaan pitää tutkimuksen kannalta subjektiivisina ja haastattelua ohjaavina. Virikkeiden ollessa ennalta kirjoitetut, aineistoni ei ole välttämättä tuonut huoltoriita ilmiön kaikkia näkökulmia esiin.

Tutkimusten tulosten muodostaminen tuntui itselleni erittäin vastuulliselta, koska siinä korostuu etenkin se, mitä itse tutkija analyysinsä perusteella muodostaa. Luonnollisesti koin tulosten muodostamisessa myös epäröintiä, mutta samalla tein innokkaasti työtä eteenpäin kohti johtopäätöksien kokoamista. Kokonaisuudessaan pro gradu -tutkielman tekeminen on ollut itselleni mieluista, vaikkakin paikoitellen hyvin ahdistavaa lukuisten hankalien paikkojen vuoksi. Voin kuitenkin päättää tämän oppimisprosessin kiitollisena, onnellisena ja ennen kaikkea huoltoriidoista yhä vain enemmän kiinnostuneena.

Lähteet

Alasuutari, Pertti (2014) Mitä on kvalitatiivinen tutkimus? Teoksessa Kirsi Günther & Kirsi Hasanen (toim.) Laadullinen tutkimus. Moodleverkkokirja 9.1.2018.

Amato, Paul R. & Keith, Bruce (1991) Parental Divorce and the Well-Being of Children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin* 110, 26–46.

Amato, Paul R. (2001) Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology* 15 (3), 355–370.

Antikainen, Mari (2007) Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Arthur, Sue & Nazroo, James (2003) Designing fieldwork strategies and materials. Teoksessa Jane Ritchie & Jane Lewis (toim.) *Qualitative research practice*. London: Sage publications, 109–137.

Auvinen, Maija (2002) Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa Marjukka Litmala (toim.) *Lapsen asema erossa*. Helsinki: Lakitieto, 111–163.

Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittelijänä, sovittelijana ja asiantuntijana. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja 272* Helsinki: Gaudeamus.

Ayoub, Catherine C. & Deutsch Robin M. & Andronicki Maraganore (1999) Emotional distress in children of high-conflict divorce: The Impact of Marital Conflict and Violence. *Family and conciliation courts review* 37 (3), 297–314.

Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 49–78.

Birnbaum, Rachel & Saini, Michael (2012) A Qualitative Synthesis of Children's Participation in Custody Disputes. *Research on Social Work Practice* 22 (4), 400–409.

Cashmore, Judith A. & Parkinson Patrick N. (2011) Reasons for Disputes in High Conflict Families. *Journal of Family Studies* 17 (3), 186–203.

Cocozza, Madeleine (2007) The parenting of society. A study of Child Protection in Sweden – from Report to Support. Linköping University.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1996) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Gieryn, Thomas F. (1983) Boundary-work and the Demarcation of Science of Non-Science: Strains and Interest in Professional Ideologies of Scientists. *American Sociological Review* 48 (6), 781–795.

Gottberg, Eva (2006) Huoltoriita ja lapsen asumiseen liittyvät kiireellisestä ratkaisut. *Defensor legis* 87 (6), 955–970.

Hakovirta, Mia & Broberg Mari (2014) Isyys eron jälkeen. Teoksessa Petteri Eerola & Johanna Mykkänen (toim.) Isän kokemus. Tampere: Gaudeamus, 114–126.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat. Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Työpapereita 30. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 52–75.

Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003) Tilastot ja tarinat lastensuojelun tiedonlähteinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (6), 584–596.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2009) Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 89–100.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2015) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus University Press.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö Tarja (2009) Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino, 117–132.

Huuskonen, Saila & Korpinen, Johanna & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen Aino, & Vakkari Pertti (2010) Kolme polkua lastensuojelun avohuollon organisatorisessa muistissa. Yhteiskuntapolitiikka 75 (6), 650–658.

Hyvärinen, Matti (2017) Haastattelun maailma. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 11–45.

Inkiläinen, Jaana & Paavilainen, Eija (2013) Etä-isien kokemuksia moniammatillisesta yhteistyöstä huoltoriidassa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 50, 150–162.

Jevne, Kari Sjøhelle (2017) Negotiating Client Positions: Parents with Custodial Disagreement Talking about Their Experiences with Child Welfare Workers. Nordic Social Work Research 7 (3), 223–235.

Jevne, Kari Sjøhelle & Andenæs (2017) Parents in High-Conflict Custodial Cases Negotiating Shared Across Households. Child and Family Social Work 22, 296–305.

Juvonen, Tuula (2017) Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 398–410.

Jokinen, Arja (2014) Laadullisen tutkimuksen viitekehykset. Teoksessa Kirsi Günther & Kirsi Hasanen (toim.) Laadullinen tutkimus. Moodleverkkokirja 9.1.2018.

Kaivosoja, Matti & Auvinen, Maija (2003) Raportti viranomaisyhteistyöstä lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä kiistatilanteissa. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita (2). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kankainen, Leila (2000) Sosiaalityöntekijä huoltoriidoissa. Oikeus 29 (3), 391–396.

Karttunen, Risto (2010) Äidin ja isän välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys tapaamis- ja huoltoriidoissa. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 1546.

Kiiski, Jouko (2012) Avioeron synnyttämät haasteet ja ongelmat. Teoksessa Aino Kääriäinen, Juha Hämäläinen & Pirjo Pölkki (toim.) Challenges of Divorce, Interventions and Children. Eron haasteet, väliintulot ja lapset. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 157–186.

Kilpeläinen, Arja (2009) Luhmannin ekologinen kommunikaatio teoreettisena lähestymistapana sosiaalityössä. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 67–84.

Kiuru, Kaisa-Elina & Metteri, Anna (2014) Miten lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian välinen raja rakentuu palvelujärjestelmässä? Teoksessa Anneli Pohjola, Merja Laitinen & Seppänen Marjaana (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Kuopio: Unipress, 162–190.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Helsinki: Yliopistopaino, 103–120.

Kääriäinen Aino, (2009) Ero haastaa vanhemmuuden. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Laine, Timo (2015) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS Kustannus, 29–51.

Lamela, Diogo & Figueiredo, Bárbara & Bastos, Alice & Feinberg, Mark (2016) Typologies of Post-divorce Coparenting and Parental Well-Being, Parenting Quality and and Children Psychological Adjustment. *Child Psychiatry and Human Development* 47, 716–728.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma, <https://lapepirkanmaa.fi/> Viitattu 24.3.18

Lapsen elatus- ja huolto (2016) Tilastoraportti 23/2017. Suomen virallinen tilastoraportti. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Viitattu 26.4.2018.

Lapsen huoltolain muutos, Lapsenhuoltolain uudistaminen. Työryhmän mietintö (2017) Oikeusministeriön julkaisu 47. Helsinki: Oikeusministeriö.

Luhmann, Niklas (1995) Social Systems. Englanniksi kääntäneet John Bednarz Jr. & Dick Baecker. Stanford: Stanford University Press.

Luhmann, Niklas (2004) Ekologinen kommunikaatio. Suomentaneet Sam Krause & Seppo Raiski. Helsinki: Gaudeamus.

Mattila-Aalto Minna, Bergman-Pyykkönen Marina, Haavisto Vaula & Karvinen-Niinikoski Synnöve (2012). Konfliktiteoreettinen näkökulma eroihin ja palveluiden kehittämiseen. Teoksessa Juha Hämäläinen, Aino Kääriäinen & Pirjo Pölkki (toim.) Challenges of Divorce, Interventions and Children. Eron haasteet, väliintulot ja lapset. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 213–241.

Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino, 133–143.

Nielsen, Linda (2017) Re-examining the Research on Parental Conflict, Coparenting and Custody Arrangements. *Psychology, Public and Law* 23 (2), 221–231.

Oikeustilastot (2013) Käräjäoikeuksien siviiliratkaisut 2013.

http://tilastokeskus.fi/til/koikrs/2013/koikrs_2013_2014-04-02_fi. Viitattu 24.02.2017

Onnismaa, Eeva-Leena (2009) Varhaiskasvatus sosiaalisena järjestelmänä Niklass Luhmannin systeemiteorian valossa. Teoksessa Juhani Hytönen (toim.) Educational Environment in early childhood education in Estonia and Finland IV. Helsinki: Yliopistopaino, 49–64.

Pojjula, Soili (2007) Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja.

Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalista rajasta. *Janus* 18 (4) 324–336.

Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2013) Kuluttajuusdiskurssi ja palveluvalinnat mielenterveyskuntoutuksen asiakaspalavereissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 167–195.

Rantanen, Teemu (2007) Huumeiden käytön kehykset sosiaalityöntekijöiden puheessa. Teoksessa Vesala Kari Mikko & Rantanen Teemu (toim.) *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus, 167–187.

Raunio, Kyösti (2014) *Gradun hyvät käytännöt*. Tampere: Tampere University Press <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8434-6>. Viitattu 29.4.2018.

Reinikainen, Sarianna (2007) *Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta*. Stakesin raportteja 7/2007. Helsinki: Stakes.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2017) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 46–86.

Saini, Michael & Birnbaum Rachel (2007) Unraveling the Label of 'High-Conflict': What Factors Really Count in Divorce and Separated Families. *Ontario Association of Children Aid Societies Journal* 51 (1), 14–20.

Saini, Michael A. & Black, Tara & Fallon, Barbara & Marshall, Alena (2013) Child Custody Disputes within the Context of Child Protection Investigation: Secondary Analysis of the Canadian Incident Study of Reported Child Abuse and Neglect. *Child Welfare* 92 (1), 115–137.

Saini, Michael & Black, Tara & Lwin, Kirsten & Marshall, Alena & Fallon, Barbara & Goodman, Deborah (2012) Child Protection Workers' Experience of Working with High-conflict Separating Families. *Children and Youth Services Review* 34, 1309–1316.

Salo, Sirpa (2011) Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Slembrouck, Stef & Hall, Christopher (2013) Boundary Work. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) Analysing Social Work Communication. Discourse in practice. London: Routledge, 61–78.

Soininen, Marjatta (1995) Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Tampereen kaupungin kotisivu. Viitattu 24.3.2018. <https://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/lapsiperheiden-palvelut.html>

Taskinen, Sirpa (2001) Lapsen etu erotilanteissa: opas sosiaalitoimelle. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Taskinen, Sirpa (2010) Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOY

TENK, tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Krista Varantola, Veikko Launis, Markku Helin, Sanna Kaisa Spoof & Sanna Jäppinen (toim.) Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
Viitattu 25.10.2017.

TENK <http://www.tenk.fi/fi/lausuntopyynto-ihmistieteiden-eettiselle-toimikunnalle> Viitattu 25.10.2017.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Jukka (2001) Haastattelemisen virikkeillä: Virike johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. Sosiologia 38 (3), 205–217.

Törrönen, Jukka (2017) Virikehaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 233–256.

Väyrynen, Sanna & Lindh, Jari (2013) Yhteistoimijuuden rajakohteet päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 405–426.

Wallerstein, Judith S. & Kelly, Joan B. (1979) Children and Divorce: a review. *Social work* 24 (6), 468–475.

Westrupp, Elizabeth & Brown, Stephanie & Woolhouse, Hannah & Gartland, Deirdre, & Nicholson, Jan M. (2018) Repeated Early-Life Exposure to Inter-Parental Conflict Increases Risk of Preadolescent Mental Health Problems. *European Journal of Pediatrics* 177, 419–427.

Wolman, Richard & Taylor, Keith (1991) Psychological Effects of Custody Disputes on Children. *Behavioral Sciences and the Law* 9, 399–417.

Suomen säädöskokoelma:

Lastensuojelulaki 13.4. 2007/417

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1.1. 1984 1983/361

Sosiaalihuoltolaki 30.12. 2014/1301

Liite 1 Virikkeet

Virike I

Poliisilta tulee tietoon, että 3- ja 7- ja 13-vuotiaiden lasten vanhemmat ovat tehtailleet toisistaan lyhyellä ajalla tutkintapyyntöjä. Äiti on potkaissut isän autoa kylkeen, josta isä on tehnyt ilmoituksen, lisäksi äiti on käynyt hakemassa isän asunnosta luvatta erinäisiä tavaroita, kuten espressokeittimen ja sähkövatkaimen. Isää puolestaan syytetään lievästä pahoinpitelystä, joka on tapahtunut äidin ollessa isän asunnossa, eikä äiti ole sieltä suostunut poistumaan, muutoin kuin isän ovesta työntämällä. Tästä kotiin tunkeutumisesta isä on syyttänyt äitiä kotirauhan rikkomisesta. Isä on uhannut tappaa äidin, jos vielä tulee osoitteeseen luvatta, josta äiti syyttää isää laittomasta uhkauksesta. Äiti on kuvannut tapahtumaa ja julkaissut myöhemmin videon julkisena facebookissa, josta isä on tuotunut ja syyttää äitiä kunnianloukkauksesta.

Perheen lapset ovat olleet tapahtuman aikaan isän kotona ja nähneet tapahtumat. Äiti on sairaanhoitaja ja isä toimii finanssialalla.

Kukaan vanhemmista ei ole ollut yhteydessä sosiaalitoimeen. Lasten huollosta on tulossa kärjämenettely. Ero on astunut voimaan juuri.

Virike II

Yhteydenottajana on reilu 1-vuotiaan tytön ammattikoulussa opiskeleva 22-vuotias isä, joka on erittäin väsynyt jatkuviin tyttären ja isän välisten tapaamisten perumiseen. Isä sanoo äidin peruvan tapaamiset lyhyellä varoitusajalla, syinä on muun muassa tytön sairastuminen, äidin sairastuminen tai äidin sopimat omat menot isän tapaamisten kanssa päälletysten. Isä kertoi, että tapaa tyttöään joka toinen viikonloppu yhden yön yli omassa asunnossaan ja arkisin kahtena iltana viikossa puistossa tai äidin asunnolla. Nyt tapaamisia on viimeisen kuukauden sisällä ollut vain yksi yön yli ja kaksi iltatapaamista äidin perumisten vuoksi. Isä kokee, ettei näe tyttärtään riittävästi. Silloin kuin äidillä on meno jonne tytär ei voi mennä. Käyttää äiti isää lapsenvahtina, kun tietää, että isä on mielellään tyttärensä kanssa, kun vaan voi. Tämä kuitenkin ärsyttää isää, koska hän kokee äidin pystyvän pompottamaan häntä. Isä sanoo, että he pystyvät kyllä puhumaan asioista, mutta yleensä se menee riitelyksi. Tytön syntyessä vanhemmat olivat jo eronneet. Isä toivoisi, että tapaamiset järjestyisivät tytön kasvettua ajan myötä viikko-viikko tapaamisiksi.

Selvittelyt äidin 21v kanssa tuo ilmi, että tytär oli vesirokossa ja kuukauden toinen yönyli tapaaminen peruuntui sen vuoksi. Äiti sanoi muutoin olleen nyt vain paljon juttuja, että tapaamiset ovat jääneet, Äidin vanha ystävä tuli kylään ja muuta. Äiti sanoo myös isän peruuttaneen yhden tapaamisen, koska isän piti päästä baariin kaverinsa varpajaisiin. Äiti sanoo isän käyttävän paljon alkoholia ja pitää sen vuoksi kyseenalaisena isän ja tyttären näkemistä kovin usein. Hän itse treenaa fitness-kisoihin eikä juo omien sanojensa mukaan lainkaan alkoholia. Äiti on hoitovapaalla myyjän työstä. Äiti sanoo pärjäävänsä tytön kanssa hyvin, mutta toivoisi isälle seuloja ja valvottuja tapaamisia, koska pitää päihdeongelmaa niin suurena.

Virike III

6- ja 9-vuotiaiden poikien opettajana toimiva äiti 36v. on ottanut yhteyttä toistuvasti ja esittänyt molemmilla kerroilla huolensa koskien poikiensa oloa ohjelmoija isän 33v. luona. Äiti on kertonut vanhempien eronneen noin 1,5 vuotta sitten ja heillä on tapaamisten osalta sovittu isälle pitkät viikonloput joka toinen viikko, torstai illasta maanantai-aamuun.

Äiti kertoo, että isällä ollessaan pojat eivät ulkoile ja syövät mitä sattuvat. Isän luona pojat saavat myös pelata tietokonepelejä miten paljon haluavat. Lisäksi äidin mielestä isän luona ei vaihdeta vaatteita riittävän usein. Isä on esitellyt pojille myös useita naisystäviään. Äitiä harmittaa, koska isä ei kuuntele häntä ja heillä ei olekaan minkäänlaisia puhevälejä. Isä vain haistattelee hänelle. He viestivät ainoastaan tekstiviesteillä. Äiti kokee, että pojat eivät viihdy hänen luonaan koska äidin kodissa syödään terveellisesti, ulkoillaan ja pelaamisen suhteen on tiukat säännöt. Äiti toivoisi isälle ohjausta vanhemmuuteen, jotta lapsilla olisi tasapuoliset olosuhteet vanhempien luona.

Vaihtotilanteet tapahtuvat päiväkodin kautta, ja vanhempi pojista tulee suoraan koulusta.

Asiaa selvitetään isältä, joka kertoi, ettei äidin puheet pidä paikkaansa. Isän mukaan hänellä on paljon kyllä naispuoleisia ystäviä, jotka pojat ovat nähneet mutta pitää sitä normaalina, myöntää kuitenkin, että yksi näistä naisista on naisystävä. Isä sanoo, että asiat mitä tapahtuu hänen luonaan ei kuulu enää äidille, joka päätti erota. Isä sanoo, että he syövät päivittäin poikien lempiruokia, koska hän ei jaksata tapella ruokailuista ja hän näkee poikia pääosin viikonloppuisin, jolloin ruokana voi olla arkiruoosta poikkeavaa. Tietokonepeleistä isä sanoo, että he pelaavat paljon yhdessä ja se on heille mieluista yhdessäoloa. Vaatteiden vaihdosta kysyttäessä isä sanoo, että pojat sotkevat nopeasti vaatteensa, joten ei koe tarpeen vaihtaa päivittäin päivävaatteita. Vanhempien puheväleihin isä sanoo, että mitä vähemmän kuulee exänsä ääntä sen parempi, eikä pidä tilannetta ongelmana. Isän mielestä äiti on

hänelle katkera, koska isällä on nyt uusi naisystävä ja isä on ehdottanut siirtymistä viikko-
viikkotapaamisiin, koska pojat ovat sitä toivoneet.

Liite 2 Haastattelukutsu

Hyvä perhepalveluiden sosiaalityöntekijä

Teen pro gradu –tutkielmaa Tampereen yliopistossa liittyen tapaamis- ja huoltoriitoihin ja kaipaan siihen sinun arvokasta kokemustietoa. Tutkimukseni tarkoitus on selvittää, millaisissa tilanteissa huoltoriidat nähdään lastensuojelun asiakkuuden perusteena vai nähdäänkö huoltoriitaperheet kuuluvaksi joidenkin toisten organisaatioiden palveluiden piiriin. Tutkimus toteutetaan yhteistyössä LAPE-hankkeen Pippuri-projektin kanssa.

Toteutan haastattelun yksilöhaastatteluna, jonka maksimi kesto arvioin 45 minuutista 1,5 tuntiin. Haastattelun suunnitelmallisena ajankohtana on loka-marraskuu 2017. Tietosi on tärkeää ja sen avulla saamme käsitystä huoltoriitaperheiden tarvitsemasta palvelusta ja mihin suuntaan sitä voitaisiin kehittää. Tutkielmaani ohjaa sosiaalityön yliopistonlehtori Leena Autonen-Vaaraniemi p. XX Tulen poistamaan kaikki mahdolliset tunnistetiedot litteroinnissa siten, että haastateltavan anonymiteetti säilyy. Haastatteluaineisto jää yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon myöhempää tutkimuskäyttöä varten. Tätä varten pyydän haastateltavilta vielä suostumuksen kirjallisesti haastattelutilanteessa.

Mikäli koet tutkimukseni aiheen tärkeäksi ja tahdot olla siinä mukana, ota yhteyttä minuun sähköpostitse email niin sovitaan tarkemmin haastattelun ajankohta ja paikka.

Ystävällisin terveisin

Ulla Hilli

Sosiaalityön opiskelija

p.xxxxxxxxxx

xxxxxxxxx@student.uta.fi

Tampereen yliopisto

Liite 3 Haastattelurunko

Haastateltavan taustatiedot:

Koulutustaso:

Työkokemus:

Peruskysymykset kaikista vinjeteistä:

Mitä ajatuksia vinjetistä nousee?

Onko haastateltavalla ollut vastaavan kaltaisia tilanteita?

Miten tilanne etenisi palvelutarpeenarvioinnissa?

Missä palvelussa perhettä autettaisiin parhaiten?

VINJETTI I (Käräjät, patologisoitunut ero)

Miten käräjämenettely vaikuttaa asiakkuuden alkamiseen?

Miten poliisi yhteydenottajana vaikuttaa tilanteeseen?

VINJETTI II (Etäännyttäminen, päihdeet)

Miten lapsen nuori ikä vaikuttaa asiakkuuden syntymiseen?

Entä isän mahdollinen päihdeongelma?

Minkälaisia asiakaskokemuksia haastateltavalla on etäännyttämisestä toisesta vanhemmasta?

Ovatko nämä etäännyttäjät tapaukset olleet asiakkuudessa, onko syynä ollut etäännyttäminen?

VINJETTI III (ei tasapuoliset olosuhteet)

Vaikuttaako vanhempien olematon keskusteluyhteys lapseen?

Koetko vanhempien olemattoman keskusteluyhteyden asiakkuuden perusteena?

Miten erilaiset vanhempien toimintatavat vaikuttavat lapseen?